

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ПОЛЯНСЬКА Катерина Валеріївна

УДК:1:37.01:111.852(043.3)

**ЕСТЕТИЧНА ОСВІТА В СИСТЕМІ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ**

09.00.10 – філософія освіти

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Науковий керівник:
АНДРУЩЕНКО Тетяна Іванівна,
доктор філософських наук, доцент

Київ – 2010

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	11
РОЗДІЛ 2	
ЕСТЕТИЧНА ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ І ОСОБЛИВИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	46
РОЗДІЛ 3	
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	84
РОЗДІЛ 4	
ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	114
ВИСНОВКИ.....	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	154

ВСТУП

Актуальність дослідження проблеми естетичної освіти студентської молоді, зокрема, майбутніх педагогів, обумовлена тими соціальними змінами, які відбулися у нашому суспільстві наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Головні світові тенденції – глобалізація та інформаційна революція, утвердження ринкових відносин, а разом з ними широке розповсюдження такої моральної установки, як прагматичне ставлення до життя – якимось непомітно підвели до знецінення естетичного начала в житті людини і суспільства, його заміщення повсякденно-прагматичним, утилітарним. Висока культура, мистецтво, глибокі естетичні почуття поступово відтісняються на периферію духовних процесів. Натомість утверджується зляканий і агресивний прагматизм, домінують культурні цінності надто сумнівної якості. Краса, яка б, за прогнозом видатного російського письменника Ф. Достоєвського, мала врятувати світ, немовби згасає, відсовується на другий, а може, й третій план життєвих інтересів і потреб. А разом із красою з цього простору поступово вимиваються справедливість і добро, милосердя та інші норми загальнолюдського, гуманістичного. Естетична рефлексія життя, що спонукає до творчості і свободи, практично стає величиною віртуальною.

Відродження естетичного ставлення до життя потребує широкомасштабних дій як з боку суспільства і держави, так і з боку особистості. Особлива роль у цьому процесові належить учителю. Його виховна, культурно-ознайомча і просвітницька діяльність є саме тим основним засобом, який повертає красу в життя, виховує естетичні почуття і свідомість, естетичне ставлення до роботи і життя, навколишнього світу і до людини. Зрозуміло, учитель сам повинен мати широко розгорнуту палітру естетичного, причому не як простий додаток до професії, а як саму

сутність учительської професії, як основу духовності, яку він має передати дітям. Естетичне навчання і виховання є одним із центральних напрямів і завдань у системі підготовки сучасного вчителя.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Проблема естетичного виховання особистості завжди була і залишається в центрі філософсько-соціальних досліджень. У далекій античності, в роботах Платона чи Аристотеля, не тільки поставлені, але й глибоко розроблені основні філософські підвалини естетичного виховання, його напрями, визначені головні проблеми та суперечності. Неабияку увагу до естетичного, його виховання в конкретній особистості, приділили мислителі середньовіччя. У „Градії Божім” Св. Августина, зокрема, йдеться про щасливе життя як життя красиве, тобто естетичне. Такою ж красивою (й гармонійною) у ньому постає й особистість. Новий імпульс проникнення в природу естетичного та його виховання надали епохи Відродження та Просвітництва (Д. Дідро, Г.Е. Лессінг, Й.Г. Гердер, Ф. Шіллер, Ж-Ж. Руссо). Універсальну модель естетичного виховання як виховання свідомості, розуміння й відчуття прекрасного побудували представники німецької класичної філософії (Кант, Шелінг, Гегель та ін.). Не можна не згадати здобутки російських мислителів, зокрема, В. Белінського, М. Чернишевського. М. Добролюбова, О. Герцена, а також українських філософів та культурологів – Т. Шевченка, М. Драгоманова, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, П. Грабовського та ін. Показовим є аналіз естетичної свідомості представниками марксистської філософсько-естетичної думки, зокрема, К. Марксом, Ф. Енгельсом та Г. Плехановим.

Д. Дьюї, Б. Кроче, А. Камю, А. Бретон, М. Бердяєв, М. Хайдеггер, К. Ясперс та інші – далеко не повний перелік імен учених, які приділили проблемі естетичного виховання відповідну увагу.

Досить потужно в ній представлена російська когорта філософів ХХ століття. До проблеми естетичної свідомості звертались такі відомі

теоретики, як В. Асмус, М. Бахтін, В. Бичков, Л. Виготський, А. Лосєв, Ю. Лотман, Д. Лукач, Ю. Боров, Ф. Константинов, О. Уледов та ін. Українську естетично-філософську думку презентують у цій тематиці наукові праці Т. Андрущенко, М. Бровка, М. Гончаренка, В. Іванова, А. Канарського, В. Кудіна, Л. Левчук, В. Мовчан, В. Панченко, О. Семашка та ін. Разом з тим, незважаючи на достатньо широкий обсяг літератури, проблема естетичного виховання залишається актуальною як тому, що змінюються умови життя, діяльності і виховання особистості, так і тому, що змінюється сама особистість, її пріоритети, цінності, ідеали. Кожен новий поворот суспільної практики і культури формує свою гаму естетичного ставлення людини до дійсності, потребує нових підходів до естетичного виховання особистості. У контексті нашого дослідження першочерговими є теоретико-методологічні засади дослідження проблеми естетичної освіти майбутніх педагогів; сутність естетичного навчання та виховання як необхідного елементу системи і особливого напрямку підготовки майбутніх педагогів; глобалізаційні та інформаційні виклики естетичної освіти, відповіді на них теорії та практики естетичного виховання особистості; підвищення ефективності естетичного виховання в структурі модернізації підготовки майбутніх педагогів у навчальному процесі; формування естетичної складової майбутніх педагогів у позаурочний час та ін. Враховуючи актуальність та недостатню вивченість проблеми, автор обрав її у якості предмета самостійного теоретичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України №732 від 27 жовтня 2006 року та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету

імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 року, протокол №5), а також складовою наукового напрямку «Дослідження гуманітарних наук» кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, затвердженого Вченою радою університету 25 грудня 2003 року (протокол № 5). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 27 листопада 2008 р. (протокол № 3).

Мета дослідження полягає у філософському аналізі місця, ролі та значення естетичної освіти у підготовці майбутніх педагогів в умовах становлення ринкових відносин та демократизації суспільного життя, впливу таких глобальних факторів, як інформаційна революція, міграційні процеси, розширення міжнародних контактів тощо.

Досягнення цієї мети вимагає розв'язання наступних **дослідницьких завдань**:

– вивчити місце та роль естетичної складової в структурі педагогічної діяльності, а також потреби її виховання у майбутніх педагогів;

– проаналізувати зовнішні і внутрішні виклики естетичної освіти, узагальнити відповіді на них в сучасній теорії та практиці естетичного навчання і виховання особистості;

– проаналізувати зміст та основні напрями естетичної освіти майбутніх педагогів, виявити співвідношення в них загальнолюдських та національних складників, естетичних умінь і навичок практичної художньо-естетичної діяльності, готовність використовувати естетичні знання та вміння;

– виявити чинники підвищення ефективності естетичної освіти, показати її роль у процесі модернізації підготовки майбутніх педагогів у навчальному процесі і в позанавчальний час.

Об'єктом дослідження є естетична освіта в соціальному вимірі.

Предметом дослідження є місце та роль естетичної освіти в системі підготовки майбутніх педагогів.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. У роботі використовується діалектичний метод, завдяки якому отримано можливість побачити і представити предмет дослідження у всіх його внутрішніх і зовнішніх зв'язках і залежностях; широке застосування отримав метод системного аналізу, який забезпечив розгляд предмета в його цілісності, дозволив виявити й обґрунтувати місце та роль естетичного навчання та виховання в системі підготовки майбутнього учителя; застосування порівняльного методу дозволило здійснити порівняння змісту та технологій здійснення естетичної освіти в недалекому минулому і в наші дні; певною мірою застосовувались також структурно-функціональний, герменевтичний метод, метод міждисциплінарного підходу та ін.

У результаті проведеного дослідження зроблено висновок про те, що естетична освіта є одним з головних складників у підготовці майбутніх педагогів, сформульовано положення, які мають елементи **наукової новизни** й виносяться на захист:

– доведено, що теоретико-методологічну основу дослідження ролі естетичної освіти у підготовці майбутнього педагога складає аналіз низки проблем та суперечностей, обумовлених осмисленням значення та сили впливу внутрішніх і зовнішніх викликів сучасного світу, пошуком відповіді на них з боку теорії та практики естетичного виховання сучасної молоді та студентів;

– визначено, що потреба в естетичній освіті майбутніх педагогів не тільки не зменшується, але й актуалізується, особливо в контексті пошуку відповідей на руйнаційні впливи з боку внутрішніх кризових процесів

(трансформація цінностей) та зовнішніх фундаментальних впливів (глобалізація та інформаційна революція);

– обґрунтовано (на основі узагальнення наукових досліджень останніх років) модернову модель актуалізації естетичної освіти майбутніх педагогів; основними складовими якої є: 1) залучення майбутніх педагогів до високого мистецтва; 2) естетизація навколишнього середовища; 3) формування естетичної потреби, вмінь та навичок практичної художньо-естетичної діяльності; 4) уроки краси для педагога; 5) координація естетичного навчання та виховання із загальними завданнями освітньої політики, теорії та практики освіти й виховання;

– доведено, що в змісті естетичної освіти мають домінувати такі напрями, як формування уявлень про сутність, види та жанри мистецтва, специфіку художньо-образної мови різних видів мистецтва; оволодіння художньо-естетичними поняттями й категоріями; засвоєння системи естетичних знань; збагачення художньо-естетичного досвіду; формування естетичних умінь і навичок практичної художньо-естетичної діяльності, готовність використовувати естетичні знання та вміння, отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями; розвиток загальних і естетичних здібностей, художньо-образного мислення; виховання в учнів естетичних інтересів, потреб, смаків, морально-естетичних ідеалів, світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій, естетичного сприйняття людини та світу; виховання творчої особистості;

– виявлено основні чинники підвищення ефективності естетичної освіти як в навчальному процесі, так і в позанавчальний час; доведено, що найвища дієвість естетичного навчання та виховання досягається засобами навчального процесу, зокрема, завдяки читанню таких лекційних курсів, як культурологія, філософія культури, естетика тощо. Разом з тим, у становленні естетичного світу майбутнього педагога значну роль

відіграють позанавчальні (позаурочні) засоби впливу, зокрема, організація мистецьких лекторіїв, круглих столів, зустрічей з митцями, екскурсій, виставок, конкурсів, оглядів; організація роботи мистецьких гуртків, шкіл мистецтв, дискусійних клубів, вивчення естетичних інтересів, потреб, рівня сформованості естетичних цінностей тощо.

Теоретичне та практичне значення. Проведене дисертаційне дослідження має вагомe теоретичне значення насамперед тим, що в ньому розкривається зміст і основні напрями естетичної освіти майбутніх педагогів у контексті відповідей на виклики внутрішніх і зовнішніх чинників. Практичне значення дисертації обумовлене тим, що в ній виявлені й обґрунтовані методики застосування основних технологій естетичної освіти майбутніх педагогів, а також сформовані рекомендації щодо активного протистояння впливам так званої масової культури. Матеріали дисертації можуть бути використані при читанні курсів з „Естетики” та „Культурології”, а також при підготовці самостійного спеціального курсу „Естетичне виховання студентів”.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та концептуальні положення дисертаційного дослідження обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, на низці міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, а саме: IV Всеукраїнській науково-методичній конференції „Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи (Івано-Франківськ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції „Мультикультурні комунікації та толерантність в освіті” (МДЦ „Артек”, 2009); II Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасне дошкілля: реалії та перспективи” (Київ, 2009); III Міжнародній науково-практичній конференції „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології” (Тернопіль, 2009); Науково-практичному семінарі „Освіта в полікультурному просторі XXI століття:

пошук стратегічних пріоритетів” (Київ, 2009); Науково-практичному семінарі „Інноваційні стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс” (Київ, 2009).

Публікації. Основний зміст дослідження викладено у 5 публікаціях, визначених ВАК України в якості фахових з філософських наук.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Проблема вчителя – його професіоналізму, світоглядної культури, духовно-морального обличчя – одна з найактуальніших у педагогіці й філософії освіти. Адже саме від вчителя, його особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання учнів як у процесі навчання, так і в позанавчальний час. [3, с. 58] За визначенням науковців, педагогічна діяльність – це така діяльність, яка відображає сукупність знань та вмінь з навчання та виховання, ефективних засобів передачі накопиченого досвіду та оптимальної підготовки зростаючого покоління до життя та діяльності. [13, с. 7]

У загальній структурі активності людини педагогічна практика являє собою один із її видів. Тобто педагогіка завжди має діяльнісний характер, не залежно від професійності чи непрофесійності педагогічного впливу. Відомо, що непрофесійна діяльність характеризується тим, що людина не усвідомлює педагогічну проблему чи завдання. За визначених умов вона діє інтуїтивно та не може пояснити, чому діє наступним чином, чого прагне досягнути під час виховання чи навчання іншого.

Розвиток людини – це процес становлення її особистості під впливом зовнішніх та внутрішніх, керованих та некерованих соціальних та природних факторів. Головним із цих факторів є виховання, яке визначається у науковій літературі у двох значеннях - вузькому та широкому – залежно від контексту. Під вихованням у вузькому значенні традиційно розуміють систему цілеспрямованих впливів на особистість, розвиток, формування особистості в заданому вихователем напрямку, що

проявляється у зміні світогляду, системи цінностей, установок, дійових відносин людини і світу тощо. Таке уявлення про виховання є досить спрощеним та потребує переосмислення.

Під вихованням у широкому значенні мається на увазі, окрім вузького розуміння виховання, ще й навчання, надбання нових знань, умінь та навичок. Виховання в широкому значенні являє собою цілеспрямований процес формування інтелекту, фізичних та духовних сил особистості, підготовки її до життя, активної участі в трудовій діяльності. Дійсно, будь-яке нове знання чи вміння, а також процес їх надбання обов'язково впливає на особистість. Звідси бере начало один з головних принципів педагогіки - принцип єдності навчання та виховання. Виховання в широкому значенні як цілеспрямований процес оволодіння всією сукупністю суспільного досвіду включає:

- навчання як процес оволодіння знаннями, вміннями, засобами творчої діяльності, світоглядними ідеями;
- виховання як формування соціальних, моральних, естетичних та інших відносин. Виділення у загальному виховному процесі специфічних сторін носить доволі умовний характер. У реальній педагогічній діяльності вони завжди органічно пов'язані між собою та тісно переплетені. Тим самим педагогічний процес зумовлює здійснення цілісної системи педагогічної взаємодії, яка відповідає певним педагогічним вимогам. [88]

До різноманітних видів виховних впливів належить естетичне виховання, яке у найбільш загальному вигляді означає формування відношення до дійсності. Взагалі поняття естетичного припускає аналіз найбільш загальних характеристик, сторін, які належать певним естетичним об'єктам дійсності, наприклад, прекрасним, піднесеним, трагічним тощо. Крім того, природи відображення цих явищ у свідомості

людини, в естетичних сприйняттях, уявленнях, ідеалах, теоріях та поглядах, а також природи естетичних цінностей. [35, с. 6]

Отже, загальною метою естетичного виховання є розвиток естетичного відношення до дійсності, яке, у свою чергу, зумовлює здатність до емоційного сприйняття прекрасного. Воно може проявлятися не тільки у ставленні до природи чи творів мистецтва. Завдяки здатності до сприйняття прекрасного, людина мусить привносити естетичне у особисте життя та життя оточуючих, у побут, професійну діяльність та соціальний ландшафт. [13, с. 18] Виховний вплив має естетична організація праці, оформлення приміщень, художній смак у одязі тощо. До критеріїв естетичної вихованості студентів відносимо: широту естетичних інтересів, у тому числі – у сфері мистецтва; здатність визначати роль твору мистецтва в ситуації діалогу культур; наявність відповідної системи естетичних ціннісних орієнтацій (у тому числі й у мистецтві); уміння адекватно оцінювати художній твір; здатність розуміти естетичні особливості слова в різних його контекстах (проявах); навички використовувати естетичне знання в самостійній художньо-творчій діяльності; уміння репрезентувати смислові й художні особливості твору мистецтва відповідно до кращих зразків естетики слова; здатність визначати відповідність творів [110, с. 9]

Слово «естетика» (aestheticos) — грецького походження, у перекладі означає — той, що має відношення до чуттєвого сприйняття. Естетика як самостійна дисципліна виділяється в середині XVIII ст. О. Баумгартеном (1714—1762). До сфери естетичного Баумгартен відносить усі компоненти системи неутилітарних взаємовідносин людини зі світом (природним, предметним, соціальним, духовним), у результаті яких він відчуває духовну насолоду. Суть цих взаємовідносин зводиться або до певного змісту, що чуттєво сприймається у формах, або до самодостатнього споглядання певного об'єкта (матеріального чи духовного). Духовна

насолада свідчить про надрозумове бачення суб'єктом у естетичному об'єкті сутнісних основ буття, таємних істин духу, невловимих законів життя у всій його цілісності і глибинній гармонії, про здійснення, зрештою, духовного контакту з Універсумом, про прорив зв'язку часів і хоча б миттєвий вихід у вічність або, точніше, про відчуття себе причетним до вічності. Естетичне виступає, таким чином, певною універсальною характеристикою всього комплексу неутилітарних взаємин людини зі світом, заснованих на вбачанні нею своєї споконвічної причетності до буття і до вічності, своєї гармонійної вписаності в Універсум. [95, с. 21]

Численні відомі наукові дослідження за цією темою збігаються в одному: предметом естетики є чуттєве пізнання навколишньої дійсності з її різноманітними напрямками: природою, суспільством, людиною та її діяльністю в усіх життєвих сферах, навіть у виробничій [14; 61; 18]. Про людей, чутливих до краси, говоримо, що вони мають естетичне чуття. Процесу сприймання естетичного даємо назву естетичного сприйняття, результатом якого є естетичне переживання. Отже, естетичні почуття, переживання, естетична насолада виступають як вияви естетичного ставлення до предметів або явищ дійсності. Різноманітні естетичні відношення, що виникають у людини (соціальної групи, суспільства) до дійсності, можна віднести до загального поняття «естетичне», а оскільки вони є проявом соціального, то можуть бути об'єктом виховного впливу.

Коли йдеться про виховання, то завжди передбачається деякий ідеал, бажана мета, до якої ми прагнемо та з якою співвідносимо вибір шляхів та засобів педагогічних впливів.

Мета естетичного виховання (в кінцевому рахунку і самоціль суспільного розвитку) — людина, яка розкрила повноту своєї сутності, універсальна гармонійна особистість. Ідеал універсальної особистості як мета виховання передбачає її особливе відношення з універсумом (тобто зі

світом як усім, що існує), внутрішню органічну причетність до нього. Така людина не відчуває себе зачиненим «Я», до якого зовнішній світ (природний та соціальний) протистоїть як «не-Я». Навпаки, вона усвідомлює себе як природу, що досягла самопізнання, та наявний живий рід. [35, с. 178]

Проте таке ставлення до світу та до самої себе властиве особистості, у якої розвинена дійсно людська чуттєвість, тобто естетично розвиненій особистості, що є, у свою чергу, також результатом естетичного виховання та самовиховання. Таким чином, естетичне виховання — це процес формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності; здатність до творчого самовиявлення, яке притаманне людині, однак ця здатність вимагає свідомого, цілеспрямованого, планомірного і систематичного розвитку.

Основою, на якій здійснюється естетичне виховання, є певний рівень художньо-естетичної культури особистості, її здатності до естетичного освоєння дійсності. Цей рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, потреб та ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворювальної діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Естетична культура особистості – це сформована на основі власного життєвого досвіду та шляхом естетичного виховання з боку суспільства здатність людини розпізнавати й переживати прекрасне й потворне, піднесене й низьке, трагічне й комічне в мистецтві й навколишній дійсності, керуватися виробленими культурою естетичними цінностями у своїй практичній діяльності, створювати красу навколо себе й долати недосконалість світу. Показником естетичної культури особистості є розвиненість її інтелектуальної та емоційно-чуттєвої сфер, що досягається засвоєнням естетичного досвіду людства та його подальшим розвитком як

засобом власного самовизначення. Складовими естетичної свідомості, що становить ядро естетичної культури особистості, вчені визначають естетичне сприйняття, почуття, смаки, оцінки, потреби та естетичний ідеал, формування яких є метою естетичного виховання. [75, с. 6 – 7]

Естетичне виховання в усій сукупності своїх методів, форм, засобів триває протягом усього життя людини, усуваючи суперечності у його неспіввідносності між рівнем естетичної культури людства та володінням цією культурою (естетичним досвідом) окремою особистістю у кожний конкретний період її життєдіяльності. [35, с. 179] Але ж головним періодом естетичного виховання є навчання, коли людина стикається із багатьма різноманітними моделями естетичного, повинна визначити свій власний смак та ставлення до естетичного.

Отже, відповідальною складовою естетичного виховання є період здобування освіти. Як відомо, у процесі освіти беруть участь декілька суб'єктів освітньої діяльності, серед яких визначальними є учень та вчитель. Естетичне виховання учня неможливе без естетично вихованого вчителя, який, у свою чергу, отримає естетичне виховання під час навчання. Тому спадкоємність та наступність естетичного виховання залежить від того, як відбувається цей процес під час навчання майбутніх вчителів та фахівців освіти.

Ще один момент, який потребує належної уваги при обґрунтуванні актуальності такого роду досліджень. Головною складовою естетики як науки є дослідження різноманітних видів творчості та проявів її як соціального та особистісного феномену, тому естетичне виховання є також вихованням творчого. У наш час твердження про те, що педагогічна діяльність є за власною природою творчою, стало загальновизнаним. Результатом творчості є введення до педагогічного процесу інновацій. Відрізняють декілька рівнів інновацій:

- винахід, що затверджує ідеї, які здатні перетворювати педагогічну дійсність;
- розробка та впровадження нових елементів педагогічних технологій;
- педагогічне раціоналізаторство – вдосконалення, пов'язані із модернізацією та адаптацією до визначених умов, методів та засобів виховання та навчання, які вже використовуються. [88]

Ці рівні виступають як складові процесу естетичного виховання педагогів, як майбутніх, так і тих, що вже працюють, бо праця педагога, як ніяка інша вимагає постійного вдосконалення. На відміну від творчості в інших сферах (наука, техніка, мистецтво) творчість педагога не має за мету створення соціально цінного нового, оригінального, оскільки його продуктом завжди залишається розвиток особистості. Безумовно, творчий педагог, а тим більше педагог-новатор, створює свою педагогічну технологію, але вона є лише засобом для отримання найкращого результату в даних умовах. Завданням естетичного виховання за таких умов стає формування навичок та вмінь творчої діяльності, створення мотиваційної системи потреб майбутнього вчителя у творчості.

Творчий потенціал педагога створюється на основі двох компонентів:

- педагогічного професійного досвіду;
- соціального досвіду.

Без спеціальної підготовки та знань успішна педагогічна творчість неможлива. Тільки ерудований, із спеціальною підготовкою педагог на основі глибокого аналізу ситуацій, що виникають, та усвідомлення сутності проблеми шляхом творчого розміркування та свідомого експерименту здатен знайти нові оригінальні шляхи та засоби вирішення. Тому зусилля естетичного виховання з формування творчої складової майбутнього педагога повинні бути спрямовані у двох напрямках. По-

перше, формування творчо-естетичної складової професійної педагогічної діяльності, яке включає такі засоби, як:

- застосування нових педагогічних технологій та навчання створювати такі технології власноруч;
- формування відчуття прекрасного, естетичного смаку;

По-друге, до складу факторів формування творчо-естетичної складової особистісного та соціального життя майбутнього педагога науковці відносять такі засоби, як: [35; 95; 116]

- праця, оскільки докорінні основи виробничої діяльності та праця загалом спрямовані на виявлення та розвиток творчо-естетичних задатків особистості, нерозривно пов'язані з первинними трудовими навичками, інакше кажучи, з творчим потенціалом особистості;
- природа, бо саме через неї людина пізнає закони краси. Зовнішній гармонійний вигляд живого — лише прояв системи взаємопов'язаних рівнів організації, де на кожному рівні можна відокремити свої естетичні закономірності;
- поведінка людини. Естетика поведінки виявляється у людських відносинах (виробничих, побутових, особистих, суспільних) і закріплюється у вчинках та діях людей. Естетика поведінки має історичний характер, на відміну від етики поведінки, стосується насамперед ритуального боку людської поведінки, форми, в яку облачають той чи інший вчинок;
- побут людини. Естетика побуту обумовлює правильну організацію предметного середовища, яка співвідносна з уявленнями особистості про міру, гармонію, вона виявляється в оформленні житла, в одязі, у зовнішньому вигляді в цілому тощо.

- мистецтво і художня та естетична творчість, до яких більшість людей, що професійно не займаються художньою діяльністю, залучаються саме у вільний час.

До вказаних засобів естетичного виховання, необхідно додати також естетичну освіту, естетичне і художнє навчання. У результаті комплексного, вмілого втілення усіх засобів та методів естетичного виховання підвищується загальна та професійна естетична культура особистості.

Естетичне виховання студентської молоді в різних вищих навчальних закладах має загальні й специфічні тенденції. Навіть в умовах одного вищого навчального закладу, наприклад, педагогічного, вирішуються цілеспрямовані особливі завдання, які притаманні професійній підготовці вчителя.

Саме по собі естетичне ставлення людини до світу не має власного предмета, воно є універсальним ставленням до всього, що оточує людину, а тому естетичні знання і вміння не є чимось самостійним, вони виступають як аспект усіх знань і вмінь. [104, с. 102]

Мету естетичного виховання неможливо відокремити від цілей інших процесів формування особистості, бо естетичне виховання — обов'язковий елемент функціонування усієї сукупності духовного багатства індивіда. Естетичне виховання позбавляється своєї перспективи поза суспільною системою виховання. Ядром та внутрішнім рушієм естетичного виховання є суспільний ідеал. [35] Для здійснення належного естетичного виховання учнів потрібна і професійна науково-педагогічна підготовка майбутніх учителів, що здатні творчо мислити, фантазувати, проявляти ініціативність, працелюбність, готовність до повернення в школу скарбниці духовних і етнічних цінностей, естетичних надбань народу тощо.

Щоб стати справжнім учителем, потрібно не тільки набути якісних знань в університеті, але й під час педагогічної практики кожному студенту домагатися пізнавати мистецтво любити дітей, бачити в них особистості, постійно виявляти в учнів способи пізнавально-трудової та морально-естетичної активності, спрямовувати їх на творення свого життя за законами краси.

Безсумнівно, естетичне виховання є багатограним процесом, основу якого складають такі напрями:

1. Життя і діяльність дитини в сім'ї. Тут формуються основи естетичних смаків, почуттів, на що впливають організація побуту в оселі, одяг, взаємини в сім'ї, оцінювання старшими краси предметів, явищ, безпосередня участь в естетичній діяльності тощо.

2. Виховна діяльність дошкільних закладів. Здійснюється через естетику побуту, систему спеціальних занять (музика, образотворче мистецтво, танці, ігри тощо).

3. Навчально-виховна діяльність загальноосвітніх закладів. Передбачає залучення учнів до оволодіння змістом навчальних дисциплін (мови, літератури, історії, предметів природничого циклу, музики, образотворчого мистецтва), позакласної виховної роботи (танцювальні гуртки, хоріві колективи, студії образотворчого мистецтва та ін.). У школах створюють спеціалізовані гуманітарно-естетичні класи, що сприяє естетичному розвитку учнів.

4. Навчально-виховна робота позашкільних дитячих виховних закладів (будинки і палаци дитячої та юнацької творчості, студії, дитячі музичні та художні школи тощо). Діяльність спрямована на задоволення інтересів, розвиток здібностей дітей, залучення їх до активної естетичної діяльності.

5. Діяльність професійних навчально-виховних закладів. Навчаючись у них, майбутні фахівці отримують естетичні знання, беруть участь у

діяльності мистецьких аматорських колективів, набувають умінь естетичної діяльності.

6. Вплив засобів масової інформації. Діяльність їх поєднує елементи багатьох видів мистецтва. Проте засилля в них «масової культури» ускладнює процес формування здорових естетичних смаків, потребує копіткої роботи вихователів, батьків, випереджувального формування високих естетичних потреб, смаків, неприйняття потворного. [91, с. 42 - 43] Успішне естетичне виховання може здійснюватися тільки за умов співпраці означених елементів, яка, в свою чергу, має бути керована професійно, а таку роль зазвичай відводять саме професійному педагогові.

У сучасній педагогічній науці й практиці існує певна суперечність між потребою в новому осмисленні значення естетичної культури для становлення особистості й традиційною недооцінкою ролі предметів гуманітарно-естетичного циклу. В освітній практиці існує певна диспропорція: поряд із посиленою увагою до розвитку інтелекту та професійних здібностей недостатньо уваги приділяється вихованню культури почуттів. Спостерігається розрив між засвоєними знаннями, принципами й реальними вчинками. Педагогічні проблеми виховання естетичної культури майбутніх педагогів є закономірним відтворенням протиріч між вимогами суспільства й реальним станом культурного рівня молоді, між ідеалом естетично культурної людини й недостатньо дієвим механізмом сучасного навчально-виховного процесу в середніх спеціальних та вищих освітніх закладах. [75, с. 3] Своєрідність педагогічної професії полягає в тому, що вона за власною природою має гуманістичний характер, а тому й педагогічна творчість, й естетичне виховання мають бути спрямовані на гуманістичні цінності. У процесі освітньої діяльності педагог вирішує два завдання:

- адаптивне, функція якого пов'язана із пристосуванням учня, вихованця до конкретних умов та вимог соціокультурної ситуації, до котрої належать також й естетичні умови;

- гуманістичне (людинотворче), функція якого пов'язана із розвитком особистості та творчої індивідуальності. З одного боку, педагог готує своїх вихованців до відповідної соціальної ситуації, до конкретних запитів суспільства. Але, з іншого боку, він, об'єктивно залишаючись зберігачем та провідником культури, загальної та естетичної, несе в собі позачасовий фактор. Розвиваючи особистість учня на основі багатства людської культури, учитель працює на майбутнє.

Педагог під час своєї професійної діяльності виконує певні функції, які потребують формування у процесі навчальної підготовки майбутнього педагога, а саме:

- навчальну;
- виховну;
- розвивальну;
- психологічної підтримки.

Реалізація цих функцій потребує від сучасного педагога наступних особистісних параметрів:

- потреби та здібності до активної та різнобічної професійної та соціально-культурної діяльності;
- тактовності, відчуття емпатії, терплячості у відносинах із дітьми та дорослими, готовності приймати й підтримувати їх та захищати;
- розуміння своєї ролі та відносної автономності саморозвитку особистості;
- вміння забезпечити спілкування у групі та поза нею;
- запобігати конфліктам у навчальному середовищі;

- знання особливостей психічного розвитку, вікового розвитку та намагання цілеспрямовано створювати умови, необхідні для саморозвитку;
- здібності до власного саморозвитку та самовиховання. [116, с. 356]

Вивчення естетичної складової людського буття та його виховний вплив у сучасній зарубіжній літературі починаються із усвідомлення кризи класичної естетично-філософської парадигми, яку пов'язують із розвитком крайнього раціоналізму в індустріальному суспільстві та появою методології постіндустріалізму та масової свідомості. Виникає протиставлення митця із масою, естетики елітарної та загальної, зрозумілої. Тема взаємин художника і маси, юрби стає лейтмотивом міркувань, наприклад, видатного іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гассета. Він ринувся створити філософію нового типу, що не придушує звичайної людини своїм догматизмом, категоричністю і науковістю, а максимально до нього наближена, що допомагає йому в повсякденному житті. Основні положення теорії „дегуманізації мистецтва” зводилися до розподілу реального предмета і предмета мистецтва, до висування на перший план власне естетичного переживання художника, його ставлення до дійсності, очищеного від особистого емоційного пафосу, від власного ставлення до світу. [80; 112]

Необхідність естетичного виховання в процесі навчання підкреслювали видатні українські педагоги: К.Д. Ушинський, В.О. Сухомлинський, О.В. Духнович, Г.Лабунська і В.Пестель. Серйозний внесок у розвиток ідей естетичного виховання зробили українські мислителі В.Вернадський, Б.Грінченко, С.Миропольський, М.Пирогов, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, Леся Українка, І.Франко, Т.Шевченко та ін. У їхніх роботах простежується динаміка розвитку поняття “естетичне виховання”, пов'язаного з визначенням гармонійно розвиненої

особистості, з необхідністю вивчення історії мистецтва, з включенням естетичного виховання майбутніх учителів до системи педагогічної освіти. [110, с. 5] Проблема естетичної підготовки майбутніх учителів є актуальною впродовж багатьох десятиліть. Ще в XIX столітті в педагогічних концепціях діячів російської освіти (К.Ушинського, М.Чернишевського, Л.Толстого та інших) проблемам естетичного виховання майбутніх педагогів приділялася належна увага. Видатні педагоги П.Каптерєв, П.Лесгафт вважали залучення молоді до мистецтва необхідною складовою частиною професійної педагогічної освіти. Їх ідеї знайшли своє продовження в створенні та впровадженні системи естетичного виховання в радянській школі в 20-30-ті роки минулого століття. У дослідженнях педагогів-практиків радянських часів (В.Бакушинський, С.Шацький, П.Блонський та ін.) розглянуто нагальні проблеми естетичного виховання майбутнього педагога – його сутність, завдання, принципи, методи, засоби реалізації. [68, с. 112]

У філософській літературі проблеми естетичного виховання і його ролі в розвитку особистості знайшли чільне місце у працях М.Бахтіна, Ю.Борева, О.Бурова, А.Зися, І.Зязюна, В.Іванова, О.Лосєва, Ю.Лотмана, М.Мамардашвілі, Л.Столовича, П.Флоренського та ін., у тому числі українських філософів О.Воєводіна, Г.Квасова, А.Комарової, С.Кримського, Л.Левчук, В.Лобаса, В.Мазепи, В.Михальова, О.Семашка, Р.Шульги та ін. В українській педагогічній літературі останніх років до проблеми формування особистості сучасного вчителя звертались такі вчені, як С.Гончаренко, Л.Губерський, М.Євтух, В.Журавський, І.Зязюн, В.Кремень, О.Савченко, О.Сердюк, І.Надольний, В.Огнев'юк та інші. [3, с. 60]

У дослідженнях В.Бехтерева, М.Кагана, В.Краєвського, О.Мелік-Пашаєва, Б.Неменського розкрито нерозривний зв'язок між гуманізацією сучасного освітнього процесу й естетичним розвитком особистості.

Встановлено, що естетична культура містить у собі такі якості, як творчий потенціал, власний світогляд, інтелектуальність, потреба в самореалізації, особистісну позицію, які є визначальними факторами гуманізму в соціальному середовищі. [68, с. 112]

Серйозний внесок у розробку теорії виховання належить вітчизняним дослідникам В.Д. Беху, В.А. Бітаєву, В.В. Корженку, І.О. Радіоновій, Л.Ц. Ваховському, В.Г. Скотному, Л. Азі та ін. Учені пояснюють взаємозв'язок і залежність емоційного стану людини із загальними космічними процесами, природними явищами, особливостями культурно-побутових традицій народу, що припускає можливість формування в особистості цілісної картини світу. На їхню думку, естетичне виховання в цьому контексті має ставати більш субкультурним, особистісно-орієнтованим і все більш плюралістичним. [51, с. 4]

Останнім часом у зв'язку з процесами оновлення й реформування освіти проблеми естетичної підготовки вчителя набувають все більшої значущості. Необхідність звернення до питань естетичного виховання в професійній педагогічній освітній системі відзначають як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Ними досліджуються різні аспекти цієї галузі: естетична й художня культура вчителя; формування творчих здібностей студентів у процесі естетичних видів діяльності; організація естетичної діяльності студентів; розвиток естетичних емоцій і почуттів майбутніх учителів; формування в них естетичної потреби; естетична самоосвіта студентів.

Відомо, що завдання освіти в естетичному вихованні майбутніх вчителів полягає у розвитку в них відчуття краси своєї домівки, довкілля, рідного краю, історичного коріння, гордості за своїх батьків, дідів і прадідів, їх причетність до культурного збагачення рідного народу. Кожен має усвідомити можливість внести певну частку в естетизацію сучасного життєвого середовища своєї родини, селища чи міста, нашої держави,

збагатити свою особистість народними художніми творами, передати їх наступним поколінням.

У багатьох наукових працях зазначається, що можливість і необхідність естетичного аспекту цілеспрямованої педагогічної діяльності вчителів не залежить від того, чого вони навчають дітей – основ мови чи літератури, природознавства чи музики, образотворчого мистецтва чи праці або ж математики. Кожна галузь знань і кожна сфера практичних умінь володіє власним естетичним потенціалом, який може і повинен розкритися учням для того, щоб засвоєння ними цих знань і вмінь стало для них радісним само по собі як процес успішної самодіяльності, як спосіб прояву власних творчих сил, як свого роду прекрасна гра. [104, с. 103]

Система освіти і виховання в цілому, та **естетичного виховання** зокрема, **в епоху суспільних трансформацій** зазнає активного впливу найрізноманітніших детермінант. Тенденції до глобалізації, що мають місце в сучасному освітньому просторі, створюють нові, інфлюють та демонтують традиційні ціннісні та духовні компоненти формування людини. Сучасна людина живе та формується в епоху домінування мас-медіа, в новій медіакультурі, яка якісно відрізняється від попередніх форм комунікації.

Слід зазначити, що докорінні зміни в економічній, політичній, соціальній, духовній та інших сферах суспільного життя за останні 15 років у нашій країні зумовили істотну редукцію (спрощення та відверту примітивізацію) наявних раніше соціальних і моральних орієнтирів. Така ситуація актуалізує необхідність пошуку нових підходів до питання розвитку особистості з урахуванням викликів та імперативів сучасного соціокультурного буття. Це, в свою чергу, передбачає перегляд підходів до проблеми естетичного виховання. Нині надзвичайно актуальним є філософське осмислення проблеми виховання, яке б передбачало

формування та застосування такої методології, що вона була б релевантною до сучасних реалій суспільного буття. [74, с. 81]

Суспільні трансформації, під якими розуміють: швидкозмінність та швидкоплинність процесів суспільного розвитку, соціально-економічні перетворення в суспільстві, процеси глобалізації, інформаційних вибухів тощо [98, с. 42], безпосередньо впливають на виховання взагалі та на сприйняття особистістю естетичного. Саме нинішній технічний прогрес, упровадження нових технологій, бурхливий сплеск комерціалізації в державі характеризуються тенденціями до витіснення гуманітарних засад стабільності, у тому числі національних та регіональних стильових ознак, історичних, етнічних, ремісничих та художньо-творчих традицій [104, с.103].

Вступ України в 90-ті роки в так звану ринкову економіку спричинив стрімкий процес деформації освітньо-виховної сфери, покликавши до життя нові метаморфози у виховному процесі з глибокими і кардинальними соціальними наслідками. Саме зміни в системі економічних відносин призвели до змін у системі виховання людини. У таких умовах відбувалося формування нового типу людини, яка отримувала нові морально-етичні, культурні, інтелектуальні характеристики. Важливість цієї умови полягає в тому, що зміни в соціальному середовищі обов'язково породжують зміни у суспільній природі людини, яка включена в дане соціальне середовище. Соціальне ж середовище за останні 15 років було, з одного боку, дуже мінливим, з іншого – несприятливим для виховання людини як всебічно розвиненої, цілісної особистості й індивідуальності.

Поняття індивідуальності в такому середовищі набуває форм індивідуалізму та егоцентризму. всі вищевказані явища пов'язані, мають своїм джерелом саме появу та відтворення в суспільному житті

перетворених форм практичного, духовного та чуттєвого буття. Духовна ж культура є невід'ємною складовою естетичного сприйняття світу.

Також важливу роль у вихованні людини відіграє духовна культура як складова частина всієї загальнолюдської культури. Це підтверджується словами Л.А. Демінської, з якими важко не погодитися: „Духовність є ціннісною основою виховання людини” [31, с. 255]. Духовна сфера сучасного суспільства формується здебільшого під впливом масової культури. Явище масової культури в ХХ ст. характеризує істотні зрушення в умовах життя сучасного суспільства й у механізмах сучасної культури: поява і розвиток засобів масової комунікації, індустріально-комерційний тип виробництва і розподілу стандартизованих духовних благ, відносну демократизацію культури, підвищення рівня освіченості мас, збільшення часу дозвілля і т. п. Використання в сучасному суспільстві засобів масових комунікацій перетворює культуру в галузь економіки, тим самим перетворюючи її у так звану „масову культуру”. Через систему масових комунікацій масова культура охоплює переважну більшість членів суспільства, орієнтує і підкоряє собі всі сторони людського існування, претендує на охоплення культури усього світу, на його культурну „колонізацію”.

Сучасна масова культура часто виступає як засіб виховання людини, свідомо та агресивно занурюючи людину в сконструйовану особливу віртуальну надбудову над реальністю. Така квазіреальність створюється та відтворюється за допомогою засобів масової комунікації, з допомогою створення особливої естетичної та етичної системи і відповідного середовища, де реальність підміняється копіями і варіантами (перетвореними формами), де символи не мають нічого спільного з їх референтами, через міфологізацію реальності і створення особливих структур масової свідомості, які базуються на архетипах, близьких за своїми характеристиками до стереотипів архаїчного міфу.

Елементи масової культури міцно вплелися в систему освіти і виховання сучасної людини. Виховання в умовах масової культури перетворилося на засіб формування цілком визначеного індивіда: „людини маси”, „людини-споживача” – недиференційованого суб’єкта з невираженим, знівельованим особистісним началом, особливістю якого є стійка комфортність, некритичність сприйняття оцінок, майже цілковита керованість, суспільна та духовна інфантильність. Цілком зрозуміло, що такі особистості в майбутньому здатні продукувати тільки такі ж самі моделі. [74, с. 83]

Подібні процеси сприяють очевидному спрощенню духовної структури. Створена людиною реальність зумовлює в її ж свідомості і чуттєвості знецінення інтелектуальних, естетичних, етичних та інших цінностей.

Як вихід, можна розглядати прогрес творчої діяльності зі створення культурних цінностей. Така діяльність передбачає створення особливого виховного простору – креатосфери – світу справжньої культури, загальнодоступної творчої діяльності, світу створення дійсно гуманістичних культурних цінностей. [16, с. 32].

Така позиція передбачає, що освіта і виховання повинні стати однією з основ суспільної діяльності в рамках культури та створення естетичного середовища. При цьому останні повинні бути не галузями виробництва спеціаліста, формування кваліфікованої робочої сили для тієї чи іншої репродуктивної діяльності. Освіта і виховання стануть базою креатосфери в тій мірі, в якій забезпечать формування людини, що володіє творчими здібностями.

Естетичне виховання, будучи невід’ємною складовою системи освіти і виховання, відчуває **глобалізаційні та інформаційні виклики**, а **теорія та практика естетичного виховання особистості** у свою чергу вишукує **відповіді** на них. Суспільно-політичний розвиток кінця ХХ ст.

засвідчує, що надзвичайно важливим є розуміння багатоманітності особливостей периферійних проявів модернізаційних процесів, їх місця та ролі не лише у всесвітньо-історичному масштабі, але й в історії кожної окремої країни. На початку XXI століття значно активізується роль матеріальної і духовної культури як сукупності засобів і результатів діяльності людини. Культурно-історичні структури стають паритетними з соціально-економічними структурами, що домінували раніше. У зв'язку з цим суспільні процеси набувають характеру соціокультурних: соціальні відносини не тільки впливають на культуру, але й в ряді країн відчують все сильніший вплив з боку культури. Одним із наслідків глобалізації є глобальне поширення та інтенсифікація зв'язків людей, що належать до різних культур, національних спільнот, цивілізацій. Внаслідок цього загострюється проблема ідентичності особистості та суспільства. [100, с. 12] В умовах глобалізації особистісний естетичний вимір, який формувався на підґрунті національної та суспільної естетичної культури, розширює межі та стає поліваріантним. З одного боку, людина отримує можливість обирати з більшості моделей естетичного сприйняття, з іншого - розгублюється та глибше поринає у масову культуру, яка є узагальненою. Завдання освіти в такому випадку – не протистояння глобалізації, а відокремлення масовості, узагальненості від естетичного.

Іншою проблемою є ситуація за умов постіндустріальної економіки, яка супроводжується все більшим прискоренням економічних процесів та їх символізацією. Нове в сутнісній характеристиці такого виробництва визначається новим у характері праці, набуттям останньою ознак творчої діяльності. Відповідно до цього головним продуктом такої діяльності, а відтак і виробничого процесу стає не просто певна сукупність матеріальних і духовних цінностей, а безпосередньо творча особистість. У кінцевому підсумку відтворювальний процес, в якому реалізується творча праця особистості, зводиться не до "виробництва для інших", а до

відтворення творчого (інтелектуального і креативного) потенціалу самої особистості. На основі застосування нематеріальної праці стирається межа між робочим і вільним часом, між відторгненою діяльністю і творчістю. Внаслідок цього робочий день утрачає свої межі, збільшується і, зрештою, заповнює весь життєвий простір людини. Праця в цьому разі не обмежується економікою, вона стає суспільною, культурною і політичною силою. Відповідним чином змінюється і специфіка виробництва. Воно перевершує межі економіки у традиційному сенсі і безпосередньо охоплює виробництво ідей, символів, культуру, суспільство і політику. [22, с. 3]

Крім того, створення нової економіки та нового типу суспільства висуває дещо інші потреби до праці вчителя. По-перше, епоха постіндустріалізму потребує від учня засвоєння не стільки знань як таких, скільки оволодіння технологіями їх набуття і функціонування. Вона потребує здорового знаннєвого прагматизму, що дозволяє випускникові відразу увійти в життя повноправним його суб'єктом. Такий прагматизм має виховати вчитель, який, у свою чергу, для здійснення цієї місії повинен сформувати в собі відповідні якості.

По-друге, нові вимоги до особистості вчителя диктуються процесами, об'єднаними таким фундаментальним поняттям, як глобалізація. Їх суть – в універсалізації вимог, підвищенні якості освітніх послуг, прозорості функціонування знання й методик моніторингу його освоєння на рівні навчально-виховного процесу тощо. Нині педагогові мають бути притаманні такі риси, як толерантність, демократизм, розуміння учня і повага до нього, полікультурність і відкритість у спілкуванні.

По-третє, суттєві трансформації відбуваються в особистісному вимірі вчителя як реакція на вимоги інформаційної революції. Як відомо, вона несе з собою інформаційні (комп'ютерні) педагогічні технології, котрі

змінюють місце і роль вчителя в навчально-виховному процесі. Вчитель перестає бути єдиним або основним джерелом знань.

Оскільки виховання особистості – організований суспільством вплив на індивіда, то не викликає заперечення думка, що воно зацікавлене у формуванні відповідних людських якостей. Водночас будь-який сучасний соціум не може розвиватися без визначених ідеалів, цінностей, цілей, шляхів і методів їх реалізації. При цьому важливо, щоб вказані складові теоретичного осмислення суспільного поступу були зрозумілими громадянам, вселяли впевненість у їх об'єктивності та відповідності власним інтересам. Особистість поєднується з історичним буттям людського роду саме через національне буття, бо національне, об'єктивоване в різних культурних явищах і процесах, входить у свідомість і підсвідомість особистості поза її бажаннями, виступає для неї соціокультурною даністю. У свою чергу особистість освоює національне та розвиває його у процесі своєї культуротворчої діяльності. Таким чином, національне постає засобом включення особистості в суспільне буття і саме такі спрямування виховної системи дають змогу сформувати риси національного характеру, національний образ світу, ментальність, світогляд особистості, розуміння нею своєї ролі та місця у процесах державотворення. [2, с. 53]

Виховання найефективніше здійснюється через освіту, під час навчально-виховного процесу. Саме через освіту йде цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина. „Система освіти продовжує залишатися одним із головних соціальних і моральних бастионів будь-якої країни, здатним консолідувати націю, найважливішим інструментом успішного здійснення соціально-економічних реформ” [111, с. 288]. Тому відповідь на глобалізаційні та інформаційні виклики потрібно шукати саме в системі освіти.

Україна в контексті глобалізаційних процесів, як і багато інших держав, стурбована безпекою свого існування. За висловом Т.П. Григор'євої, [26, с. 61] у сучасному світі відбуваються такі процеси, які потребують усвідомлення, щоб все не загинуло з недомислу. З одного боку, – глобалізація являє собою широкомасштабну економічну та політичну гру країн, кожна з яких прагне реалізувати на міжнародній арені свій національно-державний інтерес, а з іншого, – колективна свідомість людства підійшла до розуміння необхідності зміцнювати систему конструктивних взаємовідносин в усіх сферах. У зв'язку з цими ключовими цінностями, імперативами сучасності має стати свобода, толерантність і взаємна повага. Саме це дозволить зберегти різноманітність і багатогранність культур, зупинити уніфікацію масової культури. [2, с. 54]

До того ж в умовах поширення новітніх електронних засобів масової комунікації та посилення процесу вестернізації, стандартизації масової культури зменшується інтерес молоді до національного мистецтва, української культурної спадщини. Доволі часто мешканець сучасного українського мегаполісу вже не є носієм національної мови та культури. Нова культура стає еkleктичною, космополітичною, інакше кажучи, релятивістською за своїми виявами. Окрім цього, гострота соціально-економічних, екологічних, політичних проблем, нестабільність у суспільстві, відсутність чіткої суспільної ідеї, збільшення фатичних форм комунікацій (фатичний від лат. *fatuus* – безглуздий, беззмістовний, тобто спілкування на рівні передачі інформації, підміна дружби „проведенням часу”, сімейних традицій – стосунками без зобов'язань, інтенсифікація високого споживацького рівня, що не може бути забезпеченим) також не сприяють зацікавленню молодого покоління українським мистецтвом. Тому дуже „...важливо швидше утвердити систему патріотичних цінностей – патріотизму саме до України. Не до абстрактної вітчизни, а до

України” [54, с. 4]. Естетичне виховання, яке включає в себе й національне, патріотичне виховання, а також традиції, притаманні виховному процесу даної місцевості, формує певний тип особистості, яка може бути здатна протидіяти викликам глобалізації. Прикладом цього може виступати система естетичного виховання, яка була притаманна слов'янським народам спочатку. Прагнення до гармонії між людиною і світом, передусім, реалізувалось у принципі природовідповідності, що став одним з основних принципів виховання дітей у дохристиянський період. Ідея природовідповідності чітко простежується в українській народній педагогіці. Природовідповідність полягає у сприйнятті людини – об'єкта і суб'єкта виховання – як частини живої природи. Народна педагогіка східних слов'ян прагнула гармонізувати стосунки дитини з природою. Ця вимога реалізувалась у народній системі виховання чітко й послідовно. Передусім це стосується виховання дбайливого ставлення до природи, зокрема до землі. [32, с. 27] Такі компоненти, зокрема могли б сприяти естетично-екологічному вихованню, формуванню еколого-естетичної свідомості.

Отже, в умовах глобалізації та сучасного розвитку знань і технологій, естетичне виховання потребує філософсько-світоглядного осмислення культурної спадщини, культурно-мистецького насичення освітньо-виховної системи; розробки концептуальних засад художньо-естетичного виховання особистості та спрямування їх у русло чіткої орієнтації на національні традиції (з урахуванням європейського досвіду розвитку фундаментальних демократичних цінностей громадянського суспільства). Адже без збереження національної культури, мови, мистецтва утвердження власної національної ідентичності неможливе.

Все зазначене вище означає, що процес глобалізації, який не є сам по собі поганим або гарним, оскільки є об'єктивно притаманним часу, має однак негативні та позитивні наслідки. Система освіти, як визначалося, має

стати одним із головних чинників долання негативних наслідків. Але система освіти має безособистісний характер, а естетичне виховання – поняття вкрай особистісне. Тут постає потреба звернутися саме до особистості вчителя. Вчитель у слов'янській психокulturі традиційно сприймається як духовний наставник, носій певних суспільних вартостей. Отож ціннісні орієнтації, поширені в педагогічному середовищі, є чи не найголовнішим індикатором процесів, що відбуваються в освіті, властивих їй функцій і дисфункцій. Не соціальні норми і не самі лише потреби, а насамперед цінності рухають людьми, визначаючи їхні цілі [45, с. 120]. Тому освіта мусить мати чіткі ціннісні орієнтири і з боку держави, і з боку громадянського суспільства, і з боку естетичного буття світу. З огляду на це постає невідкладна проблема формування в освітньому середовищі нових цінностей, які відповідали б, з одного боку, європейському виборові України і водночас не виходили за межі глибинних культурних констант українського суспільства.

Розгляд проблеми естетичного виховання студентів дозволяє зробити такі висновки: естетична культура людини органічно зв'язана із соціумом, із станом культури країни в даний період; вона в усі історичні періоди пов'язана з мистецтвом: теорія гармонійного виховання заснована на відповідності художньої творчості й суспільного розвитку; естетичне виховання реалізується в сучасній освітньо-виховній парадигмі вищої школи й характеризується субкультурністю, плюралізмом і діалогічністю.

Розвиток освіти в сучасних умовах вимагає підготовки вчителя, який уміє поєднувати навчання з гармонійним формуванням особистості. Аналіз вітчизняних і зарубіжних технологій підготовки педагогів до естетичного виховання свідчить, що у світовій освітянській практиці мистецтво розглядається як універсальний суспільний феномен, який сприяє глибокому усвідомленню своєрідності людства, подібності і відмінності між расами, релігіями, культурними традиціями тощо. Будучи результатом

людської творчості, джерелом естетичної насолоди, воно незамінне в розвитку креативних здібностей людини. Крім того, мистецтво виступає для особистості засобом пізнання самої себе і навколишнього середовища, формує звички контролю за власним фізичним, розумовим і емоційним станом і його розвитком. [90, с. 63] Отже, мистецтво також стає засобом естетичного виховання та відповіддю на глобалізаційні загрози.

Крім того, існують також позанавчальні форми естетичного виховання, які здійснюють виховний вплив як на учнів, так і на самих вчителів. Позааудиторні форми естетичного виховання майбутніх вчителів з 30-х до 90-х років ХХ ст. були пов'язані з гуртками художньої самодіяльності, культпоходами в театри, кіно, на виставки, диспути, святами тощо. [110, с. 6] Із розвалом соціалістичної ідеологічної системи, на жаль, відбулася й руйнація системи організацій, які займалися естетичним вихованням майбутніх фахівців. Але з початку нового тисячоліття в незалежній Україні потроху почали відроджуватися різноманітні форми естетичної діяльності у студентському середовищі – вистави, конкурси, кружки, походи. Останнім часом активно розвивається клубна форма естетичного виховання (“Прихильників мистецтва”, вивчення мови), студентські театри та ін.

Однак, як свідчить аналіз навчально-виховного процесу ВНЗ, рівень естетичної культури студентів не відповідає сучасним вимогам, що виявляється в недостатньому усвідомленні майбутніми вчителями ролі естетичного виховання в розвитку школярів. Причинами такого стану є недостатнє ознайомлення студентів з основами естетики, теорією та практикою естетичного виховання в школі й ВНЗ, можливостями мистецтва у вирішенні завдань, поставлених сучасною школою перед учителем, а також відсутністю передумов для творчої самореалізації й самовиховання студентів.

Але в навчальному плані підготовки майбутніх учителів відводиться недостатньо часу на належне та якісне вивчення ними предметів естетичного циклу. Отже, виникає проблема: з одного боку, є потреба сучасного суспільства, школи в естетично розвиненому вчителеві, з іншого – в навчально-виховному процесі ВНЗ спостерігається гострий дефіцит навчального часу. [68, с. 114]

Натомість предмети мистецтвознавчого циклу включено у зміст лише окремих педагогічних спеціальностей: учителя музики, образотворчого мистецтва, мови та літератури. Усі інші спеціальності залишаються поза спеціальною художньою, мистецькою підготовкою. Але вузівська підготовка учителя не може бути ефективною поза інтеграцією фахових та естетичних дисциплін.

Взаємовідносини художньо-естетичного смаку та естетичного ідеалу будуються на здатності особистості самостійно оцінювати естетичні явища, нові художні напрямки, естетичну норму суспільства взагалі. Саме аргументована естетична оцінка дозволяє вчителю не тільки розуміти красиве або огидне, трагічне – комічне, піднесене та низьке в мистецтві та довкіллі, але й переконливо відстоювати свою точку зору, що необхідно кожній людині, а вчителю – особливо. Для цього потрібно вчителю постійно духовно збагачуватися, розвивати свій кругозір, спілкуватися з мистецтвом. [90, с. 64] „Естетична практика виконує подвійну функцію: предметна діяльність, з одного боку, веде до активізації почуттєвого сприйняття й конкретизації досвіду суб'єкта через символічне зображення; з іншого боку, естетична діяльність надає йому можливостей для вираження суб'єктивності, фантазії та емоцій. Без емоційної ідентифікації з практичною діяльністю й бажання щось „створити” не можна навчитися й думати. Реальність – це не тільки те, що людина бачить навколо себе – світ предметів, але й невидиме: відносини, почуття, думки, умовності, зв'язки, всі психофізичні переживання” [47, с. 98].

Важливо враховувати, що нині посилюється відкритість системи цінностей особистості, в тому числі естетичних, притоком нової інформації, нових ідей і рішень. Цінність взагалі — універсальна категорія, що дозволяє виправдати і зрозуміти, наповнити новими смислами життя людини. Все це вказує на актуалізацію кола теоретичних проблем, пов'язаних із вивченням системи цінностей, як естетичної складової особистості. Від спрямованої освіти залежить характер і світогляд наступних поколінь людей. [117, с. 2]

У соціальній практиці естетичне має різнобічний прояв. Усвідомлення принципів типів естетичного ставлення до дійсності відбилося у створенні головних естетичних категорій, тобто основних форм естетичного, або його модусів: прекрасне, потворне, піднесене, низьке, трагічне, комічне, що, в свою чергу, пов'язано з теоретичним відтворенням процесу виникнення першорядних типів людських почуттів: радості, захоплення, гніву, огиди, страждання, болю, сміху тощо. Одночасно людство виробило низку понять, що відтворюють механізм формування та розвитку естетичного ставлення як на рівні суспільства, так і на рівні особистості: естетична свідомість, естетична діяльність, естетичний смак, естетична оцінка і т. ін.

Передусім естетичну освіту і виховання потрібно здійснювати, враховуючи особливості сучасного інформаційного простору. Систему естетичного виховання і освіти важливо супроводжувати й інформаційним вихованням. При цьому під інформаційним вихованням розуміється не тільки оволодіння сучасними технічними засобами та технологіями (хоча це теж важливо), а й перш за все навичками існування в інформаційному середовищі. „Треба навчати послуговуватися нескінченними інформаційними потоками, що здатні дезорієнтувати людину, оскільки ЗМІ – це влада, причому набагато більша, ніж ми зазвичай думаємо. Адже для більшості існує тільки те, що стало фактом ЗМІ. Звідси – необхідність

уміти користуватися хоча б маленьким човником, яким можна пливти у морі інформації”. [76, с. 7]

Дати правильну оцінку інформаційній продукції здатна особистість, яка естетично грамотна, засвоїла громадянські знання, тому важливо підготувати вчителів до оволодіння педагогічними технологіями її формування. Прикро, що на рівні державної освітньої політики завдання інформаційного виховання в Україні не розв'язуються і належно не оцінюються.

Система освіти, крім підготовки фахівців, повинна розв'язувати і духовно-психологічні проблеми, що також носять глобальний характер, а сьогодні накладаються ще й на кризу нашої духовної культури. На жаль, масова культура, що пронизує ЗМІ, передусім телебачення, є набагато впливовішим чинником у формуванні людини, ніж висока. Офіційно зорієнтовані на останню, школа і ВНЗ у конкуренції з маскультурою програють, оскільки вона пропонує полегшені варіанти інформації, знімає моменти складності дійсності, препарує її таким чином, що стає не тільки легко, але і приємно „засвоювати” інформацію. Природно, дитина віддасть перевагу тому, до чого звикла і що є легшим. Так починає зростати провалля між духовністю людини, котра задовольняється маскультурою, і високою культурою, що стає від неї все більш далекою. Для людини, вихованої на маскультурі, університетський курс світової філософії, високі цінності епохи Ренесансу, Просвітництва можуть виявитися якоюсь потойбічною данністю. Це ставить перед сучасною освітою складне завдання – найтоншу роботу з формування духовного світу дітей.

Вивчення численної різнопланової інформаційної продукції дає підставу стверджувати, що інформаційний простір є полізначеннєвим за своєю сутністю, наповненим розмаїттям художніх образів, насиченим матеріалами політичного і комерційного характеру, довільними версіями, невірогідними фактами і заявами. Віддаючи належне демократичним

принципам функціонування ЗМІ, потрібно підкреслити, що соціокультурний зміст інформаційного простору потребує корекції відповідно до гуманістичних принципів та ідеалів, чинного законодавства, державотворчих процесів. Збагачення естетичного досвіду особистості, гармонійний розвиток, повноцінна громадянська життєдіяльність значною мірою залежать від інформаційно-культурних цінностей, що надходять із джерел масової комунікації.

Органи управління освітою повинні потурбуватися про підготовку педагогічних кадрів до здійснення комплексу виховних і освітніх заходів із естетичної освіти та виховання, врахувати, що остання в сучасному інформаційному просторі ґрунтується на положеннях про значення феномена інформації для розвитку особистості і цивілізації, творчому характеру інформаційної продукції, що зумовлює багатоваріантну плюралістичну сутність інформаційного простору, поліфункціональний вплив інформаційних джерел на особистість, необхідність виховання грамотного реципієнта інформаційного простору.

Глобальна інформатизація сучасного суспільства надає особливого значення пошуку нових педагогічних технологій, інноваційних методик підготовки вчителів до гармонійного розвитку особистості, збереження її самобутності, збагачення естетичного досвіду дітей, захисту від деформуючих, руйнівних чинників соціуму. Підготовка вчителів у сучасному інформаційному просторі буде ефективною за умов розробки і впровадження в систему неперервної педагогічної освіти виховання у педагогів естетичного сприймання інформаційного простору, толерантності, позитивного особистісного ставлення до естетико-інформаційного досвіду школярів; формування в учителів умінь використовувати естетико-педагогічний потенціал засобів масової інформації у навчально-виховному процесі, оволодіння вчителями педагогічними технологіями формування естетично грамотної особистості,

набуття ними вмінь реалізувати гностичну діяльність, ураховуючи вплив інформаційної продукції на функціонально поєднані компоненти педагогічного процесу. [76, с. 8]

Співвідношення естетичної культури особистості та естетичної культури суспільства (або взагалі усього людства) визначається тією мірою засвоєння естетичних цінностей, якою володіє конкретна особистість. Тому естетична культура особистості — це ступінь, рівень опанування естетичною культурою суспільства. Проте естетична культура являє собою грань загальних, універсальних людських відносин і тому виступає як міра універсальності та гармонійності особистості. Ні інтелектуальний, ні емоційний розвиток особистості не може бути повним, якщо вона естетично нерозвинена. Естетична культура забарвлює і емоції, і волю, і розум людини вмінням бачити, відчувати та створювати красу. Естетично розвинена людина ставиться до себе, до природи, до інших не як споглядач, а як людина, що відчуває унікальність та своєрідність іншого. Але парадокс естетичного ставлення до дійсності полягає в тому, що суб'єкт безпосередньо переживає свою єдність з навколишнім світом, який не протистоїть людині у своїй відчуженій об'єктивності, але відкривається як світ людини, споріднений з нею та зрозумілий їй. Лише за цієї умови можливе підвищення людської діяльності до рівня творчості.

Естетичне ставлення до дійсності дозволяє особистості оцінювати свою діяльність як творчу, з точки зору її результатів у більш широкому соціокультурному контексті, пізнавати насолоду від укорінення в активно-творче життя суспільства, виступаючи своєрідним орієнтиром світогляду та творчої діяльності. Воно також є одним із стимулів творчого освоєння дійсності з метою створення наукової картини світу як відбиття реальної гармонії зв'язків. Естетичне ставлення до навколишнього світу визначає потребу особистості та її здатність захоплюватися як незвичайністю та красою самого предмета, явища, що перетворюється, так і засобами їх

зміни, результатами творчості в цілому, а також відчувати особистістю естетичну насолоду від самого трудового процесу, що формує потребу в такого роду діяльності та постійний інтерес до неї.

Пізнання факторів і механізмів впровадження системи естетичних цінностей в освіту з урахуванням їх прояву та функціонування на рівні конкретних підсистем освіти можливо здійснити, дотримуючись єдності підходів на трьох рівнях: міжнародних, державних та освітньо-галузевих. Йдеться передусім про розробку концепції естетичного виховання в освіті засобами гуманітарних дисциплін. Однією з таких дисциплін є соціальна філософія, загальнонавчальна, культурна і морально-виховна функції якої мають розгортатися в парадигмі пріоритету гуманістичних надбань людства з метою гуманізації людських відносин та реалізації людських цінностей.

У широкому просторі соціальних трансформацій, в якому опинилась нині Україна та інші пострадянські країни, багато в чому має місце хаотичність, породжена наразі триваючим протистоянням соціальних сил реформації й реставрації та наявним унаслідок цього вакуумом влади, права, моралі. Межі сфери соціального хаосу в посттоталітарному суспільстві не залишаються незмінними, вони постійно пульсують між мінімумом і максимумом. Амплітуда таких коливань визначається тим, які соціальні компоненти – реформаційні чи реставраційні – домінують на тому чи іншому етапі історичного розвитку певного суспільства. Тому за багатоманітності форм переходу від тоталітарної до посттоталітарної системи головними залишаються дві вказані взаємозаперечні тенденції. Отже, в Україні відбувається формування новітнього варіанта авторитаризму, що виріс за фасадом слабо виражених демократичних інститутів.

Безперечно, найважливішими сферами суспільства, де відбуваються трансформаційні процеси, є економіка та політика. Але не менш важлива

також соціальна та соціально-культурна трансформація суспільства, тому що соціокультурні явища не стільки відбивають політичні й економічні процеси в суспільстві, скільки їх визначають. Але становище ускладнюється нерозумінням того, що причина всіх криз – у духовно-моральному паралічі суспільства, людини і що вирішальний конфлікт на початку XXI ст. полягає в суперечностях соціуму промислової цивілізації і соціуму культури. Економічна, політична і соціокультурна трансформації, певна річ, взаємозалежні, і всі трансформаційні процеси у цих сферах повинні відбуватися одночасно. Якщо економіка та політика створюють інституціональне підґрунтя соціокультурних процесів, то соціокультурна сфера дозволяє усвідомити й прогресивно вирішити економічні проблеми та політичні конфлікти трансформаційного соціуму. [100, с. 15]

Коли йдеться про виховання, то завжди передбачається деякий ідеал, бажана мета, до якої ми прагнемо та з якою співвідносимо вибір шляхів та засобів педагогічних впливів. Історія нашої країни свідчить, що, декларуючи важливість естетичного виховання, державна політика сприяла створенню об'єктивних обставин, які визначали зайвістю високого рівня естетичного розвитку особистості. Не дивлячись на те, що рівень естетичної вихованості був недостатньо високим, держава, використовуючи засоби естетичного впливу, особливо мистецтво, формувала міфологізовану свідомість, яка перекручувала адекватне сприйняття дійсності.

Естетичне виховання в усій сукупності своїх методів, форм, засобів триває протягом усього життя людини, усуваючи суперечності у його неспіввідносності між рівнем естетичної культури людства та володінням цією культурою (естетичним досвідом) окремою особистістю у кожний конкретний період її життєдіяльності. Зміст естетичного виховання, його будова суперечливі та багаторівневі. Складність полягає насамперед у тому, що естетичне виховання, безумовно, маючи власну специфіку, є

аспектом усіх інших видів виховання та у реальному виховному процесі є таким, що важко відокремлюється від них. З іншого боку, зміст естетичного виховання містить, хоча й не обмежується ними, художнє виховання, естетичну освіту, художнє навчання тощо, тобто створює складну внутрішню структуру. Рівень естетичного виховання, його впливовість, вибір тих чи інших засобів, форм, методів визначається естетичним розвитком особистості, народу, суспільства. Врешті, кожна нова історична епоха вносить свої відтінки у розуміння сутності, цілей та значущості естетичного виховання.

Таким чином, головною тенденцією розвитку останнього десятиліття стала глобалізація всіх сфер суспільного життя. Ставлення до цього явища у представників різних груп населення з різних країн і регіонів планети неоднозначне, нерідко зовсім протилежне. Поняття „глобалізація” характеризує глибокі суспільні трансформації, які відбуваються об’єктивно, а термін „глобалізм” відображає зміни, що спостерігаються в суб’єктивній сфері. У міру практичного освоєння світу, що глобалізується, суспільство відображає його у своїй свідомості, породжуючи комплекс ідей та емоцій, що називається глобалізмом, який, як форма суспільної свідомості, фіксує об’єктивний процес глобалізації, вбирає в себе прагнення людей до колективного стилю мислення, тенденцію ідентифікації із світовою цивілізацією, всім людством. [30]

Глобалізацію розглядають як поширення західних моделей, цінностей, інститутів тощо. Зокрема, в сучасних поясненнях глобалізації спостерігається явний перегин в оцінці двох її основних тенденцій – у бік переоцінки значення інтеграції світового співтовариства і недооцінки його плюралізації. Якщо раніше вважали, що світ можна звести під загальну схему (суспільно-економічних формацій чи цивілізацій) і він стане гомогенним, то тепер ми бачимо, що картина розвитку світового співтовариства значно складніша. Стає зрозуміло, що не тільки в

найближчій, а й у віддаленій перспективі ми будемо мати справу із зростаючою різноманітністю світу. З іншого боку, постає потреба соціально-філософського аналізу проблем трансформації українського суспільства в контексті глобалізації та його ідентифікації за типом соціальності. [100, с. 4]

Одним із завдань суспільного розвитку демократичної держави завжди було створення передумов та обставин, які об'єктивно вимагають від особистості розвивати себе естетично. У цілеспрямованості естетичного виховання перехрещуються об'єктивні та суб'єктивні сторони суспільних ідеологічних процесів. Деякі умови знаходяться за межами функціонування системи естетичного виховання, але впливають взагалі на розвиток духовної культури суспільства. Отже, естетичне виховання вбирає у себе систему засобів естетичного розвитку особистості, яка визначається усім багатством середовища та життєдіяльності суспільства. Безперечно, освіта шукає відповіді на виклики глобалізації. На тлі глобалізаційних тенденцій формується постнекласична парадигма освіти, пріоритетною цінністю якої є особа. Однак змістовне наповнення парадигми надає культура й суспільство, які формулюють “запит” на освічену людину у формі ідеалу. Тож, система освіти не лише відтворює наявний духовно-інтелектуальний потенціал нації, а й дозволяє здійснити прорив у майбутнє.

РОЗДІЛ 2

ЕСТЕТИЧНА ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ І ОСОБЛИВИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на людину, її духовну культуру й визначають основні напрями модернізації навчально-виховного процесу. Одним із таких важливих напрямків є естетичне виховання молоді. Естетичне становлення учнівської молоді, їхня підготовка до активної, творчої, соціально значущої, сповненої особистісного смислу життєдіяльності є найважливішою складовою розвитку суспільства і держави.

Оновлення змісту й технологій виховання спрямовує виховні системи на визнання пріоритету естетичного розвитку особистості. Основним змістом виховного процесу стає залучення особистості до створеної людством системи естетичних цінностей, окультурення її життя, сприяння становленню її сутнісних сил, творчої активності, власного життєтворення на основі певних естетичних орієнтацій.

Естетичне виховання відіграє суттєву **роль** і посідає важливе місце у сучасному виховному процесі та у **підготовці педагогічних кадрів**. Слід зазначити, що українська народна педагогіка накопичила значний досвід залучення підростаючого покоління до прекрасного. М.Стельмахович підкреслює, що практика родинного виховання знає багато засобів розвитку у дітей емоційних почуттів, розширення їхнього естетичного світогляду і досвіду з метою формування смаку, прагнення до прекрасного і негативного ставлення до огидливого, пробудження у молоді творчих естетичних здібностей у різних видах діяльності [101, с. 157].

Процес формування оцінювальних суджень про красу починався з найбільш раннього дитинства, з маминої колискової, в якій була опоетизована природа, з частівок, веснянок, потішок, закличок, колядок, дитячих пісень, які розвивали почуття ритму, гармонії рухів і слів. Великий вплив на формування естетичних смаків дітей мали дитячі іграшки.

Серед головних умов естетичного розвитку в родині українська народна педагогіка постійно виділяла красу побуту, головну роль в якому завжди відігравала гармонія предметів та акуратність. Слід підкреслити, що велике значення мали також і українські рушники, які уквітчали кожную хату. Мистецтво вишивання рушників формувало смак тих, хто займався вишиванням рушників. Смак був потрібний для створення орнаментів, композиції всієї вишивки, елементів малюнків майбутнього рушника, для синтезу “чужих” елементів у вишивці [42, с.172]. Виростаючи в атмосфері поваги та великої любові до народного мистецтва, діти збагачували і розширювали коло своїх естетичних почуттів та уяву. Це впливало на розвиток їхніх естетичних смаків та формувало їхню духовну культуру.

Проблема естетичного виховання в системі підготовки педагогічних кадрів є сьогодні об’єктом численних досліджень. Майже усі дослідники сходяться на думці, що цей процес пов’язаний з характером зміни типу культурно-історичного наслідування в українському суспільстві в епоху модернізації самого суспільства.

У період модернізації динамізм суспільного життя сприяє переміщенню культурних зразків зі сфери масової свідомості та масової поведінки, що функціонують на стихійних засадах, у предмет сфокусованої уваги, аналізу і навіть свідомого перетворення та конструювання. Утверджується новий тип культури та людини, коли культура стає основою самого буття.

Процес модернізації висуває принципово нові вимоги до системи естетичного навчання та виховання. Сучасна освіта більше не може однозначно орієнтуватися на трансляцію зразків минулої культури. Сьогодні, як вважають сучасні дослідники, мета освіти ускладнюється, оскільки вона, з одного боку, повинна виконувати традиційне завдання – підключення майбутнього фахівця до сукупного людського досвіду, зафіксованого у культурних нормах, укорінення підростаючого покоління в історії та культурі, а з іншого – виникають нові завдання освітньої системи: підготовка людини до життя у суспільному оточенні, що постійно змінюється, через розвиток у неї таких універсальних культуротворчих здібностей, як мислення, розуміння, рефлексія, креативність, комунікабельність тощо. Крім того, перехід до інформаційного суспільства примушує переглянути основну парадигму освіти – від передачі знань від покоління до покоління до розвитку уміння оформити різноманітну інформацію, самостійно генерувати нові знання, у тому числі, й методи їх отримання й при цьому сприймати їх не як абстрактні символи, а як вираз та елемент соціокультурного, значення, що пов'язує пізнання з ціннісними орієнтаціями людини у даному соціальному середовищі [93, с. 63]; [79, с. 56-57].

Естетичне виховання фактично має перейти від вторинної функції підготовки педагогічних кадрів до функції джерела та генератора розвитку всього українського суспільства, що принципово змінює її місце у всій системі всього життя і, у першу чергу, її взаємовідносини з культурою. Відтак, на перший план виходять процеси детермінації, самовизначення особою власних ціннісних орієнтирів на основі безпосередньої інтеграції культурних цінностей, що набувають характеру етичного та естетичного виміру індивідуального та соціального буття. Саме такий тип детермінації поведінки людини, на думку М. Романенка, найбільше відповідає динамічним параметрам того соціокультурного проекту, який зараз

реалізується в Україні в результаті синтезу модернізаційних та національно-державних процесів [93, с.67].

Виходячи з цього, естетичне навчання та виховання посідає гідне місце у змісті освіти педагогічних кадрів, оскільки процес естетичного виховання здійснюється найбільш ефективно саме у процесі навчання, коли людина систематизовано засвоює основні теоретичні положення естетичної теорії, коли здійснюється формування правильного сприйняття краси у навколишньому середовищі, у суспільстві, житті, у самих людях, у природі, мистецтві, формування здатності розуміти, цінувати, берегти, співчувати і створювати цю красу, у здатності активно творити, діяти “за законами краси” [69, с. 42]. Іншими словами, в процесі підготовки педагогічних кадрів має здійснюватися гармонійне єднання естетичної свідомості та естетичної діяльності майбутніх фахівців, що відбиває рівень їх причетності до естетичного досвіду людства та самоусвідомлення в системі духовних ціннісних орієнтацій, здійснюється формування естетичних смаків.

У філософській та естетичній літературі добрий естетичний смак визначається як здатність одержувати насолоду від дійсно прекрасного і відкидати огидне та розуміти і створювати прекрасне у праці, в побуті, мистецтві. Низький смак трактується як байдужість, негативне ставлення до прекрасного, потяг до насолоди навіть від огидного, жорстокого.

Психологи відзначають, що на смак особи впливає емоційність різних рівнів. Перший, елементарний рівень – це емоційний тон відчуттів, реакція на подразник, здібність, яка залежить від фізіології органів почуттів, значною мірою є вродженою. Прикладом можуть бути такі види мистецтв, як театр або музика, які мають фізіологічний вплив на нервову систему. У цьому разі може відбутися підміна естетичного почуття фізіологічним ефектом збудження.

Але слід підкреслити, що в галузі психології питання про залежність смаків від індивідуально-психологічних особливостей людини досліджене недостатньо. Практично немає досліджень про смак, не розглядався механізм цього явища, не визначене його місце серед інших психічних явищ. Психологія фіксує тільки особистісний характер смакових оцінок людей та розглядає ці смакові оцінки з позиції цілісного підходу до аналізу психічних властивостей особистості.

У соціальному плані естетичний смак становить діалектичну єдність одиничного, окремого, суспільного та індивідуального. Народжений під впливом соціальної практики, смак є продуктом суспільних відносин. Зближення особистостей на основі суспільності їх соціального буття веде до певних норм, згідно з якими прийнято оцінювати естетичні об'єкти, тобто до суспільного смаку.

На думку Н. Калашник, соціологічний аспект дослідження естетичних смаків передбачає: по-перше, вивчення того, як впливає прекрасне (зокрема мистецтво та інші естетично значущі види діяльності) на життя суспільства і його окремих соціальних груп; по-друге, вивчення соціальної зумовленості естетичних смаків та впливу соціальних чинників на формування естетичних ідеалів, на розвиток культури засобами різних видів мистецтва [42, с.15–16].

Отже, у соціальному житті система цінностей, яка об'єктивно виникає, безпосередньо відображається і перетворюється індивідом у відповідності з його власними якостями, які визначаються психологічними і фізіологічними особливостями та обставинами розвитку. Так виникає взаємозумовленість суспільного та особистого в естетичному смаку. Вони не існують одне без одного і мають здатність до взаємовпливу та взаєморегуляції. Саме тому в одному суспільстві при єдиній моделі соціального смаку, на одному ґрунті формуються різні смаки

особистостей, які впливають один на одного, спричиняють зміну суспільного смаку.

Соціальна значущість мистецтва визначається рівнем впливу художніх образів на внутрішній світ людини, на світ напрямків її соціальної діяльності. Досліджуючи питання впливу мистецтва на людину, Л.Виготський зазначав, що мистецтво втягує в коло соціального життя найінтимніші і найособистісніші складники нашої істоти. Для цього мистецтво володіє значним арсеналом своїх специфічних засобів, відсутніх у інших формах людської свідомості [21, с. 239].

Виховна функція мистецтва насамперед виявляється у формуванні естетичної свідомості, почуттів, смаків, ідеалів, потреб молодших школярів і є головним засобом, який сприяє формуванню світогляду, моральності та розвитку їхнього духовного світу в цілому. У результаті відбувається формування творчої особистості, що ґрунтується на розвитку природної обдарованості або відповідних можливих задатків, або хоча б на розумінні, оцінюванні творів мистецтва як однієї із рис загальної культури особистості.

Л. Столович довів, що мистецтво впливає не на одну якусь здібність людини, а на людину в цілому, також, часом підсвідомо, формує систему людських настанов [103, с. 9]. А залежно від того, яку роль відіграє художнє мистецтво в житті людини, він виділяє такі його функції: в інформаційному аспекті – пізнавальну, прогностичну, просвітницьку; у соціальному аспекті -соціально-організаторську, яка сприяє соціалізації; у творчому аспекті – евристичну; в ігровому аспекті – розважальну і гедоністичну; у психологічному аспекті – катарсисну і суггестивну; у знаковому аспекті – комунікативну; у виховному аспекті – виховну; в оцінюючому аспекті – оцінювальну [103, с.145–147].

Це підтверджують у своїх дослідженнях й інші науковці, які вважають, що мистецтво є найбільш близьким людській природі й

надзвичайно важливим для людини, бо дає можливість пізнати внутрішній світ почуттів, думок, а також вивчити особливості навколишнього світу. При цьому дослідники акцентують увагу на таких значеннях та функціях мистецтва у виховному процесі, як:

- людинотворча (перетворення простої натури дитини у багатогранну особистість);
- квазітерапевтична (можливість виявити почуття, емоції);
- контроль-регулювальна (здійснення контролю над формою й засобами самовираження) [43, с. 34].

Таким чином, процес формування естетичного смаку є сферою естетичного виховання. А однією із особливостей виховання є те, що воно стосується всіх форм діяльності людини, і його предметом є формування у людини естетичного ставлення до дійсності, естетичних потреб та активізація їх до творчої діяльності за законами краси [82, с. 14]. Так само, як збагачення естетичних знань, естетичних почуттів, ідеалів, формування естетичного смаку справедливо відносять до головних завдань естетичного виховання. При цьому стрижнем естетично розвинутої особистості дослідники називають різне начало: естетичні потреби, естетичне ставлення, переживання, творчі здібності, взаємозв'язок сформованих естетичного ідеалу та смаку.

Аналіз сучасної педагогічної літератури переконливо доводить, що естетичний смак інтегрує в собі систему почуттів особистості та рівень її естетичного розвитку, систему знань, життєвий досвід, вироблену систему поглядів, оцінок, переваг, які знаходять своє відображення в акумульованому, застиглому, безпосередньому переживанні естетичного ставлення. У сучасних педагогічних дослідженнях з'явилося визначення “художньо-естетичний смак”. Дослідники вважають, що формування естетичного смаку повинне передувати формуванню художнього. З огляду на трактування естетичного і художнього смаку можна вважати, що

естетичне поняття більш універсальне, всеосяжне і містить у собі художнє (літературне, театральне, музичне та інше) [43, с. 24].

Таким чином, у системі підготовки педагогічних кадрів вагомого значення набувають питання вдосконалення естетичного виховання, формування та розвитку естетичних почуттів, художніх уподобань та смаків.

На сучасному етапі в Україні створюються усі умови для повного естетичного розвитку особистості у системі освіти.

По-перше, відроджується, удосконалюється і багато у чому заново створюється національна українська культура, на базі якої можуть і мають розвиватися естетичні смаки майбутніх спеціалістів.

По-друге, прийнята в Україні система освіти дозволяє ефективно естетично освічувати і розвивати майбутніх спеціалістів. Державна програма “Освіта (Україна ХХІ століття)”, Закон України “Про освіту”, національна доктрина розвитку освіти якраз орієнтують вищу школу на створення умов для формування й самореалізації кожної особистості, на здійснення комплексу заходів щодо залучення студентської молоді до художньо-естетичної культури.

У системі вищої освіти це передбачається реалізовувати у ході соціально-гуманітарної освіти, тобто викладання спеціальних дисциплін: “Етика і естетика”, “Українська і зарубіжна культура”, “Культура поведінки та етикет” та ін.

По-третє, у ВНЗ створюються і створені різноманітні художні колективи і об’єднання, клуби, секції, у тому числі, за інтересами, де здійснюється передача естетичного досвіду і знань, що їх набуло суспільство і старше покоління. Крім того, на формування естетичної культури студентів, вважає Н. Безгодова, великий вплив мають культурні

традиції регіону, профіль вищого навчального закладу й факультету, культурне середовище [7, с. 168].

По-четверте, важливою передумовою естетичного виховання і розвитку студентів є їх самоосвіта і самовиховання під впливом установок на естетичний досвід попередніх поколінь.

Нарешті, по-п'яте, наявність у системі вищої школи кваліфікованих педагогів і наставників, здатних успішно нести естетичне знання і здійснювати естетичне виховання майбутніх спеціалістів.

Ведучи мову про мету й завдання естетичного виховання в освітніх закладах, варто зазначити, що вони не можуть бути розглянуті ізольовано від інших сторін формування особистості, оскільки саме естетичне виховання є обов'язковим елементом формування усїєї сукупності духовного багатства індивіда. Ядром і внутрішнім двигуном цілеспрямованості естетичного виховання є суспільний ідеал естетичної культури.

Виходячи з цього, логічно визначаються і завдання естетичної освіти у формуванні та розвитку естетичної культури в учнів [37, с. 69–71].

По-перше, це розвиток задатків і здібностей учнів до естетичного сприйняття, співчуття, творчості. Естетична культура особистості має віддзеркалювати рівень творчої самовіддачі, спрямованість духовних орієнтацій у системі духовних цінностей.

По-друге, формування таких компонентів свідомості, які виступають регуляторами (на різних рівнях). Це естетичний смак та естетичний ідеал. Узяті разом, вони орієнтують учнів у розмаїтті реальних естетичних цінностей і антицінностей, спрямовуючи зусилля на ствердження прекрасного, піднесеного, на боротьбу з потворним та низьким.

По-третє, одним із головних завдань естетичної освіти є вироблення естетичного ставлення до майбутньої праці на користь суспільства, адже

вона стає прекрасною, коли у ній розкривається естетика людських взаємин, творчі здібності людини.

По-четверте, збіг мотивів та поведінки особи з точкою зору естетичної зміни дійсності, як основного прояву людської цілісності, тобто сприяння максимальному розкриттю особистісного емоційно-почуттєвого потенціалу індивіда, гармонізації його стосунків із соціумом та світом.

По-п'яте, формування естетичного ставлення до побуту, навколишнього середовища або облаштування помешкання, зовнішній вигляд, організація навчання та культурного відпочинку особистості має відповідати естетичним нормам, виховувати у них почуття прекрасного, адже прекрасне виступає як втілення краси у конкретних речах [78, с. 515].

Про-шосте, розвиток через основні види мистецтва таких здібностей як: увага, спостережливість, пам'ять, нестандартність мислення, доброзичливість, справедливість, об'єктивність, рішучість тощо.

По-сьоме, розвиток особистих схильностей і талантів у галузі художньої творчості. Йдеться про художнє виховання учнів, вироблення у них здібностей та умінь творити самому в тих чи інших видах мистецтва.

Такий підхід стосується усіх навчальних закладів, Однак, найголовніше полягає в тому, що естетична освіта та виховання є **гарантією успішної самореалізації особистості.**

Самореалізація розуміється як свідома, цілеспрямована матеріально-практична, соціальна й духовна діяльність педагога, спрямована на реалізацію власних сил, здібностей, обдарувань, можливостей. Вихідними моментами самореалізації є усвідомлення образу свого "Я", вибір ідеалу, цінностей, яким особа бажає присвятити життя, формування життєвої позиції і способу життєдіяльності [106, с. 507]. Отже, самореалізація – це усвідомлення смислу життя, реалізація обраного ідеалу і життєвого шляху людини.

Сучасні орієнтації індивідів у соціумі спрямовані і на самореалізацію, яка можлива за умов, коли людина: по-перше, свідомо і глибоко вірить в своє індивідуальне, неповторне призначення; по-друге, відчуває свої здібності, інтереси, життєві переваги та мотиви поведінки, усвідомлює себе частиною природи, людської спільноти, здатна до дружньої взаємодії з іншими людьми, незалежно від їхніх індивідуальних, світоглядних, ментальних особливостей; по-третє, здатна до цілепокладальних зусиль, необхідних для повноцінної самореалізації [23, с. 6].

Причиною самореалізації слід вважати необхідність співвідношення внутрішніх інтенцій людини та умов, в яких вона живе, це творення умов, що будуть стимулювати процеси самопізнання, цілепокладання, проектування перспектив індивідуальної життєдіяльності молоді. На думку фахівців, у ході самореалізації входження у нову соціальну ситуацію вимагає нової метафізики моралі, нових моральних уявлень і норм [87, с. 6]. Одночасно це і проблема внутрішнього “Я”, що детермінує самореалізацію особистості. “Я” виступає як вираз єдності свідомості та цілісності особистості. Саме з внутрішнім “Я” пов’язується самореалізація [87, с. 6].

Сучасні дослідники теорії і практики виховання вказують на те, що самореалізація особистості тісно пов’язана з процесом естетичного виховання, де важливим компонентом виступає процес формування естетичного смаку [10]. У зв’язку з універсальністю смакових оцінок особистості ми розглядаємо естетичний смак як духовну якість людини, яка дає змогу відобразити всю цілісність духовної культури особистості.

Аналізуючи процес формування естетичного смаку учнів в контексті самореалізації, слід мати на увазі здоровий естетичний смак, який увібрав у себе загальнолюдські естетичні норми. Допускаючи існування спотвореного смаку, необхідно планувати його перевиховання,

переорієнтацію позицій його власників на суспільно цінні шляхом залучення до загальнолюдської культури, розглядати способи трансляції в особистість смакових еталонів різних видів мистецтв, накопичення знань та усвідомлення їх естетичної сутності, ставлення до них молодших школярів за показниками сформованості соціального аспекту їхнього естетичного смаку.

Завдяки здатності до уявлення, репродуктивної та творчої уяви, мислення, темпераменту естетичні смаки осіб відрізняються мірою осмисленості естетичних позицій суспільства, широтою, глибиною та іншими якостями. Для того, щоб суспільні естетичні пріоритети були прийнятні до активного використання, необхідно не просто знати їх, а й проникнутися ними.

На основі аналізу даних сучасної філософської, психологічної та педагогічної наук ми вважаємо, що найважливішим засобом виховання естетичного смаку школярів в контексті самореалізації особистості є колективна творча діяльність [48].

Особливістю естетичної творчості, яка лежить в основі естетичного смаку, є діяльність, що збагачує духовний світ людини, змінює та вдосконалює її, інтегрує в собі соціально значимі естетичні цінності. Саме творча діяльність людини викликає і опосередковує дію естетичного смаку і також опосередковується ним.

Формування особи учня, його творчих можливостей проявляється в розвитку самостійності, чітко виражених індивідуальних інтересах, творчій уяві, розвитку самосвідомості: прагненні до самоутвердження у сфері соціальної реальності, в потребі створення власних планів своєї поведінки, самовихованні. Особливість естетичного смаку з погляду педагогіки полягає у виявленні шляхів та способів його становлення як якості, котра визначає особистість у цілому.

Джерелом первісних художніх вражень дітей є їхнє безпосереднє спілкування з навколишнім світом, насамперед у сім'ї. На розвиток художніх інтересів дітей впливають заняття самих батьків яким-небудь видом мистецтва. У таких сім'ях дітей з розвиненим смаком значно більше, ніж у сім'ях, де батьки не займаються мистецтвом. Те, що було закладене у молодшому шкільному віці, потім стає фундаментом, на який згодом лягають шари будівлі формування особистості. Коли такий фундамент міцний, він витримує той вантаж, який у кожної людини буває нелегким. Коли фундамент хибкий, то він може не витримати. Особистість може зламатися під впливом яких-небудь серйозних обставин. Тому так важливо у молодшому шкільному віці розвивати у дітей естетичний смак [108, с. 109].

У контексті нашого дослідження слід погодитися з думкою Н. Калашник, яка зазначає, що в молодшому шкільному віці основою смаків є природна безпосередність сприйняття вражень від оточення, а вся гама укладається у двомірну систему – “подобається” чи “не подобається”, “гарне” чи “негарне”. А свідомого вираження естетичні смаки дітей, зазвичай, набувають у третьому – четвертому класах. Здобуваючи естетичні знання через враження, діти піднімаються до смаків дорослих через оцінки батьків, педагогів, екскурсоводів тощо [42, с.24].

Оцінюючи роль естетичного смаку в житті школярів, слід підкреслити, що здатність до естетичної оцінки допомагає їм орієнтуватися у великій різноманітності предметів та явищ, осягнути естетичну цінність предметного оточення.

Одним з центральних елементів сучасного навчання має виступати наповнення взаємодії “вчитель – учні” всіма рисами ставлення до учня як суб'єкта власного навчання й розвитку як головної мети навчання, а не тільки як засобу для досягнення державницьких цілей відтворення робочої сили. Зрозуміло, що одним з вирішальних кроків у здійсненні такої

перебудови навчально-виховної взаємодії з учнями є естетична підготовка педагогічних кадрів.

Здійснити справжню, а не тільки проклямовану, гуманізацію й демократизацію педагогічної взаємодії можуть учителі, які не на словах, а в своїх реальних взаєминах з учнями відмовились від традицій “адміністративно-наказової” педагогіки й прилучились до якісно нових засад – навчання, що виховує, чи виховання, що навчає.

Дослідження готовності вчителів до виховного впливу на сучасних учнів ще раз переконують у тому, що хоч якими б досконалими не були академічні (предметні) знання вчителя, його необхідно спеціально готувати як суб’єкта педагогічної комунікації [72, с. 52–53]. Це вимагає не тільки (і, мабуть, не стільки) організаційної перебудови системи випуску вчителів, скільки розробки нового змісту психолого-педагогічної підготовки, в тому числі – створення відповідної парадигми естетичного формування особистості й діяльності вчителя як фахівця з педагогіки.

Отже, виходячи з наведеного, **естетична освіта педагога** має наповнювати новим змістом функціональне призначення педагогічної діяльності.

Традиційно першою є дидактична функція. Як фахівець-предметник, викладач, вчитель не тільки “транслює” нормативний зміст навчання, а й організовує відповідну діяльність учнів, педагогічно керує розумінням, засвоєнням цього змісту та практичним використанням набутих знань у пізнанні, а також розв’язанні доступних практичних задач. Вчитель не тільки здатен (його підготовка відповідає освітнім стандартам) дотримуватись у викладанні предмету внутрішньої логіки відповідної галузі науки. Набута професійність дозволяє йому вбачати, ставити і розв’язувати певні дидактичні завдання, які стосуються, насамперед, адаптування наукового змісту навчального предмета. У такий спосіб розпочинається і той “діалог культур” (між ерудицією вчителя та

субкультурою учнів), що уможливорює взаємообумовлену творчість як учителя (фахово-предметну й дидактичну), так і учнів (особисту, яка полягає у повторному “відкритті”, принаймні для себе, ідей, вже відомих у науці).

Виховна функція полягає в тому, що в естетично орієнтованій взаємодії вчитель допомагає учневі в особистісному розвитку, соціалізації, засвоєнні та прийнятті суспільних норм, цінностей, дотриманні засад духовно повноцінного буття. Він бере на себе місію наставника, намагаючись всіляко сприяти гармонізації стосунків підопічного і з мікрота макросередовищем, і у ставленні його до самого себе. Такий вплив відбувається як шляхом застосування організованих форм (методично виважених виховних “технологій”), так і спонтанних. Останні протікають “стихійно” поза свідомим контролем вчителя. Проте, скажімо, вплив його наукової ерудиції, змісту, підбраного ним навчального матеріалу, якщо вони спричиняють пошук істини, переживання власного досвіду, наближення до неї, розуміння величі наукових відкриттів, можливостей людського генія і таке інше, виховують учня не менше, ніж спеціально заплановані педагогічні заходи.

Неформальний, особистісний авторитет вчителя органічно продовжує попередню роль. У її здійсненні він має в основному спиратись на визнання себе учнями. Передумова встановлення відповідних взаємин з ними ґрунтується на їхньому інтересі до нього. Адже поза намірами вчителя, він є для учнів певною соціальною цінністю, бо, крім ділових якостей, уособлює конкретний тип особистості, емотивності та інших рис, які стають предметом спостереження, слугують вихованцям джерелом для запозичення досвіду, наслідування поведінки, інформації для роздумів про абрис власної дорослості.

Третя функціональна роль пов’язана з педагогічними вміннями вчителя впливати на мікроклімат у родинах своїх учнів. Він може

стверджувати таким чином наступність психологічних вимог до дітей і в лоні їхнього сімейного буття. Наступні функціональні ролі вчителя визначаються залученістю його до певних спільнот.

Безпосередньо четверта функція стосується його асоційованого членства в дитячому середовищі, відповідних лідерських повноважень, що впливають з його можливостей репрезентувати у педагогічному середовищі інтереси, очікування дітей, їхню волю.

П'ята функціональна роль пов'язана з позицією вчителя в колективі навчального закладу. Вона передбачає, з одного боку, науково-педагогічний діалог з учнями та кожним з них окремо, і, з другого, – взаємодію з педагогічним досвідом, хистом, особистісними позиціями інших вчителів даної школи, зокрема – здійснення міжпредметних зв'язків тієї комплектації, що реалізує змістовий діалог між навчальними предметами “переносить” його у свідомість учня, організує формування у них наукового світогляду.

Нарешті, шоста роль репрезентована вимогами вчителя до себе як інтегрованого члена соціально-професійної співдружності педагогів. Можливість і прагнення вчителя ідентифікувати себе як особистість і фахівця з кращими зразками педагогічної діяльності та її майстрами не можуть не сприяти усвідомленню, переживанню власної відповідальності за причетність до творення майбутнього свого народу, країни.

Педагогічний процес охоплює сукупність емоційно-чуттєвих моментів, близьких за своїм характером до естетичного переживання. У реальному педагогічному процесі, де знаходить своє практичне втілення педагогічний досвід вчителя, особливо важливою є гармонія цілей та засобів, композиційна стрункість та завершеність, пропорційність педагогічних впливів, їх ритмічна організація. Тут взаємодія особистостей є рушійною силою педагогічної дії, а естетична ситуація прямим чи опосередкованим шляхом постійно відтворюється. Педагогічна дія – це,

врешті-решт, завжди духовне переживання, і якщо його не виникає, то відсутня і взаємодія. Йдеться про переживання як вчителя, викладача, так і учня, тобто про співпереживання. Саме воно забезпечує єдність процесу виховання та навчання, створюючи тим самим для нього дієвий педагогічний ґрунт [9].

З точки зору С. Сисоєвої, естетична освіта педагога має бути спрямована:

- на усвідомлення вчителем тенденцій розвитку швидкозмінного світу, розуміння потреби сприймати зміни, творчо змінюватися самому, готувати учнів до творчого дорослого життя;
- на формування в учителя вмінь і навичок навчатися прекрасному протягом життя;
- на розвиток інформаційної культури вчителя як детермінанти естетичного розуміння світу та на розвиток творчих якостей особистості вчителя;
- на розуміння, що наслідки педагогічної праці безпосередньо залежать від рівня педагогічної майстерності вчителя [99, с. 61].

Дійсно, розширення й поглиблення знання в умовах швидкозмінного світу відбувається як на професійному рівні людини, так і на рівні її життєдіяльності. Перше вимагає від людей проявлення якісно нових професійних компетенцій і особистісних якостей, а друге – опанування нових технологій і технологічних прийомів, які впливають на якість життя людини, пізнання нею світу, контакти з іншими людьми, а також на якість її професійної діяльності й адаптації до сучасних вимог. Психіка людини має бути готовою сприймати зміни, до самозміни; людина має постійно навчатися, співвідносячи свої знання з новими вимогами, своїми потребами, потребами соціуму, ринку праці. Сама особистість є її професійним інструментарієм. За таких умов учитель повинен завдяки оновленню змісту, форм і методів навчання сприяти формуванню в учнів

тих якостей, які дадуть їм змогу знайти своє місце в сучасному світі, творчо зреалізуватися особистісно й професійно, досягти успіху, розуміти красу цього світу. Як правило, важко своєчасно дати вчителю рекомендації, як цього досягти: світ змінюється швидше, ніж пишуться такі рекомендації. Ось чому естетична освіта педагога найбільш реально може сприяти розвитку суспільства. Без перебільшення можна сказати, що майбутнє країни в умовах швидкозмінного світу – в руках учителя [70].

Усвідомлення тенденцій розвитку швидкозмінного світу, розуміння потреби змінюватися й сприймати зміни вимагає від учителя готовності до естетичного навчання протягом життя. Мотиваційна й операційна готовність на особистісному й діяльнісному рівнях до неперервного самовдосконалення є запорукою ефективною педагогічної діяльності вчителя, його відповідності як професіонала умовам сьогодення. Ось чому, на думку фахівців, естетичну освіту педагога доцільно розглядати не тільки з погляду тимчасового навчання й професійного вдосконалення майбутнього вчителя, потреби підготовки учнів до постійних змін сучасного світу (організаційних, технологічних, економічних тощо), а й із погляду взаємозв'язку з проблемами його особистісної й професійної самореалізації, знаходження сенсу власного життя і свого місця в суспільстві, з проблемами духовного зростання, культурного й морального розвитку (останнє має важливе значення, оскільки духовний, моральний і культурний розвиток вчителя завжди віддзеркалюється в його учнях). У процесі естетичної освіти створюються умови, які б мотивували постійний саморозвиток, самовдосконалення вчителя [11].

Реалізувати ідею естетичної освіти педагога можна за допомогою нових інформаційних технологій. Слід зазначити, що такі показники, як навчання вчителів використовувати інформаційні й комунікаційні технології, впровадження й забезпечення цих технологій у школах належать до системи освітніх індикаторів. Але розвинутим комплексом

освітніх послуг для самовдосконалення, підвищення ефективності навчального процесу можуть скористатися тільки ті вчителі, котрі мають знання, достатні для використання з освітньою метою сучасних інформаційних технологій. Тому одним з найважливіших завдань естетичної освіти є адаптація вчителя до “цифрового” світу з метою не тільки самовдосконалення, а й активного входження до надбань світової культури, доцільного використання таких надбань у навчальному процесі [9].

Крім того, важливе значення для забезпечення естетичної освіти має впровадження дистанційної форми навчання, яка сповна реалізує принцип синергетичності в освіті, сприяє відкритості освітньої системи, реалізації сучасного гасла “освіта без кордонів”. Педагог може використати Інтернет і для того, щоб відкрити своїм учням ще один зовсім новий спосіб естетичного засвоєння світу. Інформаційні технології мають стати каталізатором у розв’язанні освітніх проблем взаємного навчання, розвитку критичного мислення, формування настанови на підвищення естетичного рівня протягом усього життя [36].

Особливої уваги в підготовці вчителя для роботи у швидкозмінному світі потребує розвиток його творчих якостей, формування готовності до естетичної творчості. Естетична творчість займає особливе місце серед інших видів творчості: вона визначає ефективність усіх можливих творчих процесів, оскільки її метою й результатом є творчий розвиток учнів, поступове формування в них такої інтегральної якості, як здатність до творчості. За законами перебігу творчого процесу вчитель, який сприяє творчому розвитку учнів, сам розвивається творчо, реалізує свій творчий потенціал, професійно вдосконалюється.

Отже, сучасна педагогічна праця вимагає від учителя нових професійних компетенцій, тісно пов’язаних із естетичною освітою.

Виходячи з наведеного, актуалізується питання про основні цінності в естетичному навчанні та вихованні. Фахівці в цілому поділяють їх на **загальнолюдські та національні** [53]; [27, с. 102–121].

Естетичне створює особистість; її творить соціальна група і клас; естетичне є продуктом і способом життєдіяльності нації. Узагальненою ж характеристикою всього цього є положення про те, що її, зрештою, створює народ. Саме тому, будучи класовим (в класовому суспільстві), стратифікаційним (у сучасному постіндустріальному суспільстві) і одночасно національним феноменом, естетичне навчання та виховання завжди містить загальнолюдські цінності, надбання цивілізації. Естетичне навчання та виховання має загальнолюдський характер, розуміння якого безпосередньо пов'язане з розумінням специфіки головного суб'єкта історії – народу [113, с. 258–260].

Нації та народності, класи та інші соціальні групи спілкуються – взаємодіють або конфліктують – між собою. Відомим є й те, що одна й та сама людина водночас може належати до різних спільностей, а також переходити з однієї групи в іншу (соціальна мобільність). Люди живуть в єдиному соціально-культурному та природно-історичному просторі, що позначається кордонами держави, мають спільні інтереси, спільну історію, історичну долю. Все це знаходить певне категоріальне закріплення. Широка спільність людей (націй, класів, етнічних груп, соціальних верств тощо), об'єднаних в державу, позначається поняттям “народ”, “народні маси”.

У повсякденній свідомості поняття “народ” охоплює все населення країни, у теорії його сенс пов'язують з нацією (російський, український народ) або з тими верствами населення (класи, нації, народності), що за своїм об'єктивним становищем у суспільному виробництві визначають прогресивний розвиток суспільства. Поняття народу не зводиться до нації, бо народ складають представники різних націй і національностей.

Наприклад, поняття “український народ” охоплює не тільки українців (за національністю), а й всіх громадян України, що проживають на її території і є представниками інших націй і національностей.

Народ сам є суб’єктом власної долі, несе відповідальність за свою історію перед нащадками. Народ – головний суб’єкт суспільно-історичного розвитку. Мисляча еліта пропонує народові ті чи інші шляхи розвитку. Керівна еліта спрямовує й організує його практичні дії. Творча еліта відтворює духовні, естетично-моральні, релігійні, загальнокультурні надбання, узагальнює їх та легалізує в контексті загальнокультурних надбань людської цивілізації.

Різноманітні соціальні верстви, класи, що формують народ, піклуються передусім про задоволення своїх власних потреб та інтересів так само, як і конкретна людина за будь-яких обставин думає і піклується спочатку про себе, своїх рідних та близьких. Виникає мозаїка інтересів, що досить часто суперечать один одному. Їх узгоджують регулятивні механізми: мораль, релігія, політика, право, держава, традиції тощо. До того ж, особистий інтерес нерідко поступається громадському, національний – класовому, класовий – особистому і навпаки. Незмінним лишається одне – постійне (і практично загальне) прагнення людей до щастя, суспільної злагоди, миру й справедливості. Останнє й відтворюється в естетичному як загальнолюдська цінність.

Історія розвитку цивілізації є постійним пошуком задоволення цього прагнення різними соціальними верствами населення. Освіта трансформує його наступним поколінням. Вона постає як трансформаційна система загальнолюдського. Які б соціальні групи не утворювались (чи зникали) – сім’я, рід, плем’я, народність, нація чи клас – народ завжди залишається суб’єктом історичного процесу. Він зберігає себе як етносоціальна спільнота незалежно від того, які соціальні чи національні катаклізми різко змінюють, спотворюють його історію. Освіта постає у якості предметного

носія цієї цілісності. Вона пов'язує історію цього народу з світовою історією, його (національні) цінності – із загальноцивілізаційними, його особливу долю – з долею всього людства. У цьому контексті основними загальнолюдськими цінностями виступають віра, надія і любов [27, с. 115–116].

Дійсно, істинно людська життєдіяльність здійснюється лише на засадах глибокої духовності, головними домінантами якої є віра, надія, любов. Релігійна віра не вичерпує усього багатства духовно-довірливого ставлення людини до дійсності, хоч і є його суттєвим компонентом. Людина діє, тому що вірить у доцільність діяльності. Віра, в широкому розумінні, спонукає людину до діяльності. Вона виявляє і зумовлює потребу в реалізації прихованої в людині можливості здійснити те, що здається нездійсненним. Віра надихає людину, підносить її над обставинами. У вірі і через віру знання отримують практичну енергію, збагачуються почуттям і волею.

Віра народжує надію. Зневірена людина втрачає надію на майбутнє, одночасно втрачаючи істинність людського ставлення до дійсності, суб'єктивного сприйняття обставин і протистояння їм діяльністю. Зі втратою надії втрачається людяність взагалі. Без надії людина може вести лише тваринний спосіб життя. Надія – це остання ниточка, що з'єднує людину з культурою.

У науковій літературі надія розглядається як форма сприйняття майбутнього в духовному житті людини, де бажане (потрібне чи необхідне) бачиться й очікується як реальність, що має здійснитися. У надії втілюються сподівання, інтереси, потреби суб'єктів суспільної життєдіяльності – індивідів та соціальних спільностей. Як і віра, надія ґрунтується на знанні. Це зумовлює її реалізм, який відрізняє надію від мрії – феномена духовного життя людини, що ґрунтується здебільшого на творчій уяві образу бажаного як можливого [27, с. 118].

Надія – це єдність протилежностей: знання і віри. Це визначення досить точно охоплює сферу існування надії: вона зароджується там, де закінчується раціональне знання і починає свій дужий лет у майбутнє віра. Надія – це крила віри. На крилах надії духовність людини досягає найбільш віддалених горизонтів майбутнього, відтворює його не тільки як можливе, а й як належне і необхідне. Як і віра (разом з вірою), надія запалює людину активністю, надихає її потребою творчості, діяльності. Єднаючись з вірою, надія не пориває союзу зі знанням. Без нього надія стає сліпою. Вона не має алгоритму діяльності і тому прирікає людину на пасивність. Знання – вказівний перст надії. Відлучена від знання надія втрачає активно-творчий потенціал і залишає людину, духовність якої заповнюють страх і розпач [55]. Втрата надії супроводжується сумом, тугою, плачем. Засновані на знанні віру і надію вінчає третя головна складова людської духовності – любов. Це поняття – багатозначне [40].

Найбільш узагальнене визначення любові як сутнісної сили людини дав Г. Гегель: любов – це жага, що пристрасно мчить назустріч своєму предмету. Таке розуміння любові охоплює всі її форми і прояви: любов статеvu і любов до влади, любов батьківську і любов до власності, любов людини до людини тощо. Предметом любові може бути все, що викликає в людині жагу, бажання, прагнення, потребу. Узагальненим виразом цієї жаги постає життя. Любов – це жага людини до життя. Оскільки людина більшою мірою живе майбутнім, переживає його, любов поєднує фундаментальні форми його освоєння – віру і надію. Віра, надія і любов – одвічні фундаментальні загальнолюдські цінності, що відтворюються в культурі.

У цьому контексті освіта дає відповідь на запитання: що таке духовність? В. Андрущенко, Л. Губерський вказують, що це – віра, наповнена надією і любов'ю. Справедливим буде й інше: це – любов, позначена вірою і надією; це – надія, пронизана любов'ю і вірою. Народна

духовність завжди високо цінувала зазначені цінності, прагнула до їхньої гармонійної єдності, символізувала їх загальність орнаментальними витворами, мозаїкою тощо [27, с. 118–119]. Відродження духовності як основи основ відродження культури у цьому зв'язку постає як відновлення людяності – споконвічно притаманних людям цінностей віри, надії і любові в гармонійній взаємодії.

Навчання та виховання ретранслюють й інший ряд загальнолюдських цінностей. Поряд з єдністю віри, надії та любові вимірами загальнолюдського постають гармонія розуму, почуття і воля особистості, органічний взаємозв'язок істини, добра і краси.

Відродження духовності – це відродження єдності всіх сутнісних сил людини, способів і форм освоєння дійсності. Основу основ цього процесу – формує розум, що прагне до істини. Істина – мета розумового освоєння дійсності. Розум інтегрує всі формоутворення людського духу в людську духовність. Саме в ньому криється таємниця таємниць людськості, осягнення якої є актуальним завданням цивілізації [62].

Народ розглядає розум як одну з найвищих чеснот людини. Розум забезпечує мудрість, що є основою раціональної, цілеспрямованої діяльності. Мудра людина – народний ідеал людяності. Розум дає знання, а знання – це сила. Розумна людина – це сильна людина. Вона знайде вихід з будь-якої ситуації, раціонально організує свою життєдіяльність, мудро підпорядкує її загальним законам гуманізму і справедливості. Разом з тим не слід перебільшувати можливості розуму. Розум може бути не тільки добрим, а й злим, холодним. Він може бути підпорядкованим досягненню злочинних цілей – грабіжницьких воєн, жорстокої експлуатації людини людиною, гонитви за позазаконними прибутками, кар'єризму тощо.

Цінність розуму безперечна. Однак така цінність перетворюється на протилежність, як тільки відривається від свого першоджерела – глибокої людської чуттєвості. Голий раціоналізм пасує перед дійсністю,

виявляється неспроможним там, де треба діяти не за алгоритмом, не за формулою, а за власною ініціативою і відповідально. На допомогу розуму приходять почуття, що відтворюють істину з іншого боку – з боку її вселюдськості, справедливості, гармонійності й краси. Гола істина – цінний, але недостатній дороговказ життя. Істина потребує людського засвоєння – осмислення через почуття, захоплення, святість, жаль, співчуття, милосердя тощо. Щоб бути незаперечною, істина повинна підтверджуватися добром і красою, а розум – поєднувати зусилля з почуттям і волею. Громадянське, моральне, естетичне почуття людини підкаже їй шлях до пошуку істини, окреслить її розумні межі. Надчуттєва істина – нерозумна. Вона спотворює світ, вихолощує з нього людяність.

Чуттєвість – альфа і омега духовності. Добро і краса – її головні опорні пункти. Без чуттєвості немає духовності і бути не може. Проте духовність не може бути зведена до чуттєвості. Чуттєвість – не самоціль. Почуття втрачають раціонально-чинний зміст, якщо вони не пройшли через горнило і контроль розуму, життєвого досвіду, людської мудрості.

Отже, естетичне навчання та виховання органічно поєднує раціональну і чуттєву складові. Вона – гармонійна єдність істини, добра і краси. У справді людській культурі істина завжди гарна і добра, добро – істинне і гарне, краса – добра і істинна саме тому, що почуття і розум не суперечать, а взаємодоповнюють одне одного, взаємодіють, охоплюючи суперечливий світ в його цілісності.

Разом з цим, естетичне навчання та виховання спирається і на національні цінності.

На думку багатьох дослідників важливою національною цінністю є нація [53]. Нація утворюється на поєднанні цих засад як інтегруючий інтерес, який відтворюється в культурі, надаючи їй національного характеру і визначеності. Нація має свою територію, життєвий простір. Племінна територіальність складалась найімовірніше стихійно і

закріплювалась традицією. Народність скоріш “розривала” територіальну цілісність, ніж об’єднувала. Нація ж (через потребу формування єдиного економічного простору) її консолідує. Нація, що втрачає свою територію, поступово втрачає й організуючу єднальну енергію, зумовлену цим чинником, перетворюється на соціальну групу значно меншої внутрішньої консолідації. Кожна нація охороняє свою територію, бо то – джерело її живучості, авторитету й визначеності. Саме тому, нація не лише обробляє землю (у первісному значенні культура означала ні що інше, як обробіток землі), але й оспівує “свою землю” в піснях, змальовує її в художніх полотнах. За національним художнім текстом географічні умови існування нації проглядаються завжди. Для одних націй – це гори чи степ, для інших – моря чи ріки, які “виписуються” своєрідними (національними) кольорами чи відтворюються відповідною мелодикою. Понад те, відчутними є навіть такі, здавалося б, далекі від естетичної творчості предмети, як фауна і флора, які домінують як символи краси і одночасно – символи ідентичності нації. Найбільш ймовірно, все це відбувається на рівні підсвідомого, своєрідного архетипу, “територіальна визначеність” якого є суперважливою складовою. У творчості великих національних митців “географічний” (територіальний) чинник відчувається найбільш вагомо.

Нація формується, як правило, з людей одного етнічного складу. Етнічні ознаки – це самосвідомість, мова, усвідомлення спільності походження, єдиної історії, традицій. Л. Гумільов вважає, що етнічне формується на біоритміці, тобто має (як і територія) природне походження. Однак, незалежно від джерела формування етнічного, воно, як і “географічний чинник”, втілюється в полотно культури безпосередньо. Саме “етнічне” – усвідомлення людиною своєї етнічної тотожності, відчуття спільної історичної долі, схожості почуттів, ідей і поведінки, ідентичність думок і вчинків – надає культурі яскраво вираженого національного характеру [28, с. 97–100].

Не менш суттєвим фактором, який зумовлює національний характер культури, є спільність господарських зв'язків нації. Цей фактор консолідує людей, пов'язує єдиною справою, надією на позитивні результати. Універсалізм економічних зв'язків надає життю надзвичайного динамізму, переміщує великі маси людей з села до міста й забезпечує їх єдність (взаєморозуміння) в умовах соціально-класової поляризації населення на перших фазах розвитку індустріалізму. “Єдина справа” є своєрідною ідейною основою культуротворення в самому широкому розумінні. Вона з'єднує і одночасно виховує волю людей в єдиному потоці культуротворення – відбудови зруйнованого війною господарства, освоєння нових земель, зведення новобудов тощо. Економічні зрушення – предмет гордості нації. Практично завжди вони знаходять своє відображення в літературі і мистецтві, причому, обов'язково як предмет національної гордості й поваги до власного народу (нації), який здійснив відповідні економічні зрушення.

Не можна не сказати й про такі об'єднувальні чинники, як мова, традиції, звичаї, обряди, культурно-історичні традиції, спільні особливості психічного складу, що передаються з покоління в покоління. Немає мови – немає й нації. Також нація згасає, коли гине її культура, порушуються традиції, нехтуються звички, забувається історія. Психологічні особливості формуються в процесі спільного проживання, способів діяльності, спілкування. Зазначену спільність психологічних ознак охоплює поняття “національний характер”, який втілюється в полотно культури, надаючи їй національної визначеності та однозначності .

На наш погляд, означені інтегративні засади потрібно розглядати лише в їх органічному взаємозв'язку, єдності, взаємозумовленості. Абсолютизація будь-якої з них призведе до викривленого розуміння нації, а відповідно – і національного характеру культуротворення, що власне кажучи, нерідко трапляється як в науковій, так і в художній в літературі. У

такому ракурсі про теоретичну повноту визначення нації чи національних цінностей культури можна говорити лише умовно. В Україні зараз все більшої популярності набуває концепція української політичної нації як нації, що формується переважно на основі спільних політичних (державних) інтересів. Ясна річ, це також справляє помітний вплив на процеси естетичного навчання та виховання.

Зрозуміти, пізнати, а ще більше – відчувати національне в естетичному (або, що є одним і тим же: відчувати естетичне як національну сутність) не просто. Останнє не лежить на поверхні, а відкривається лише з пізнанням, сприйняттям і глибоким співпереживанням специфіки національних відносин.

Як відомо, національні відносини є одним з виявів системи суспільних відносин, їх особливою складовою і мають відносно самостійний статус. Наріжним каменем мудрої організації суспільного життя є зважене врахування специфіки національних відносин, проведення продуманої, обґрунтованої національної політики. Зазнаючи впливу економічних, політичних, суспільно-побутових відносин, національні відносини, з свого боку, чинять зворотну дію, вносять певний колорит в усі сфери суспільного життя [53].

Національні відносини існують у таких основних формах: взаємозв'язки між націями; особистісні стосунки представників різних націй; стосунки між людьми однієї й тієї ж нації. У специфіці національних відносин відбиваються критеріальні ознаки нації – територіальні, етнічні, економічні, загальнокультурні та психологічні. Національні відносини складаються саме через них. Історія свідчить про складність формування та суперечливість визнання території існування нації (національної території).

Етнічні особливості фігурують, як правило, в стосунках представників різних націй, економічні – на рівні міждержавного

спілкування, загальнокультурні та психологічні – на всіх рівнях, у всіх підрозділах суспільного життя. Загальнокультурне та психологічне в національних відносинах взагалі посідають особливе місце, відіграють важливу роль. Національні відносини мають різні форми буття. Існують як органічно вплетені в систему матеріальних та ідеологічних відносин, як їхній специфічний бік, тобто відносно самостійно. Центр ваги в них часто зміщується в галузь надбудови: мова, свідомість, культура, психологія. Надзвичайно важливу роль в бутті народів відіграє національний характер [102, с.114–117].

Ці відносини мають яскраво виражений історичний характер. Історична пам'ять народу зумовлює дружність зв'язків і внутрішню толерантність до суперечностей (наприклад, зв'язки між болгарами, росіянами, українцями: важко уявити можливий воєнний конфлікт), і навпаки – може викликати ненависть, спонукати до агресивних актів незалежно від наявності культурних зв'язків (наприклад, конфлікти між азербайджанцями та вірменами). Складність та суперечливість національних відносин вимагають делікатного, тактовного, зваженого та толерантного ставлення однієї нації до іншої. Отже, знання національної культури, традицій, звичок, обрядів виховує шанобливе ставлення до народу, дає змогу зрозуміти національне як самобутнє й разом з тим як загальне надбання людської цивілізації.

Таким чином, загальнолюдські та національні цінності в естетичному навчанні та вихованні виступають чинниками розуміння суспільного життя, розкривають усе розмаїття естетичного людських відносин в суспільстві.

Сучасна педагогіка розглядає естетичне виховання як процес спрямований на опанування учнем багатства вітчизняної духовної культури, формування цілісної особистості, досягнення гармонії індивідуального і суспільного, усвідомлення нових ідей, поглядів, потреб,

ідеалів, прагнення до перетворення дійсності за законами краси. Виходячи з цього, актуалізується питання **змісту естетичного навчання та виховання**. На підставі аналізу наукових джерел можна визначити такі напрямки змісту естетичної освіти [71]; [44]; [52].

По-перше, – це **формування уявлень про сутність, види та жанри мистецтва, специфіку художньо-образної мови різних видів мистецтва**.

Успішність розв'язання цього завдання залежить від об'єктивних і суб'єктивних умов, необхідних для його здійснення. До об'єктивних умов належить, перш за все, ставлення суспільства і людини до мистецтва як виду духовного опанування дійсності, врахування у виховному процесі сукупності тих соціальних функцій, які воно виконує в суспільстві – гедоністичної, пізнавальної, виховної, перетворювальної, комунікативної.

Гедоністична функція мистецтва – власне те, що, у першу чергу, привертає до нього увагу людини, визначається природною чуттєвою чарівністю його образів. Естетична організація звуків, фарб, пластичних форм, рухів тощо закономірно породжує під час їх сприймання насолоду. Адже гармонія, ритм, симетрія, пропорційність, рівновага, впорядкованість трактуються як стійкі і загально визначені ознаки краси, належать до естетичної категорії “прекрасне”. Їх прояви цінуються у всьому: в природі, суспільстві, людині і, безумовно, мистецтві.

“Разом із тим, – підкреслює В. Котляр, – естетична своєрідність, чуттєва експресія – це тільки одна з якісних зовнішніх ознак мистецтва. Мистецтво є справжнім джерелом пізнання реального життя, воно завжди націлене на осягнення суттєвих його сторін. До того ж у центрі художнього пізнання завжди знаходиться людина, що втілює в собі всю сукупність суспільних відносин, яка живе в конкретному світі, у певному соціальному й природному середовищі, певний історичний час” [52, с. 8].

Відтворюючи дійсність у художньому образі, митець є не пасивним ілюстратором тих або інших явищ життя, а творцем-мислителем, здатним

визначити своє ставлення до них і справити на цій основі моральний і естетичний вплив на глядача, читача, слухача.

У постановці в художньому творі морально-естетичних проблем (зіткнення добра і зла, інтересу і обов'язку, проблеми смислу життя, щастя та ін.), що вирішується естетично, мистецтво тим самим поширює досвід людини, активізує її почуття і свідомість, розвиває інтуїцію і уявлення, сприяє моральному й естетичному самовизначенню, формує художні смаки і естетичні ідеали.

Але досягнення дієвості впливу мистецтва на людину може бути реальним лише за умови врахування його комунікативної функції – розповсюдження високо художніх творів мистецтва і надання можливості людям постійно спілкуватися з ними, використовуючи з цією метою як оригінали, такі і репродукції, виконавську діяльність професійних і аматорських колективів, сучасні технічні засоби запису й відтворення зображення і звуку тощо. Отже, зазначена функція потребує у свою чергу наявності відповідної матеріальної бази, яка включає: накопичений фонд творів різних видів мистецтв, технічні засоби, атрибути, обладнання і матеріали, необхідні для залучення дітей до активної художньої діяльності тощо [25, с. 3].

Нарешті, однією з вирішальних об'єктивних умов ефективності опанування дітьми основ художньої культури є висококваліфікований і відданий своїй справі педагог-вихователь, педагог-наставник, який удосконалено і творчо володіє сучасною теорією і практикою навчально-виховного процесу, здатний створити культурний простір на основі дії перелічених функцій мистецтва.

До суб'єктивних умов належить рівень сформованості в дитини тих психічних процесів і утворень, які забезпечують її готовність до свідомого спілкування з творами мистецтва, реалізації творчих задумів у власній художній діяльності.

По-друге, – це **оволодіння художньо-естетичними поняттями та категоріями, засвоєння системи естетичних знань.**

Складовою частиною естетичної культури є художня культура або мистецтво як діяльність, що породжує естетичні цінності. Мистецтво визначається як вид духовного пізнання дійсності суспільною людиною, мета якого – формування її готовності до творчої перебудови навколишнього світу й самої себе за законами краси. На відміну від інших сфер суспільної свідомості й діяльності (науки, політики, моралі та інших), мистецтво задовольняє універсальну потребу людини естетично сприймати об'єктивний світ [44].

Але було б помилкою вважати, що мистецтво — це лише галузь живого споглядання, у процесі якого позначаються тільки зовнішні, одиничні властивості й ознаки явищ дійсності. Мистецтво є справжнім підручником життя, оскільки воно відображає його істотні, типові сторони, типові реакції людини на явища дійсності. Воно досягає цього тому, що митець не пасивно відображає дійсність, а пояснює її, показує такою, якою вона повинна бути в інтересах людини.

Історично мистецтво розвивається як система конкретних його видів – музика, література, образотворче мистецтво, театр, кіно, радіо, телебачення та інші, в яких різноманітність реального світу подається в усьому багатстві.

Художню культуру складають і, водночас, визначають: сукупність наявних художніх цінностей, успадкованих від попередніх поколінь; комплекс художніх цінностей даної історичної епохи, які ототожнюються з нею; група безпосередніх творців художніх цінностей; публіка, що розуміє та цінує мистецтво. Розвиток художньої культури на будь-якому історичному етапі визначається ступенем опанування суспільством або окремою людиною тієї сукупності духовних цінностей, які створені та зберігаються на цей час.

Кожне мистецтво має свою специфіку, ставить перед собою особливі завдання та володіє для їх вирішення своєю мовою, своїми засобами виразності. До образотворчого мистецтва відносять такі його види, які втілюють на площині або в просторі зображення навколишнього світу, що сприймаються наочно. Воно може відтворювати відчуття живої дійсності, і не тільки відображати її зовнішню схожість, але й розкрити зміст того, що зображено: характер, внутрішню сутність людини, неповторну красу природи, все різнокольорове й пластичне багатство світу. Саме тому оволодіння художньо-естетичними поняттями та категоріями, засвоєння системи естетичних знань є важливою складовою естетичного виховання особи в контексті художньо-пізнавальної значимості навколишнього світу.

По-третє, – це збагачення художньо-естетичного досвіду, формування естетичних умінь і навичок практичної художньо-естетичної діяльності, готовність використовувати естетичні знання та вміння, отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями, розвиток загальних і естетичних здібностей, художньо-образного мислення [1, с. 83].

В. Котляр зазначає, що естетичне сприймання світу – це вид естетичної діяльності, яка спрямована на цілісне пізнання художнього образу як естетичної цінності. Естетичне сприймання є єдністю пізнання й оцінювання, воно носить глибоко особистісний характер, набуває форми естетичного переживання і супроводжується формуванням естетичних почуттів. Естетичне сприймання визначає особлива морально-світоглядна спрямованість, складність і діалектичність суперечливих емоційно-естетичних реагувань: задоволення й незадоволення. Складність естетичного пізнання полягає в тому, що це процес співучасті, співтворчості художника і суб'єкта сприймання [52, с. 59].

Від естетичної діяльності художника-автора твору мистецтва естетичне сприймання глядача відрізняється тим, що воно не технологічне і здійснюється, крім того, у зворотному порядку в порівнянні з тією послідовністю, в якій створюється художній образ. Тобто, якщо художник у творчому процесі проходить шлях від змістовно-духовного задуму до матеріалізованої форми, за допомогою якої цей задум втілюється в художньому творі, то глядач під час сприймання, навпаки, прямує від матеріального, зафіксованого в предметних формах плану до змістовно-сміслового задуму, усвідомлення його художньої ідеї.

Проникнення в смисл художньої ідеї, яка, здебільшого, не перекладається повною мірою у вербальний словесно-понятійний план, потребує від глядача особливої концентрації уваги, зосередженості, а також активізації духовного потенціалу особистості, її інтуїції, напруженої роботи уявлення й мислення. Опосередковано індивідуальний акт естетичного сприймання твору мистецтва зумовлений соціально-історичною ситуацією, ціннісними орієнтаціями суспільства, його естетичними й морально-етичними нормами [33, с. 91].

Безпосередньо повнота і глибина сприймання художнього твору залежать від особистісних установок глядача, його смаків і переваг. Крім того, успішність здійснення естетичної діяльності, як і будь-якої іншої діяльності, залежить від рівня тих психічних процесів і утворень, які забезпечують готовність людини до неї, тобто здібностей, знань, умінь. Так, розвиненість сенсорних, інтелектуальних й естетичних здібностей до естетичного сприймання твору образотворчого мистецтва сприяє орієнтації глядача в суттєвих зовнішніх і внутрішніх зв'язках змісту й форми художнього твору. Адже естетичне переживання здебільшого виникає внаслідок тісного взаємозв'язку сприймання з активною роботою мислення, яке здійснює не тільки найпростіші операції з виявлення тих або

інших форм та їх значень, але й підказує більш складні соціально-естетичні їх оцінки.

Цим, власне, відрізняється чуттєве сприймання як відправний шлях будь-якого пізнання від естетичного сприймання як цілісного, багаторівневого процесу. Незважаючи на те, що естетичне пізнання твору засновується на чуттєвому сприйманні, воно не обмежується лише цим: за первісним чуттєвим реагуванням на отриману інформацію настає аналітична перевірка виниклих вражень, яка здійснюється на основі образного й логічного мислення, що врешті-решт є підставою для формулювання суджень щодо їх естетичної оцінки.

Якісне естетичне сприймання твору мистецтва потребує наявності попередніх знань: відомостей про види, форми і жанри образотворчого мистецтва, розуміння їх образної мови та виражальних засобів; знайомства з особливостями творчості художника і культурою його епохи (особливо якщо цей твір значно віддалений за часом від безпосереднього його сприймання): володіння інформацією про ті події, які покладені в змістовну основу твору тощо. Спілкування з твором мистецтва потребує від глядача сукупності умінь, пов'язаних з організацією логічної послідовності естетичного пізнання художнього образу, визначення в ньому як матеріалізованих форм, так і образно-сміслових, ідеально-духовних рівнів, які безпосередньо не подані в його матеріалізованій структурі й роблять необхідним їх розкриття [10].

Мистецтво як об'єкт естетичного сприймання і специфічного пізнання дійсності звертається до людини як до цілісної особистості і потребує повноцінної віддачі, а отже відповідної попередньої підготовки, яка досягається в умовах кваліфікованого навчання й виховання.

Разом з тим, найбільш кваліфікована підготовка не здатна замінити безпосереднього контакту людини з мистецтвом. Навчання й виховання покликані не раціоналізувати і зводити до готових формул смисл змісту і

форми твору мистецтва, а розвивати, збагачувати процес сприймання, робити його більш свідомим і глибоким, емоційно насиченим, формувати естетичні уміння і навички практичної художньо-естетичної діяльності, готувати до використання естетичних знань та вмінь, формувати досвід у самостійній діяльності особи.

По-четверте, – це виховання в учнів естетичних інтересів, потреб, смаків, морально-естетичних ідеалів, світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій, естетичного сприйняття людини та світу;

Людина – єдина істота на Землі, здатна відтворювати предметні форми буття за законами краси. Бути людиною – означає діяти за законами краси. Людина краси – це людина справи, надійності й порядності. Прекрасне уособлює впорядкованість, досконалість, гармонію, симетрію, ритм у предметних формах людської діяльності: потворне – дисгармонію, аритмічність, недосконалість структурно-функціональної організації, що викликає незадоволеність, антипатію. “Проходячи горнило суспільно-історичної практики і культури, – наголошує В. Андрущенко, – прекрасне відтворюється як реальне втілення свободи й універсальності творчих сил і здібностей людини; потворне ж – як їхнє обмеження, стримування, руйнація. І знову ж таки межі між ними надто умовні. Розрізнити їх може лише смак, що формується як здатність людини за безпосереднім відчуттям визначати естетичну цінність предмета, явищ дійсності, мистецтва. Останнє викристалізовується лише в дискурсі, де зіштовхуються (протистоять, заперечують або доповнюють одне одного) естетичні оцінки, смаки, почуття, ідеали” [4, с. 7–8].

Високорозвинене почуття прекрасного, вміння його розпізнавати, творити і відтворювати – неодмінна риса всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Виховання естетичного смаку – один із напрямів формування такої особистості. Особливістю цього процесу є те, що смак не можна нав’язати. Він виховується в практичній діяльності, через освоєння

культурних (мистецьких) цінностей, завдяки дискурсному (смісловому) осягненню індивідуального почуття, як почуття суспільного, всезагального.

Маніпуляція почуттями, що часто-густо практикується ідеологічними та пропагандистськими організаціями, дорого обходиться людству. Вона духовно підкорює людину, формує інертну масу людей, що, не усвідомлюючи факту духовної обробки, керується в своїх почуттях, думках, поглядах і вчинках наперед заданими стереотипами. Протистояти маніпуляції може лише дискурсно сформована людина, яка навчилася самостійно розрізняти прекрасне і потворне, добро і зло, істину і похибку, яка вміє відстоювати власну думку, реалізувати (завдяки волі) свої переконання в повсякденній практичній діяльності.

По-п'яте, – це **виховання творчої особистості**.

Соціальне середовище відкриває простір для засвоєння культурного надбання і досягнень кожною людиною, стимулює створення культурних цінностей особистістю, надає можливість переводити їх у „власність” людських спільнот. Необхідно погодитись з Г. Давидовою, яка відзначає, що у нерозривному зв'язку з особистістю творчість постає як фундаментальна проблема виховання культури особи (“творчість – це життя культури”), і “спосіб її постановки, глибина проникнення у неї не може не бути дзеркалом глибини і ґрунтовності нашого духовного життя, розвитку у ньому вільно-особистого, морально-сміслового фундаменту” [29, с.35]. Отже, погляд на питання пізнання і розуміння творчості перетворюється у погляд на духовні ресурси особистості, укоріненість особистості у ціннісному фундаменті культури, а, отож, і на здатність особистості творчо вирішувати завдання життєдіяльності.

Творчість є ядром культури, людина знаходиться у колі культури, але до того ж є носієм потенційних можливостей для здійснення динамічних процесів у культурі, які полягають як у трансляції і

ретрансляції наявних цінностей, так і у творчості новаційних культурних матриць. Творчість як системне явище, має свою інерцію руху, динаміку, яка характеризується певними ритмами і амплітудами коливання, подібно до того, як здійснюється ритмічне функціонування творчого потенціалу людини і його складових і забезпечує вихід на зовнішні для індивіда рівні духовної культури шляхом трансцендентування [96, с.38–39].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що сьогодні неможливо ефективно сприяти розвитку особистості дитини, враховувати її потреби та інтереси, узгоджувати їх з потребами та інтересами колективу учнів без умінь професійно здійснювати педагогічну дію, забезпечувати гармонію середовища й слова. Слово – найтонший інструмент учителя. Виховна сила слова – в позиції вихователя, в його ставленні до людей, світу. Слово стимулює самовиховання, оскільки пробуджує внутрішні духовні сили, допомагає дитині побачити щось незрівнянно вище й значущіше, ніж повсякденний світ особистого життя, – Вітчизну, народ, суспільні й особистісні взаємовідносини. Саме тому естетичне навчання та виховання в умовах динамічних змін в освіті стає запорукою стабільності в розвитку духовного світу учня.

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Соціальні перетворення, що відбуваються у процесі розбудови Української правової держави, передбачають утвердження у діяльності вищої школи нових підходів до естетичного виховання студентів, становлення гармонійно розвиненої особистості майбутнього фахівця. Особливо це стосується підготовки майбутніх педагогів, де на особливу увагу заслуговує акцент переносу з традиційної настанови, - засвоєння заданої кількості знань, - на розвиток культури мислення, почуттів, творчості, самоактуалізації, саморозвитку, поведінки людини [89]. Адже в школу повинен прийти такий педагог, який би був етично-естетично готовий до педагогічної діяльності, грамотне використання якої допоможе формувати гармонійно розвинену особу.

У свою чергу, відштовхуючись від вимог сьогодення, естетичне виховання в вищих навчальних закладах потрібно розуміти як цілеспрямовану систему, що складається з багатьох складових і зорієнтована на формування майбутнього педагога, який здатний оцінювати прекрасне і прагнути цього не тільки в мистецтві, а і в реальному житті, у відносинах, суспільстві, праці, спорті, природі, тобто кінцевим результатом цієї роботи повинно стати формування людської особи, творчої особи, здатної жити і працювати за високими етичними критеріями [89].

Представники різних поглядів на розвиток педагогічної освіти єдині в одному, "...естетичне виховання повинно бути включене в загальну систему освіти та розвитку всебічно гармонійної особистості" [63, с.43-55].

І далі: “Із усього різноманіття засобів, способів і методів впливу на розум, почуття і волю, на систему переваг варто зосередити основну увагу на тих, які інтегрують весь свій вплив і спрямовують особистість до головних загальнолюдських цінностей, дозволяють їй досягати гармонізації її взаємодії зі світом, приводять її дух і сили до творчого розвитку, забезпечують благополучне існування, задоволеність життям і хоча б рідко - стан щастя” [50, с.46-48].

Як результат естетичного виховання особистість повинна: діяти за законами краси; осягати, створювати, сприймати красу; виявляти у всіх видах діяльності естетичний елемент; передавати естетичний досвід індивідові; гармонізувати свою взаємодію зі світом; виявляти духовні здібності в творчості та ін.

У цьому контексті, на думку академіка І.А.Зязюна: “...вихованість зумовлюється якістю діяльності і спілкування; в організації виховного процесу, самодіяльності студентів (самоосвіта, самовиховання, самоорганізація, самоуправління тощо), де слід керуватися аналізом виховних ситуацій і визначенням пріоритетних проблемних спрямувань у роботі (розпочинати "з низів" - тобто йти від реальності, а не лише "зверху" - від ідеалу)...” [46, с.6-7]. Все це важливо в підготовці майбутнього педагога, адже діти дуже тонко відчують фальш, а, якщо вона виходить від вчителя, вони швидко втрачають до нього довіру, втрачають інтерес до його думки і поглядів.

На сьогоднішній день у більшості вищих навчальних закладах важлива увага приділяється естетичному вихованню. Існує ряд факторів, які, впливають на цей процес, а саме: естетична освіта і естетична інформованість; інтерес до мистецтва і здатність його естетично сприймати та оцінювати з точки зору загальнолюдського і національного естетичного ідеалу; естетичне середовище, освітньо-культурне середовище; естетично-моральні основи культури спілкування; естетичне

ставлення до праці; участь студентів у різних видах художньо-естетичної творчості. Особливо значущими факторами для сучасного етапу естетичного виховання є засоби масової інформації, інформатизація освіти, підключення закладів освіти до Інтернету [6, с.11].

Професійна підготовка, естетичне виховання студентів розглядаються у сучасних дослідженнях як сфери й організаційно-педагогічні форми освітньо-виховної діяльності, спрямованої на оволодіння професією. Це, на думку академіка Н.Г.Ничкало, - складний і багатогранний комплекс соціально-педагогічних, економічних і виробничих проблем. При цьому слід враховувати, "що в сучасних умовах інформаційно-технологічна революція вносить радикальні зміни в різні сфери життєдіяльності людей. Адже з'явилися принципово нові напрями в галузі науки і техніки, стали реальністю комп'ютерна революція, нові технології виробництва, спілкування і споживання духовної продукції. В усіх цивілізованих країнах посилюється інтелектуалізація праці, прискорюється створення та впровадження нової техніки й технологій, відбувається їх швидке оновлення й зміна" [77, с.44-45].

Порівняно недавно естетичним вихованням, як і вихованням взагалі, становленням молодого фахівця займався комсомол, педагогічні і будівельні загони, безперервна педагогічна практика, робота в піонерських таборах і т.д. Сьогодні ці сфери соціального дорослішання майбутніх фахівців практично перестали існувати, а професійне виховання майбутніх фахівців йде стихійно. Більш того формально проголошені "деідеологізація" і "деполітизування" системи освіти не змогли зняти всіх ідейних розбіжностей у студентському середовищі, а лише за традицією сприяли застою цих проблем усередині студентських колективів. Тим часом, громадянська позиція майбутнього педагога, сформована сьогодні, визначатиме ідеали і прагнення протягом всього його подальшого життя. Отже, ВНЗ не може залишати цю сторону буття студента не охопленою

професійною педагогічною увагою. Адже майбутній вчитель повинен володіти і досвідом публічної полеміки, і сміливістю у відстоюванні своїх прав, і знанням юридичних норм, що регламентують його поведінку і дії. Тим більше, що особливістю процесу формування естетичного виховання є те, що воно торкається всієї дійсності і всіх форм діяльності людини. Естетичні компоненти виявляються практично у всіх видах людських відносин – виробничих, ідеологічних, етичних, правових - звідси зрозумілий і універсальний характер естетичного ставлення особи до дійсності, зв'язок естетичного виховання з іншими напрямками виховання майбутнього педагога - перш за все - з етичним і трудовим.

Безпосередньо сам процес естетичного виховання студентів педагогічних ВНЗ здійснюється через навчання та виховання, що має діалогічну природу та визначається: взаємодією особистості викладача і студента; викладацького і студентського колективів; морально-психологічними і соціокультурними чинниками.

При роботі зі студентами, складається своя система, основними компонентами якої є засвоєння теоретичних знань з естетики і мистецтва, навчання з різних предметів на прикладах вирішення наукових проблем, зміст культурно-масової роботи, дія наочного середовища і традицій, естетичні якості навчальної, суспільної, художньої роботи та інтересів та ін.

Здавна кращі педагоги замислювалися над раціональними шляхами і пошуками методів організації певної системи освіти. Особливу увагу приділяли пошукам засобів впливу на розвиток і розквіт людських здібностей і таланту. Виховання естетичних почуттів - це один із засобів утвердження творчої особистості. Естетичні почуття, пише М.Овсянников, позбавлені безпосередньо споживацького характеру, ґрунтуються на відносній свободі людини, її вільної самодіяльності, на грі духовних та фізичних сил людини [83;80].

Поряд з цим молоді потрібно прищеплювати навички і самоосвітньої роботи, оскільки зрозуміло, що за порогом ВНЗ, в самостійній професійній діяльності педагога процес самоосвіти повинен продовжуватися. І потрібно, щоб він проходив не стихійно, щоб кожний з випускників виробив стабільні звички організації своєї праці життя, наповнених глибоким значенням, значністю і естетичними якостями [33].

Розвиток естетичних якостей студентів - один із напрямів їх гармонійного розвитку. Видатний педагог Г.Ващенко, розглядаючи завдання виховання української молоді, зазначав, що гармонійність треба розуміти не як розвиток усіх властивостей людини до однакового рівня, а як певну цілісність, при якій естетичні якості, якими наділена особистість, посідають те чи інше місце в нашому житті і діяльності. "Людину можна визнати за гармонійно розвинену лише при тій умові, коли якась властивість її посідає центральне місце в її психічному житті і відіграє роль стрижня, навколо якого органічно об'єднуються особисті властивості людини" [19, с. 183].

Процес естетичного виховання включає: формування художньо-естетичних потреб учнів в області літератури, музики і образотворчого мистецтва; розвиток естетичних сприйнять; оволодіння естетичними знаннями (поняттями); формування і розвиток художнього смаку, естетичних поглядів і переконань; залучення учнів до художньої творчості і розвиток здібностей в тому або іншому виді мистецтва.

Багато хто порівнював роботу педагога, - пише Виготський, - з роботою художника, і питання індивідуальної творчості ставили основною задачею.

Для студентської молоді важливо не лише засвоїти культурні здобутки попередніх поколінь, а й рухати культуру вперед, а це можливо лише за наявності творчих здібностей [19, с.185].

Тому культура, мистецтво для майбутнього педагога не може бути чимось другорядним, - в її трансляції поколінням, які вступають у життя педагогічної професії, але, на жаль, сьогодні майбутній фахівець (і об'єктивно, і суб'єктивно) віддаляється від культури, мистецтва, що в свою чергу виступає ніби засобом соціалізації молодих людей, які шукають у мистецтві відповіді на питання про значення життя, про героїчне, про романтику, про призначення людини, про ідеали і зразки.

“Мистецтво — це своєрідний камертон цивілізації, універсальний спосіб мислення, здатний формувати не просто людину розумну, а людину духовну” [77, с.1-16].

Мистецтво активізує розвиток таких елементів творчого мислення, як асоціативність, образність, уява, фантазія. Діючи безпосередньо на почуття, а через них на інтелект, мистецтво глибоко впливає на соціальну практику. Універсальну функцію виконує продуктивна (творча) уява, об'єднуючи почуттєве і логічне пізнання, активізуючи пошуки нестандартних рішень у будь-якій сфері практичної діяльності [109].

Мистецтво - невід'ємна складова частина духовної культури людства, специфічний рід духовного освоєння дійсності суспільною людиною, що формує і розвиває здібності, творчо перетворює навколишній світ і самого себе. З'являючись на найраніших стадіях розвитку суспільства, воно поступово складається як самостійна форма суспільної свідомості, спосіб усвідомлення світу і засіб духовного розвитку людей. Мистецтво відрізняється поліфункціональністю, тобто виконує в суспільстві різні соціальні функції: пізнавальну, гедонізм (гедонізм-насолода), естетичну, виховну, комунікативну (засіб спілкування) та ін.

Мистецтво для майбутнього педагога є важливим складовим естетичного виховання, що визначається зміною системи потреб відносин до дійсності, віковими і соціальними особливостями студентів у

навчально-виховному процесі ВНЗ. Стихійність естетичного виховання, в свою чергу, породжує поверхневий контакт із мистецтвом. Тому необхідне послідовне, системне знайомство студентів з мистецтвом в аудиторний та позааудиторний час, організація повноцінного мистецького життя, цілеспрямоване керування процесом художнього виховання, органічна єдність художнього виховання з іншими сторонами виховного процесу, а також із професійною орієнтацією особистості.

Загалом естетичне виховання студентів засобами мистецтва - це послідовна взаємодія суб'єктів виховання в процесі естетичного пізнання й різноманітної мистецтвознавчої та мовної діяльності, спрямованих на прояв художньо-естетичних інтересів, потреб та ціннісних орієнтацій; нагромадження художньо-естетичного досвіду, реалізація самостійних творчих можливостей, що визначають естетичне ставлення до мистецтва та дійсності. Таке сприймання процесу естетичного виховання дозволяє робити більш досконалим розвиток естетичних переживань, естетичної оцінки та естетичних суджень, а також формування вмінь вести художньо-естетичний аналіз творів мистецтва.

Естетичне виховання, якщо воно змістовне і вміло здійснюється, робить дієвий вплив на етичне формування майбутнього педагога, на естетику його поведінки. З цієї точки зору важливо виробляти у студентів розуміння того, що справжній витвір мистецтва завжди утверджує правду життя, пафос творчості і творчої праці, стимулює людей до прогресу, до здійснення ідеалів добра, свободи і справедливості. Ці ідеї розкриваються перш за все в системі навчальних занять.

Запропоновані різні концепції і підходи, які в даний час стабільно працюють у багатьох областях вищої школи, традиційно розглядається через формування ставлення студентів до мистецтва: виховання любові до мистецтва, внутрішньої потреби в спілкуванні з мистецтвом, розуміння значення мистецтва і його призначення. Більш широке тлумачення вводить

в сферу художнього виховання і художню творчість, що свідчить про нерозривний зв'язок художнього виховання і художнього навчання (образотворчому, музичному, хореографічному, театральному мистецтву та ін.).

А.Семашко, досліджуючи динаміку ставлення студентів до мистецтва упродовж їх навчання у ВНЗ, прийшов до висновку, що з переходом на старші курси у студентів послідовно зростає установка на мистецтво як засіб відпочинку, розваги; до деякої міри зростає роль мистецтва як засобу виховання й естетичної насолоди; однак знижується роль мистецтва як поштовху до роботи і творчості [97].

Адже на сьогоднішній день для молоді все ще характерне прагнення до творчих видів діяльності, але спостерігається підвищена емоційність, схильність до нових, гострих, деколи екстравагантних форм у мистецтві, цікавість до ліричної і фантастичної тематики, підвищена увага до масових видів мистецтва, високого мистецтва.

Саме високе мистецтво дає можливість людині переживати глибоку радість, захоплення, милуватися і насолоджуватися спогляданням чарівних звуків природи, її фарб, запахів, її дивної здатності дивувати нас різноманіттям своїх естетичних проявів. Високе мистецтво очищає людину від скверни, що робить кожного з нас мудрішим, тоншим, глибшим у сприйнятті і розумінні навколишнього світу [94, с.3].

Тому робота викладачів ВНЗ повинна бути направлена на залучення майбутніх педагогів до високих зразків літератури, музики і образотворчого мистецтва та формування у них достовірно художніх смаків.

Цікавий досвід розглядає М.П.Лещенко у монографії "Зарубіжні технології підготовки вчителів до естетичного виховання". Наприклад, Дж.Бенток, професор педагогіки Лейкастерського університету (Великобританія) вважає, що мистецтву у виховному процесі властиві

наступні функції: людинотворча ("перетворення простої натури малятка у багатогранну особистість"); квазітерапевтична ("можливість виявити свої почуття, емоції"); контрольно-регулювальна ("здійснення контролю над формою і способами самовираження"). Привертаючи увагу студентів педагогічних ВНЗ до можливостей використання мистецтва як засобу формування людської особистості, Бенток наголошує: "Мистецтво є найбільш близьким людській природі і надзвичайно важливим для людини, бо дає можливість пізнати внутрішній світ почуттів, думок, а також вивчити особливості навколишнього світу" [65, с.17].

При цьому важливо не тільки формування потреби в спілкуванні з мистецтвом і його естетичній оцінці, але розвиток і реалізація художньо-мистецьких здібностей, перенесення їх в інші сфери життєдіяльності людини. Саме єство художнього виховання студентів педагогічних ВНЗ позначає його універсальну характеристику, онтологічність, яка виходить від далекоплинної актуальності для людини, ідей, закладених у витворах мистецтва [6, с. 293].

Майбутній педагог як творча особа повинен розпізнавати творчість в учнів, адже задача вчителя - не тільки підтримувати ці схильності, але і сприяти їх розвитку. Як наголошувалося в одній статті, "варто збудити в дитині художника - і його вже не утримаєш від творчості: він обов'язково буде малювати, писати вірші або складати музику".

Розвиток художньо-естетичних здібностей і творчих задатків учнів в області мистецтва не може бути обмежено тільки рамками навчальних занять. Важливу роль тут відіграють позакласна робота, створення гуртків з літератури, образотворчого і музичного мистецтва, проведення різних олімпіад, конкурсів, виставок робіт учнів тощо. Тому естетичне виховання майбутніх педагогів ВНЗ повинно бути зосереджено на організації різноманітної художньо-естетичної діяльності, направленої на формування у них здатності повноцінно сприймати і правильно розуміти прекрасне в

мистецтві і в житті, на вироблення естетичних уявлень, понять, смаків і переконань, а також розвиток творчих задатків в області мистецтва.

З іншого боку, усе різноманіття форм освоєння світу, предмет естетики і її проблемне поле значно ширше за мистецтво. Сьогодні у молоді та підростаючого покоління спостерігається нерівномірність розвитку естетичних інтересів, елементів естетичної культури (ставлення до моди, вибір художніх симпатії, їх односторонність і одноманітність тощо). Тому “є підстави говорити про певний молодіжний тип естетичного ставлення - інтенсивний, насичений, етично-напружений” [105, с.23].

При цьому потрібно враховувати, що на сьогоднішній день відбувається заміщення традиційних естетичних ціннісних орієнтації цінностями сучасної західної "масової культури". Відбувається стрімка втрата українським етносом національно типового, традиційно властивого українській культурі.

Складні обставини, в яких сьогодні формується особа майбутнього педагога, не повинні паралізувати волю і прагнення студентів зробити своїх вихованців духовно багатшим, чистішим, благороднішим, адже виховати в учневі духовно багату, естетично розвинуту особу здатний лише той педагог, який сам є людиною високої духовної і естетичної культури.

Розуміючи важливість естетичного виховання в підготовці майбутнього педагога, не можна не усвідомлювати необхідність підвищення його духовно-етичної культури. Майбутній вчитель повинен навчити “віддавати”, зберігати, проявляти свою творчість, свої здібності, пропагувати доступними засобами серед дітей і однолітків “закони краси”, прогресивне мистецтво, високі естетичні ідеї та ідеали, брати участь в масовій естетичній роботі тощо.

Усе це можливо тільки в тому випадку, коли майбутній педагог сам буде прагнути до естетичного освоєння світу, естетизації довкілля.

Навколишнє середовище втягнуте в сферу суспільно-виробничих, соціальних інтересів людей. Процеси і явища цього світу в тій чи іншій мірі освоєні людиною, яка має щодо них певний ступінь свободи, і всі вони поставлені в певне відношення до самої людини. З цим пов'язано естетичне багатство світу. Предмети і явища володіють різноманітними естетичними властивостями. Прекрасне, піднесене, потворне, трагічне, комічне, жахливе, чарівне, чудове і т.д. предстають як різні форми прояву естетичного. Природа і єство естетичного, естетичне багатство світу і його форми, історична обумовленість і мінливість форм естетичного і міра їх значущості в художньому і естетичному житті суспільства, універсальне значення категорії прекрасного - все це складає широке поле естетики дійсності.

Природа, праця, мистецтво, сама людина і людські відносини здатні породжувати незвичайно широку палітру емоцій, викликати стійкий інтерес, бажання знов і знов спілкуватися з предметом естетичного сприйняття [94, с. 3].

Незбагненність краси, її вічність і цінність примушує людину думати і про те, як зберегти красу, як передати нащадкам своє ставлення до неї, як повідати їм про те, що радувало і хвилювало їх предків, примушувало сумувати і хвилюватися, засмучуватися і радіти. Так прокидається в людині здатність і бажання творити, прикрашати і ушляхетнювати навколишній світ, приводячи його у відповідність з людськими уявленнями про істинну красу гармонії, досконалості. У цьому творчому пориві виявляється міра творчості людини, виявляється закладена в нього природою здатність до самовдосконалення світу, до утвердження в навколишній дійсності ідеалів краси, добра, істини.

Різноманітні відносини людини із зовнішнім світом не з'являються випадково, - вони результат освоєння особою накопиченого і передаваного з покоління в покоління життєвого досвіду предків, їх розуміння і оцінки

еталонів красивого в навколишній дійсності. Такий естетичний еталон - відшліфований часом і досвідом поколінь ідеал - стає внутрішнім етично-естетичним законом щоденного буття людини, його своєрідним етично-естетичним імперативом. Саме він допомагає йому вибірково будувати свої взаємостосунки із зовнішнім світом, за допомогою естетичного ідеалу здійснювати відбір, своєрідну селекцію значимості, ступеня досконалості, естетичної виразності всіх явищ і предметів навколишньої дійсності, які сприймає й оцінює особа.

Естетичне ставлення людини до дійсності опосередковано суспільними відносинами і цінностями, що склалися, історичною культурою, інтеріоризованими ним, сприйнятими як свої власні. “Звертаючись до всіх сторін дійсності, до всіх сфер людського життя, естетичні відносини розкривають і утверджують їх значущість для суб'єкта; дозволяють не тільки дізнатися, але і пережити ті або інші життєво важливі ситуації. На цій основі відбувається привласнення особою соціально значущого досвіду, цінностей, відібраних і санкціонованих суспільством” [115, с.244-245].

Естетичне ставлення до дійсності є важливою характеристикою вихованості людини, її загальної і професійної культури. Саме спектр відносин дозволяє достатньо точно судити про цінності, які домінують у свідомості людини, ідеали, установки, смаки; через відношення стає зрозумілим і цілком відчутним спектр естетичних інтересів особи, мотивів включення її в різноманітні види діяльності. Ставлення дозволяє зрозуміти і те, як людина ставиться до самої себе, якою бачить себе і чого прагне.

Таке естетичне ставлення до дійсності надзвичайно важливе, перш за все, для педагога, який розробляє стратегію і зміст виховання особи школяра, повертає до формування його етично-естетичного ставлення до дійсності різні соціально-педагогічні чинники. Відношення реально відображає саме те, що стало об'єктом стійкого інтересу людини, наскільки

цей об'єкт залучений в орбіту його практичної діяльності. “Залучаючи об'єкт до сфери естетичного відношення, суб'єкт (особа) не зачіпає онтологічних основ його буття, але, вбачаючи в ньому багатство можливих перетворень, по-новому упорядковує і завершує його в своїй уяві з позицій естетичного ідеалу. Навіть, коли, як об'єкт естетичного відношення виступає власне “Я” суб'єкта, воно протистоїть останньому як відношення “Я – інший”, тобто предмет, що підлягає естетичному перетворенню і оцінці” [115, с.244-245].

У сучасних зарубіжних педагогічних дослідженнях звертається увага на виявлення доцільних форм, методу, технологію та практику естетичного виховання, становлення людської особистості у її найрізноманітніших естетичних проявах. З новаторських позицій трактується взаємозв'язок між "естетичним", "емоційним", "творчим", "індивідуалізованим" вихованням, розкриваються естетико-виховні можливості всіх навчальних дисциплін, зовнішнього середовища. Досягнення цілей естетичного виховання також пов'язуються з особистістю вчителя, його професійною майстерністю.

Проте в літературі не склалося ще єдиного уявлення про засоби, методи, методу, технологію та практику естетичного виховання.

“Метод, - на думку С.П.Кудрявцевої - фактично означає спосіб досягнення мети. Оскільки мета естетичного виховання - розвиток естетичної свідомості, естетичних відчуттів - спонукає до естетичної діяльності, то, відповідно, методи естетичного виховання - це різні способи впливів на особу, які найкращим чином розвивають і естетичну свідомість, і відчуття, і поведінку, і сприйняття людей в їх нерозривній єдності” [56, с.23].

Визначаються характерні для естетичного виховання методи:
а) переконання; б) залучення в естетичну діяльність; в) організація

виховної естетичної ситуації; г) стимулювання; д) самовиховання і самовдосконалення [59].

Названі методи естетичного виховання широко використовуються у ВНЗ, але при цьому слід враховувати як специфіку виховного, так і специфічні умови реалізації цих методів в естетичному вихованні. Методи естетичного виховання реалізуються в практиці певними засобами та технологіями. “Засоби складають наочну основу практики. Разом з тим практичний процес і його засоби взаємно обумовлені. Засоби реалізуються лише в процесі їх свідомого використання. В ньому вони стають дієвими і діючими” [20, с.104].

Серед зарубіжних технологій сучасного естетичного виховання, які досліджує М.П.Лещенко, розглядаються теорії, що мають особливу актуальність для української педагогічної науки. Зокрема, професор Сассекського університету (Великобританія) Пітер Еббс вважає, що найбільш фундаментальною властивістю людської особистості є естетичне почуття. Оперуючи поняттям “естетичний розум”, тобто властивістю збалансованої психіки, яка сформована у гармонійному навчальному процесі, британський естет визначає, що будь-яка художня діяльність ґрунтується на двох джерелах: біологічному і культурологічному. То ж якщо студент співає, танцює, малює, займається самодіяльною художньою творчістю, то він реалізує внутрішній чуттєвий імпульс через культурні форми, вже набуті людством, своєрідно трансформуючи їх. Кожен окремий вид мистецтва (музика, живопис, театр, хореографія, поезія) має власне естетичне поле, використання якого у добре збалансованому навчальному плані, програмі, педагогічній системі забезпечує гармонійне виховання творчої особистості [64, с.171-173].

Шляхами, засобами здійснення процесу естетичного виховання є, по-перше, “праця, у сфері якої формуються основні, у тому числі і естетичні потреби людини. Певним чином організований трудовий процес здатний

надати виключно сильну естетичну дію. По-друге, планомірна, цілеспрямована естетична дія може відбуватися через наочне середовище” [57, с.22].

Природа, що є одним з найсильніших чинників стихійної естетичної дії, нерідко включається також у систему естетичного виховання, організовану і керовану людиною. Особова естетична дія на людину має велику виховну силу. До таких засобів естетичного виховання належить практична художньо-естетична діяльність. Вона бере участь у здійсненні естетичного виховання і відіграє виняткову роль у справі формування естетичного відношення людини до світу. Засоби естетичного ставлення можуть використовуватися як кожне окремо, так і в поєднанні один з одним. Згруповані, вони необхідні для цілеспрямованої організації естетичних впливів, визначення організаційних форм естетичного виховання, оскільки використання тих або інших засобів у поєднанні з методами знаходить свій безпосередній вираз в організаційних формах естетичного виховання.

До найбільш поширених форм естетичного виховання слід віднести наступні: гуртки художньої самодіяльності; культпоходи у театри, кіно, на виставки, в музеї; народні університети культури; факультети громадських професій; факультети естетичних знань; клуби любителів мистецтва; кіностудії; студентські театри естрадних мініатюр (СТЕМ); художні студії; студентські клуби тощо.

Для сучасного етапу естетичного виховання у вищих закладах освіти характерний та важливий розвиток різних видів художньої діяльності. Однією з форм естетичного виховання є науково-дослідницька творча робота студентів, яка була спрямована насамперед на розкриття краси людської думки, естетики мислення.

Викладач може і повинен передавати студенту не просто суму знань, а відповідальність дослідника, пристрасність, захопленість,

цілеспрямованість. Від викладача “потрібна сукупність суспільних і людських якостей - активність і неослабний інтерес до суспільного життя, мистецтва. Переконаність і зрілість мислення... принциповість і пристрасність, здатність мріяти і педантична методичність, тверезість розуму, молодість душі...” [56].

Практика вузівської роботи з естетичного виховання в навчально виховному процесі базується на: інтеграції дисциплін (предмет + мистецтвознавство); клубних і студійних формах позааудиторної роботи; науково-дослідній діяльності; навчальних заняттях з професійно-орієнтованих і соціально-гуманітарних дисциплін; опанування дисциплінами за вибором вищого навчального закладу; театр, екскурсії, вечори та ін.

Одним з результатів естетичного виховання студентів є сформованість їх потрібнісно-мотиваційної сфери. Естетичні потреби виступають як психологічний механізм функціонування смакових переваг особистості, її емоцій та інтересів. Вони виявляються в різноманітних видах діяльності людини: в ігровій, навчальній, пізнавальній, суспільній, трудовій та ін., додаючи діяльності активний, творчий характер, високий якісний рівень, естетичну значимість.

Адже в студентів не тільки різний рівень інтересів і потреб в мистецтві, глибина розуміння художньої творчості та ін., у них різні потрібнісно-мотиваційні запити і стимули їхнього виникнення. Одні потреби виникають тоді, коли вже є система цінностей і не вистачає лише окремих її ланок, що шукає студент. Інші запити викликані прагненням до новизни. Одні студенти зв'язують свої пограби з процесом сприйняття твору мистецтва, пізнанням їхньої цінності; інші- виявляють потребу в спілкуванні з мистецтвом як засобом розваги; треті - виявляють потребу використання знань мистецтва для збагачення практичної діяльності. Саме тому доцільно розглядати естетичне виховання на вузівському етапі як

можливість розширення діапазону естетичних знань, осмислення, узагальнення, систематизації і закріплення їх, формування потреби творчо реалізувати себе в різних видах естетичної діяльності.

Проте прагнення студентів, майбутніх учителів знайти своє місце в житті, вирішити ряд прагматичних завдань явно веде їх від естетичних інтересів, пов'язаних з пізнанням мистецтва. Цим і пояснюється доцільність визначити як результат естетичного виховання студентів педагогічних ВНЗ сформованість потрібнісно-мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя. Таким чином, інтерес і потреба природно знаходяться в контексті інших естетичних категорій, пов'язаних з естетичною діяльністю й естетичною свідомістю.

Естетична діяльність, з одного боку, ширша за художню (оскільки остання є окремий випадок першої), з іншого боку, художня діяльність ширша за естетичну, остання виступає як приватний прояв, як одна із сторін першої, бо художня творчість виходить далеко за межі творчості тільки за законами краси.

Позахудожні (що виходять за рамки мистецтва) проблеми естетичного освоєння світу у сфері побуту, людської поведінки, наукової творчості, спорту, естетичні аспекти карнавалів, обрядів, етикету, кулінарії і тощо - все це предмет практичної естетики.

У ту частину проблемного поля, яка є предметом практичної естетики входять, такі ще мало розроблені проблеми, як естетична організація природного середовища, естетизація “другої (рукотворної) природи”, соціальні форми поведінки людей, краса людських відносин (в цьому значенні естетика виступає як етика майбутнього), побут. У науковій праці, спорті, в творчих процесах в різних сферах діяльності, в іграх, в святкуваннях і масових діях є свій естетичний аспект, який ще недостатньо вивчається естетикою, але входить в сферу її предмета.

Естетичне виховання направлене на формування цілісної творчої особи, охоплює інтелектуальну, емоційну, вольову, ціннісно-орієнтаційну її сторони. Воно пронизує всі сфери життєдіяльності людини: і глибину його мислення, і тонкість відчуттів, і характер вибірковості, і установки. Естетичне навчання дає естетичні знання. У процесі естетичного виховання майбутнього педагога не просто засвоюється як визначене знання, а стає ніби частиною його самого. При цьому особа формується під сукупною дією: 1) естетичної теорії; 2) природного і суспільного світу; 3) витворів мистецтва і 4) естетичної діяльності, що охоплює сприйняття естетичних і художніх цінностей та творчість за законами краси і за іншими естетичними законами.

Найбільш дієво естетичне виховання майбутніх педагогів протікає в «ігровій ситуації»: відчуття і думки людини відточуються в обстановці безкорисливості, при посиленій внутрішній роботі свідомості, яка не припускає вихід до негайної практичної дії в даній обстановці, а готує людину до життя, до поведінки в широкому спектрі наступних реальних ситуацій.

Естетичне виховання водночас вирішує і компенсаторні задачі, відволікаючи людину від сумних життєвих переживань і готуючи її до боротьби за поліпшення світу і свого становища в ньому. Цей тип виховання вирішує і освітньо-евристичну задачу допомагаючи особі духовно збагатитися новими знаннями і естетичним досвідом. Крім того, функціональними особливостями естетичного виховання є: артистизм - відточення і вдосконалення відчуттів, смаків людини, її вигляду і життєвої поведінки; ціннісно-орієнтаційний ефект - набуття особою здатності оцінювати явища дійсності і мистецтва, вибудовувати ієрархічно організовану систему цінностей і вибирати напрям діяльності відповідно до цієї системи; креативність -- пробудження в людині художника,

розвиток потреби і здібності до творчого сприйняття світу і мистецтва, до творчого характеру діяльності.

Велике місце займає естетичне виховання також, у позааудиторній роботі. У вищих навчальних закладах проводяться бесіди, літературно-художні вечори, концерти та інші форми роботи тощо. Виховний вплив цієї роботи пов'язаний з наслідуванням і емпатією, тобто перенесенням переживань цієї героїки і моральних ідеалів на себе, що, поза сумнівом, породжує прагнення наслідувати їх у своїй поведінці.

Майбутній педагог потребує сьогодні в точному розумінні того, що є естетичним ставленням особи до дійсності, яка його структура, основні компоненти, механізми формування. Педагогу потрібно ясно і чітко уявляти специфічні можливості різних виховних чинників, що забезпечують формування естетичного ставлення школяра до дійсності. Саме тому сьогодні в принципово нових соціокультурних умовах необхідно реально поглянути на той потенціал, яким володіють сім'я, клубний колектив, середовище школи, особа вчителя у формуванні етично-естетичного ставлення школярів до навколишньої дійсності.

Школа створює умови для творчої самореалізації особи, формування її власного етично-естетичного вигляду, естетизації середовища свого буття. Ці обставини значною мірою актуалізують пошук шляхів і способів удосконалення культивованої педагогами методики роботи зі школярами, подолання педагогічних стереотипів, що склалися.

Серед серйозних і достатньо традиційних причин низької ефективності етично-естетичного виховання школярів - обмеження цього процесу рамками тільки художньої освіти і виховання. На жаль, багато педагогів зводять задачі естетичного розвитку вихованців тільки до освоєння цінностей мистецтва, залучення до художньої творчості, залишаючи поза увагою не менш дієві чинники естетизуючої дії - природу явища соціальної дійсності, праці. Такий підхід, кінець кінцем веде до

вихолощення суті процесу естетичного виховання молоді, його не виправданому звуженню, обідняє духовний вплив більш широкого і значущого спектру етично-естетичних цінностей - явищ, предметів, процесів дійсності - на свідомість, поведінку і творчість поколінь, які вступають у життя.

Естетичне ставлення має ціннісну природу, а його предметом виступають різноманітні цінності. Проте цінності не первинні, як відзначав С.Л. Рубінштейн, "вони похідні від співвідношення світу і людини, виражаючи те, що в світі, включаючи і те, що створює людина в процесі історії, значущо для людини" [94].

Помітимо, що питання про естетичні цінності - це і питання про джерела естетичної дії, в числі яких - природа, праця, суспільні явища, мистецтво, сама людина. Прояв естетичного - прекрасного і потворного, комічного і трагічного - у кожному з них специфічний, але разом з тим, механізм його впливу на особу єдиний. Кажучи про естетичні цінності, ми не будемо диференціювати їх залежно від джерела естетичної дії - обмежимося лише загальною їх характеристикою в структурі естетичного ставлення особи до дійсності [38, с.159-214].

Естетичні цінності відносяться до цінностей соціальних, оскільки обумовлені суспільним існуванням людини. Вони рухомі, мінливі, знаходяться під визначалиним впливом інтересів людей. Відображені і "перероблені" в свідомості, цінності стають духовними утвореннями, що орієнтують людину на певну діяльність, вчинки. Це і є ціннісні орієнтації.

Важливим чинником прояву естетичного кредо майбутнього педагога є соціальне життя, що вимагає часто від вчителя відкритої і чесної демонстрації його життєвої позиції. Майбутній педагог тоді досягне вершин мистецтва в своєму спілкуванні з дітьми, коли сам здатний на чесний громадянський вчинок. Однієї освіти, одних знань, одних правил, методик і циркулярів недостатньо. Майбутній педагог знаходиться в

ситуації постійної оцінки вчинків, моральності дітей і дорослих, оцінки різних явищ і процесів у навколишній соціальній дійсності.

Спочатку сам соціальний статус педагога наділяє внутрішньою витонченістю і красою, оскільки він - "ретранслятор досягнень людської культури поколінь молоді, що вступають в життя"; він - "творець людських душ"; він - "диригент у відносинах дитини і різноманітної дійсності", що складаються; він - "будівельник майбутнього суспільства"...

У цьому нескінченно великому переліку можливих соціальних проявів майбутній педагог генетично приречений на естетичне начало: творення особи, що наділена соціально цінними, суспільно ухвалюваними властивостями, формування духовного вигляду цілих поколінь майбутніх громадян, мудре і терпляче формування в дітях кращих людських якостей. У цьому і криється початкова естетична природа педагогічної діяльності. Її краса - в особливій натхненності, в тому, що вона творить саму Людину майбутнього, вона орієнтована в моделюванні завтрашнього дня суспільства, системи відносин між людьми в майбутньому, вона несе в собі як професійну задачу методичне вирощення не тільки соціально типових якостей і властивостей, але і творення індивідуально цінного, суспільно корисного в особі дитини, того, що може забезпечити їй у майбутньому житті творчу самореалізацію, принести емоційну задоволеність і суспільну користь.

На думку А.Н. Іліаді, усю педагогічну діяльність можна розглядати як естетичну за своїм характером, як істинно творчу, пов'язану з творенням особи, дитини за законами краси, гармонії. Саме тому багато видатних представників вчительської професії відзначали її спорідненість з мистецтвом, творчістю, а деякі стверджували, що педагогіка більшою мірою мистецтво, ніж наука. Але при цьому практично всі сходилися в одному: без особи педагога немає і не може бути дійсного виховання.

Отже, особа педагога є однією з найважливіших субстанцій в становленні людини, отриманні нею всієї палітри людських якостей [92, с.20].

Наявність істинних, високохудожніх і естетично виразних образів учителя виявляється важливим і дуже необхідним орієнтиром для майбутніх педагогів у професійному будівництві самих себе, в моделюванні образу власного Я, в освоєнні важкої і відповідальної Місії - становлення в людині людського. Присутність в свідомості майбутнього педагога такого еталонного і привабливого образу виявляється могутнім стимулом самоудосконалення, що визначає мету, мотиви, домінуючі установки особи, впливає на зміст і характер переважаючої діяльності, забезпечує формування і засвоєння необхідних знань, умінь, навиків, а у результаті - професійного досвіду і вигляду майбутніх педагогів. Серед найтипівіших якостей, які повинні виховувати в собі майбутні педагоги виявилися: інтелігентність; освіта; гуманізм; любов до дітей; любов до своєї професії; громадянська позиція; соціальна активність; тактовність; уважність; ерудиція; широта кругозору; товарицькість; особиста чарівність, краса; цілеспрямованість; зібраність; оптимізм; відчуття гумору; принциповість; чесність, правдивість; проникливість; справедливість; творчість; воля, завзятість; уміння управляти собою; вірність; доброзичливість; уміння прощати; безкорисливість; прямота; відвертість; переконливість; уміння захопити; уміння переконувати; знання предмета; простота; природність; доступність; зацікавленість в успіхах вихованця; пошана до дитини; організаторські здібності; патріотизм та ін. [94, с.169].

Абсолютно очевидно, що цей перелік може бути істотно ширший, деталізуючи професійно необхідні вчителю якості залежно від змісту і характеру діяльності, яку він виконує. Разом з тим, вже в наведеному переліку респонденти згадують якості ідеального педагога, які педагогічний ВНЗ цілеспрямовано не формує, не відстежує, не розвиває.

Основним параметром в університетській оцінці ступеня професійної підготовленості вчителя було і залишається знання предмета, наявність деяких практичних умінь в його викладанні. А як же бути з особистим розвитком учителя, що опиняється у фокусі уваги його колег, його вихованців; за яким реально оцінюється фахівець, на основі якого будується ставлення до нього навколишніх людей, і в першу чергу – дітей, що кінець кінцем зумовлює успішність виконання покладеної на нього соціальної Місії.

Як бачимо з цього переліку, естетичне в особі вчителя має і достатньо могутній, інтенсивний зовнішній прояв, що визначається ступенем розвитку його загальної культури, етично-естетичним кредо, яке складається. Зовнішній імідж учителя важливий не сам по собі, - він, безперечно, виявляється дієвим чинником формування естетичних смаків і орієнтації його вихованців. Виховують не тільки слова вчителя, не тільки голос, інтонація, не тільки система способів прямої педагогічної дії на особу дитини, але не менш сильний і дієвий вплив має і зовнішній естетичний вигляд педагога, його звички, манери, способи спілкування з людьми, його поза, міміка, погляд, жест, положення рук у процесі спілкування з іншими людьми.

Природно, що прагнення майбутнього вчителя до досконалості проходить у своєму становленні і практичному втіленні декілька етапів, стадій, вищою серед яких є майстерність, що відшліфовується на уроках краси. Цьому передують етап професійного самовизначення; етап моделювання еталонного образу; етап освоєння професійних знань, умінь, якостей і досвіду професійної діяльності; етап професійної апробації; етап пошуку власного індивідуального стилю, професійного почерку. На кожному з цих етапів педагог послідовно накопичує професійний досвід, включаючи знання, емоційну культуру, прикладні практичні уміння і навички. Їх саморозвиток, постійне вдосконалення від етапу до етапу

забезпечує поступове творче зростання фахівця, збагачення його потенційних можливостей, професійної майстерності. Цей саморозвиток тим ефективніший, чим більшою мірою він має цілеспрямований характер, чим точніше і конкретніше уявляє собі педагог реальний рівень сформованості професійних якостей. Отже, важливий не тільки набір таких якостей, але і їх стійкість, глибина, органічність і природність, що присутні в особі фахівця та пов'язані в струнку і гармонійну систему [94, с.163].

В Україні накопичено значний позитивний досвід естетичного виховання студентської молоді вищими навчальними закладами різного професійного спрямування.

В Академії педагогічних наук України існує Інститут обдарованої дитини, що займається підтримкою та проблемами обдарованих дітей. Вінницький державний технічний університет значну увагу приділяє формуванню естетичної свідомості студентів, підвищенню їх художньої культури, систематичному спілкуванню з мистецтвом, використанню народних історико-культурних та художньо-естетичних традицій, різним видам самодіяльної художньо-естетичної творчості. В Інституті психології ім. Г.С.Костюка АПН України існує лабораторія психології творчості, Лабораторія Гуманної Педагогіки існує при Донецькому економіко-гуманітарному інституті і т. д.

Запас міцності при здійсненні реформ не в останню чергу визначається естетичним потенціалом суспільства і молодих поколінь. Саме дана обставина надзвичайно актуалізує проблему формування естетичної і художньої культури особистості, створення для цього сприятливих умов.

Початок розвитку естетичного виховання було закладено ще на початку 70-х рр., коли в Україні було створено Республіканську координаційну раду з естетичного виховання студентів.

У 1994 р. було розроблено проект Національної державної комплексної програми естетичного виховання (автори І.Зязюн, О.Семашко). Специфічною рисою цієї програми є визнання необхідності врахування складної соціокультурної ситуації, коли культура стає "ринковим товаром". У цій програмі розділ IV присвячено естетичному вихованню студентської молоді, подано рекомендації щодо оновлення форм естетичного виховання. Особливу увагу приділено естетичній соціалізації студентства.

На загальноосвітню школу орієнтована Концепція єдиної системи естетичного виховання (М.Опанащук, 1998), яка провідними напрямками визнає: формування естетичної культури народу, виховання художньої культури учнів, науково-методичну і дослідно-експериментальну діяльність у галузі естетичного виховання.

До широкого загалу громадськості, педагогічних працівників представлено Концепцію художньо-естетичного виховання учнів (Л.Масол, 2002). У ній на основі урахування сучасної культурно-освітньої ситуації в Україні і за кордоном представлені ідеї посилення уваги до естетичного виховання учнів засобами мистецтва, мистецьких дисциплін, визначено понятійно-термінологічний апарат сучасної педагогічної науки у галузі естетичного виховання, розглядається цілісна духовно-світоглядна модель художньо-естетичного виховання в контексті провідних функцій мистецтва, основні напрями та форми художньо-естетичного виховання. Розроблена Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України повинна знайти своє логічне продовження у Концепції естетичного виховання студентської молоді.

Аналіз документів та літератури засвідчив, що шкільна практика естетичного виховання значно випереджала і продовжує випереджати стан естетичного виховання у вищих навчальних закладах. Це було пов'язано,

по-перше, з тим, що вища школа була ще більш заідеологізована ніж середня, по-друге, естетичний розвиток молоді здійснювався у напрямі художньо-просвітницької діяльності шляхом екскурсійної роботи, відвідування культурних закладів, з одного боку, та масової участі у гуртках художньої самодіяльності - з іншого.

Стан естетичного виховання студентської молоді визначався на основі аналізу навчальних планів, планів виховної роботи, програм студентських клубів, нормативних документів Міністерства освіти. Дослідження показало, що естетичне виховання найчастіше представлено як частина організації вільного часу, дозвіллевої діяльності студентів (участь у художній самодіяльності, екскурсійна робота, вечори відпочинку тощо).

Одним із напрямів організації естетичного виховання студентської молоді було впровадження у навчальний процес курсу естетики (до 70 год.). Крім цього, у вищих закладах освіти читалися також факультативи, спецсемінари з історії та теорії мистецтва, приділялась увага розкриттю естетичних проблем у процесі вивчення інших дисциплін.

Національна доктрина розвитку освіти, Державна програма “Освіта” (Україна XXI століття), Концепція педагогічної освіти, Закон України “Про вищу освіту”, Концепція національного виховання, а також концепції естетичного виховання орієнтують вищу педагогічну школу на здійснення комплексу заходів щодо залучення студентської молоді до художньо-естетичної культури, до різних видів мистецтва, до слова як засобу духовного самовираження індивіда, до розвитку здібностей творчого засвоєння соціокультурного досвіду суспільства.

У сучасних умовах на процес формування естетичної культури молоді впливають соціальні й економічні процеси реформування суспільства. На формування естетичної культури студентів великий вплив мають культурні традиції регіону, профіль вищого навчального закладу і

факультету, соціально-психологічні риси кожного покоління студентів, культурне середовище вищого навчального закладу, курсу, групи. Є й інша проблема: різний ступінь естетичного розвитку абітурієнтів, обумовлений рівнем культурного розвитку родини, якістю шкільної і позашкільної освіти і виховання, впливом оточення [5; 12].

Умови нашого суспільства диктують, у першу чергу, необхідність враховувати особливості посилення національного й регіонального аспекту виховання і, крім того, його діалогічності.

У роботі з естетичного виховання студентів засобами мистецтва треба, безумовно, бути орієнтованими на інтеграцію класичної і масової культури, класичного і масового мистецтва, традиційних і нових форм поширення цінностей.

Естетичне виховання студента може здійснюватися й у некерованому потоці випадкових стосунків у структурі вищого педагогічного навчального закладу, однак естетична особистість повніше й ефективніше формується в спеціально створеній системі, під якою розуміємо “сукупність послідовних, взаємозалежних, керованих викладачем естетичних впливів на учнів як засобами мистецтва, так і самим життям, що сприяють формуванню естетичних потреб, почуттів, художніх смаків і поглядів” [114, с.3-4].

Організатору виховної роботи, викладачеві доцільно буде використовувати систему естетичного виховання, структурні елементи якої введені на рівні багатоаспектних зв'язків, реалізованих у таких умовах: інтеграція мистецтва у всі форми професійної підготовки спеціалістів; дотримання принципів діалогу культур; створення багатогранного художньо-естетичного середовища, “естетичної логосфери” у процесі викладання дисциплін філологічного циклу; реалізація системи поетапної естетичної підготовки майбутнього вчителя засобами мистецтва. Крім того, важливо використовувати в естетичному

вихованні інноваційні технології, у тому числі й комп'ютерні; розвивати самостійність студентів, що сприяє їх участі в художньо-творчій діяльності, а також підвищувати естетичну компетентність викладачів університету.

У контексті ХХ століття виникали різні версії теорії естетичного виховання, нормативно акцентовані або зв'язані із широкою, творчою орієнтацією. Створювалися й інноваційні концепції на основі нових ідей, що продукуються у наукових, культурних, художніх сферах, у широкій педагогічній практиці різних країн [15; 17; 50; 64; 86].

За твердженням Л.Печко [84] у коло основ сучасної теорії естетичного виховання, її категорій і понять у ХХІ столітті не можуть не увійти глобальні орієнтири гуманістичного, багатоаспектного прийняття духовних цінностей людства в цілому, культури суспільства, рідної країни і кожної особистості, зокрема.

Таким чином, сприйняття і освоєння навколишнього світу, його творення органічно зв'язано з розвитком уяви людини, здібності в думках оперувати з предметами естетичного відношення. Саме уявна уява і маніпулювання з предметами будять багатство і різноманітність асоціацій, аналогій, образів у свідомості людини. Чим багатший досвід такої взаємодії, тим змістовніше і різносторонніше будуть предметом сприйняття відчуття і переживання в душі вихованця. Якщо такий зв'язок став стійким, якщо предмет відношення міцно увійшов до орбіти творчої діяльності школяра, то вже є достатні підстави говорити про такого школяра як про естетично розвинуту людину.

Особливо підкреслимо: принципово важливо не обмежувати залучення юнацтва до прекрасного рамками власне художньої творчості, необхідно використовувати цілий комплекс чинників естетичної дії - природу, явища соціального життя, працю, мистецтво.

Цей процес не повинен обмежуватися лише спогляданням вихованцями прекрасного і потворного, піднесеного і низовинного, трагічного і комічного в навколишньому світі. Необхідно вести юнацтво до широкої творчої діяльності, активізувати творчі сили кожного школяра до перетворення навколишньої дійсності і самого себе за законами краси. Важливо пам'ятати і про роль особи самого педагога, що є чинником формування ставлення вихованця до предметів, явищ і процесів, які його оточують. Саме від педагога багато в чому залежить вигляд майбутнього громадянина у віддаленій перспективі, саме він робить вплив на розвиток мотивів самовиховання, самоудосконалення. Від наставника потрібна значна витримка, терпіння, мудрість, щоб приховати своє об'єктивно домінуюче положення у взаємостосунках з вихованцем, знайти органічні цим відносинам форми, методи, засоби дії. Їх адекватність віковим особливостям, переважаючим інтересам, ціннісним орієнтаціям, установкам особи, рівню розвитку творчих здібностей дитини, характеру і змісту відносин з навколишнім світом, що склалися, визначальним чином впливає на ефективність інтериоризації особою етично-естетичного досвіду свого етносу, засвоєння вироблених їм соціальних і етично-естетичних норм. Це положення істотно підвищує міру відповідальності наставника за ступінь своєї професійної готовності, за той емоційний і ідейний багаж, за допомогою якого він торкнеться до душі і розуму свого вихованця.

Підкреслимо, однією з умов ефективності такого процесу може і повинне стати формування і розвиток дитячого колективу, в якому створюються реальні можливості для порівняння власного бачення навколишнього світу кожним школярем, зіставлення образів, асоціацій, вражень, які виникають при цьому, виявлення різниці в оцінках і відношенні до сприйманих цінностей. Колектив як творче співтовариство виступає благодатним фоном, на якому відбувається розвиток здібностей

школяра, формування його індивідуальності, творчого Я. При умілому педагогічному керівництві колектив виявляється не засобом нівелювання особи, а умовою її всестороннього розвитку, її самоудосконалення.

Таким чином, процес формування художніх потреб в умовах вищого педагогічного навчального закладу допомагає становленню потреб, які стають більш всеосяжними, теоретично значимими, професійно спрямованими, потреби в науково-дослідній і професійній діяльності з естетичного виховання.

Умови життя, непередбачуваність подальшого суспільного розвитку, руйнування колишніх ідеалів і відсутність нових, що стрімко змінюються, - все це спричинило зміну ціннісних орієнтирів молоді, що вчиться, і студентства. Знаменням часу стає панування так званої масової культури, яка не має яких-небудь національних коренів, але приводить до ослаблення, а іноді й руйнування культурних традицій [12, с.5].

Від рівня розвитку молоді (розумового, естетичного, практичного) залежать її можливості впливу на розвиток суспільства та внесок у соціальний процес. Розвивати молодь (у даній історичній ситуації особливо) - означає посилювати інноваційний, творчий потенціал молодого покоління, закладати основи майбутнього благополуччя, нагромаджувати сили для прискорення виходу України з кризового стану. Від того, наскільки широко й глибоко молодь інтегрована в усі сфери життя суспільства, наскільки широко й глибоко осягає своєю активністю усі сфери життя, залежать темпи розвитку і молоді, і суспільства.

РОЗДІЛ 4

ФОРМИ ТА ЗАСОБИ ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Проблема, якій присвячена робота, має давню історію, але на сучасному етапі наповнюється новим змістом і потребує подальшого дослідження. Розробці основних положень про виховання естетичної культури особистості присвячені праці філософів М.С.Каган, А.А.Біляєва, А.В.Гулиги, психологів К.К.Платонова, В.К.Віслюнаса, В.А.Крутецького, П.В.Симонова, А.С.Никифорова та ін., педагогів Б.Т.Ліхачова, В.О.Сластьоніна, І.Ф.Ісаєва, О.І.Міщенко, Є.М.Шляпова.

Цікавитися мистецтвом і культурою – значить збагачувати своє життя духовно й емоційно. Музика, література, театр та інші види культури можуть принести людині багато радості. Культура і мистецтво дають нам змогу зазнати найвищого хвилювання, почуття, без яких життя було б неповноцінним. Глибокі емоції може викликати в нас будь-який вид мистецтва – театральна вистава, кінофільм, картина, скульптура. Вони сприяють формуванню світогляду, розширюють наш кругозір, примножують життєву мудрість.

Коли йдеться про виховання, то завжди передбачається деякий ідеал, бажана мета, до якої ми прагнемо та з якою співвідносимо вибір шляхів та засобів педагогічних впливів.

Мета естетичного виховання (в кінцевому рахунку і самоціль суспільного розвитку) — людина, яка розкрила повноту своєї сутності, універсальна гармонійна особистість.

Вважається, що естетичне виховання повинне сприяти формуванню у людини такого підходу до світу, який передбачає потребу в удосконаленні всього життєвого середовища. Тобто естетичне виховання є невід'ємним

від загальної педагогічної освіти, адже в руках вчителя знаходиться майбутнє не одного покоління. Крім необхідності залучати студентів до розуміння прекрасного в навчальний час, очевидною є важливість їх естетичного виховання ще й в позаурочний (позааудиторний) час.

Це вимагає концептуального визначення місця і специфіки позаурочного (позааудиторного) виховання майбутніх педагогів у цілісній системі всебічного і гармонійного розвитку особистості в соціально-педагогічних умовах її життєдіяльності.

Усі люди від природи мають здатність за допомогою відчуттів сприймати навколишній світ. Але не всі здатні у рівній мірі бачити прекрасне і вміти відрізнити прекрасне від потворного, хоч природні задатки чуттєвого сприймання світу є у всіх людей. Ці факти свідчать про нерозвиненість естетичних почуттів, спотвореність естетичного сприйняття прекрасного у мистецтві і дійсності.

Залучення майбутніх педагогів до прекрасного – це і є формування здібностей, а отже і можливостей естетично сприймати світ, приводить до формування естетичних смаків та ідеалів, сприяє розвитку їх творчих здібностей. Розвинений естетичний смак має виявлятися у вибірковому ставленні до об'єктів у формі безпосередніх, емоційних реакцій, оціночних суджень. Зміст і рівень розвиненості естетичного смаку залежить від пізнання естетичних цінностей, вироблених історичною практикою людства. Процес формування естетичного смаку пов'язаний з формуванням ідеалів і переконань особистості. На його розвиток впливають умови життя, ситуація в сім'ї, культурний рівень людини. У процесі художньо-естетичного виховання задовільняються естетичні потреби, формується естетична культура в цілому.

Формування естетичної культури - це процес цілеспрямованого розвитку здатності особистості до повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві й дійсності. Він передбачає вироблення

системи художніх уявлень, переконань і поглядів, забезпечує відчуття задоволення від того, що є дійсно естетично цінним. Одночасно з цим у студентів виховується прагнення й уміння вносити елементи прекрасного в усі сторони буття, притивитись всьому потворному, низькому, а також готовність до посилюючого виявлення себе у мистецтві.

Естетична культура формується у процесі естетичного виховання, що є складовою частиною виховного процесу і представлене системою заходів, спрямованих на вироблення і вдосконалення у людини здатності естетично сприймати, правильно розуміти, оцінювати і створювати високе та прекрасне у житті та у мистецтві.

Саме поняття “естетичне виховання” є багатограним. У наш час, коли відбувається зміна ціннісних орієнтацій у суспільстві, будується національна держава, відроджується національна культура, відчутною стає потреба в активізації естетичних факторів. Але економічні і політичні негаразди породжують різні оцінки мети естетичного виховання сьогодні.

Одна з точок зору: сьогоднішні тенденції в розвитку суспільства суперечать вищим естетичним ідеалам, несумісні з ними. Доказів багато: падіння престижу освіти, суспільної культури, інтелігентна людина поступилась місцем енергійній, діловій, практичній, яку потребує ринкова економіка; споживацьке ставлення до художніх цінностей, що відбилося на якості преси, теле-радіопрограм, засилля «масової культури», особливо західної; поляризація суспільства, різкий поділ на тих, кому ці цінності доступні, і тих, хто не має змоги задовольнити навіть насущні матеріальні потреби; скорочення культурно-освітніх закладів, художніх, кадрової втрати.

Ще одна точка зору: в умовах суверенної, незалежної держави створюються справжні умови для естетичного виховання молоді. Аргументи теж вагомі: повернення до національних витоків, до джерел народної культури, мудрості; відкритість суспільства, що надає

можливості інтегрувати у світове співтовариство, ознайомлення з світовими досягненнями в різних галузях, зокрема, в художній творчості; свобода думки; альтернативна система освіти, підвищення уваги до здібних, обдарованих та активних студентів.

У цих суперечливих умовах зростає роль цілеспрямованого виховання любові до світу і до всього прекрасного. Акумулюючи в собі різноманітні аспекти пробудження творчих сил і здібностей людини до вдосконалення дійсності, воно здатне виступити дієвим засобом формування духовної основи у молоді.

Компонентами естетичної культури є:

а) естетичні почуття — емоційні стани, зумовлені оцінним ставленням людини до явищ дійсності і мистецтва;

б) естетичні потреби — потреби в естетичних переживаннях, спілкуванні з художньо-естетичними цінностями;

в) естетичні смаки — здатність оцінювати твори мистецтва, естетичні явища з позицій естетичних знань та ідеалів;

г) естетичні ідеали — соціально та індивідуально психологічно зумовлені уявлення про красу в природі, суспільстві, людині, мистецтві;

г) художні уміння — здібності в галузі мистецтва.

Усі зазначені складові поняття «естетична культура» визначають зміст і завдання естетичного виховання студентів.

Естетичне виховання майбутніх спеціалістів передбачає використання духовно-культурного потенціалу всіх навчальних дисциплін, які вивчаються у вищому навчальному закладі. Кожен семінар чи лекція має естетичний потенціал. Цьому слугують і творчий підхід до розв'язання пізнавального завдання, виразність слова викладача та студентів, відбір та оформлення наочного і роздаткового матеріалу тощо.

Провідне місце в естетичному вихованні студентів належить дисциплінам соціально-гуманітарного циклу, зокрема естетиці — науці

про загальні закономірності художнього осмислення дійсності людиною, про сутність і форми відображення дійсності і перетворення життя за законами краси, про роль мистецтва в розвитку суспільства.

У процесі естетичного виховання формуються естетична свідомість і естетична поведінка. Естетична свідомість — це форма суспільної свідомості, що реалізується як художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, ідеали і виражається в мистецькій творчості та естетичних поглядах. Її компонентами є естетичні почуття, естетичний смак, естетичний ідеал.

Естетична свідомість обумовлює естетичну поведінку. Ознаками такої поведінки є красиві вчинки, дії, акуратність в одязі, красива постава, манери, вміння триматися невимушено (природно), культурно й естетично виявляти свої емоції.

Естетичний вплив на студентів має бути планомірним, цілеспрямованим і здійснюватися щоденно. Необхідно розкривати красу праці, виховувати естетичне ставлення до неї. Вищий навчальний заклад не може нехтувати потребою створення сприятливих естетичних умов для позаурочного виховання: відповідного естетичного оформлення лабораторій, бібліотек, читальних залів тощо.

Формування естетичних смаків залежить і від умов проживання в гуртожитках (більшість студентів проживають у них п'ять років). Тому слід подбати про елементи естетизації побуту в них. Не випадково у навчально-виховних закладах, якими керував А. Макаренко, завжди була ідеальна чистота.

У своїх працях педагог і психолог Шевченко Г.П. підкреслює, що естетичне виховання слід розглядати комплексно, бо воно є частиною трудового, розумового, морального, фізичного виховання. Естетичне виховання має вести за собою естетичний розвиток — результат цілеспрямованого естетичного впливу на майбутнього педагога, що

здійснюється різними шляхами – єдністю процесів навчання і виховання, самовиховання, навчальної роботи, єдністю дій ВНЗ, сім'ї та культурних закладів, гуртків, шкіл мистецтв, дискусійних клубів тощо. Проблемам естетичного виховання, пошуку його вдосконалення присвячені роботи таких педагогів, як В.М. Шацької, Б.Т.Ліхачова, О.В.Гулиги, К.В.Гавриловця, М.В.Гончаренка, М.П.Капустіна, А.Б.Щербо та Д.М.Джола. На їх думку, існує багато шляхів естетичного виховання, але найефективніший – це мистецтво. У своїй праці “Проблеми естетичного виховання” педагог М.В.Гончаренко зазначає, що знання мистецтва, його історії, культури різних часів, епох – це той шлях, який веде вглиб, зближує сучасне й минуле, дає ключі для роздумів, для розуміння краси і принадності, художньої спадщини [24, с.186].

Цінність мистецтва у тому і полягає, що воно часто зображає ті сторони дійсності, побачити які людина не має змоги. “Життя коротке – мистецтво вічне”, - говорить латинське прислів'я. І хоч у наш час мистецтво залишається однією з найбільш популярних і поширених форм естетичного виховання, суспільство, що дбає про культуру людей, намагається якнайповніше використати для цієї мети різні форми, прагнучи одночасно до різноманітностей методів виховання.

Шляхи гуманізації людини, збагачення її духовно-творчого потенціалу - різноманітні, але художньо-естетичне виховання в цьому процесі є головним. Воно виступає підсумковим, завершуючим елементом системи загального виховання, надає їй закінченості і насичує всю її структуру сутнісно людським змістом. Це усвідомлювали вже мислителі минулого. Не випадково в найскладніші переломні періоди розвитку суспільства увага до художнього виховання, як правило, підвищувалась. Про це свідчать, наприклад, «Листи про естетичне виховання» Ф.Шиллера, або ж діяльність українських демократів початку ХХ століття.

Бурхливий розвиток естетики як науки в 60–80 роках ХХ століття зумовив активну розробку філософами, естетиками, педагогами, психологами, мистецтвознавцями загальних питань теорії художньо-естетичного виховання (Б.М.Теплов, Г.С.Костюк, І.А.Зязюн, І.Ф.Надольний, В.Ф.Передерій, О.В. Киричук, Т.І.Цвеліх, Б.Т.Ліхачов, Л.Т. Левчук, Б.П.Юсов, О.М. Семашко), питань естетичного виховання засобами дійсності і різних видів мистецтва (Д.Б.Кабалевський, Б.М.Неменський, Є.В.Кв'ятковський, В.О.Сухомлінський, Л.О.Горюнова, Л.Г.Коваль, З.М.Новлянська, О.Н.Рудницька, Г.С.Тарасенко, А.М.Федь, Ю.У.Фогт-Бабушкін, Л.О.Хлєбнікова, Г.П.Шевченко, О.П.Щолокова), питань специфіки естетичного виховання молоді на різних вікових рівнях (С.О.Анічкін, М.А.Верб, О.О.Мелік-Пашаєв, Л.П.Печко). Ці напрацювання є основою і сьогоднішніх концепцій художнього виховання в умовах національного відродження.

Україна має свої традиції та специфіку інтерпретації естетичного виховання. Існує думка, що практика естетичного виховання започаткована ще легендарними братами-просвітителами ІХ ст. Кирилом і Мефодієм, діяння яких було описано Нестором-літописцем. Ними було перекладено Апостол і Євангеліє, і «раді були слов'яни, що почули [слова] про велич божу своєю мовою. А після цього переклали вони Псалтир, і Октоїх, й інші книги» [67, с.9].

Також своєрідний процес естетичного виховання суспільства здійснювався Ярославом Мудрим: зведення собору Святої Софії в Києві, відкриття школи та бібліотеки.

Кожен історичний період в історії України так чи інакше пов'язаний з проблемою естетичного виховання, але логічним підсумком цього процесу стає створення Києво-Могилянської академії (1632), що органічно поєднувала просвітницьку діяльність з естетичним

удосконаленням особистості і являла собою яскраву модель зв'язку педагогіки та естетики. «Києво-Могилянську академію порівнюють з такими національними святинями і світочами знань, як Сорбонна у французів, Карлів університет у чехів, Оксфорд у англійців, Ягеллонський університет у поляків» [41, с.234].

У практиці освіти і виховання Києво-Могилянської академії було природно відбито специфіку української національної культури, що, з одного боку, нерозривно пов'язана з власним корінням, давньо-слов'янським світосприйняттям, специфікою давньослов'янської міфології, а з іншого — безпосередньо співвіднесена із загальноєвропейським культуротворчим процесом, орієнтована на теоретичні пошуки науки Нового часу. Тут показовими видаються трансформація у площину української культури естетичних принципів бароко і виникнення нового, унікального явища — українського бароко [60, с.265].

Наступний етап історії естетичного виховання в Україні асоціюється з іменем видатного філософа-просвітителя Г. С. Сковороди. Важливе місце в структурі філософсько-естетичної концепції Г. Сковороди посідає проблема естетичного виховання. Під принципово новим кутом зору український мислитель інтерпретував проблему самопізнання, наголошуючи на необхідності кожній людині чітко усвідомлювати свою роль у природі і суспільстві, знайти своє «справжнє обличчя».

Ідеї Г. С. Сковороди мали значний вплив на процес художньої творчості. Так, теорія «трьох світів»: «макрокосм» (природа), «мікрокосм» (людина) та «світ символів» (Біблія) була інтерпретована М. Булгаковим в його романі «Майстер і Маргарита», а сам філософ став одним з прототипів головного героя твору.

Також, висуваючи ідею синтетичного методу дослідження істини, Г. Сковорода наполягав на необхідності активної взаємодії філософії та мистецтва, і це стало наріжним принципом його теорії виховання

гармонійної особистості. На думку мислителя, філософ має бути пророком, а завдання мистецтва відповідно полягає в тому, щоб передбачити майбутнє.

Ідея Г. С. Сковороди знайшла своє яскраве підтвердження у мистецькій, передусім літературній, практиці XIX—XX ст. (Т. Шевченко, І. Франко, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, В. Винниченко, М. Вороний, М. Хвильовий, Л. Костенко та ін.). У цьому зв'язку показовим видається вислів українського поета і публіциста Є. Маланюка, спадщина якого сьогодні активно починає досліджуватися теоретиками, з приводу творчості Лесі Українки, яку «вповні сприйняти може лише сучасний читач».

Розвиток процесу естетичного виховання стимулює феномен культури — історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у темах і формах організації її життя й діяльності людей, а також у створюваних нею матеріальних і духовних цінностях. Загальнотеоретичні визначення терміна «культура» відкривають можливість звернутися до проблеми української національної культури, розглянути її специфічні особливості.

У зв'язку з цим необхідно зосередитися на феномені давньо-слов'янської міфології, що стимулювала розвиток національної культури і мистецтва України. Водночас слід враховувати чинник входження давньослов'янської міфології до структури індоєвропейської міфологічної системи, що зумовив «відкритість» української культури, її органічне існування у межах загальноєвропейського культурного простору.

Вивчення проблеми естетичного виховання свідчить, що найдієвішим його заходом, який органічно поєднує суто естетичні завдання з державно-патріотичними, є діалог між митцем і аудиторією [60, с.265-267].

Сутність естетичного виховання майбутніх педагогів у позаурочний час проявляється і конкретизується в змісті та завданнях освітнього процесу.

Зміст виховання – це те, що впливає із багатства суспільно-історичного досвіду, цінностей культури і використовується для потреб виховного процесу, тобто це система досягнень світової і національної культури, яку учні повинні засвоїти, зберегти і розвинути відповідно до поставленої мети виховання.

Система цінностей визначає зміст виховання. Завдання педагога - допомогти в позанавчальний час виробити у вихованців важливі для життя ціннісні орієнтації, власну позицію, відповідне ставлення до себе та інших; допомогти їм відчутти зв'язок власного «я» із об'єктивною дійсністю, усвідомити свої потреби тощо. Тому зміст виховання - це водночас і суб'єктивний досвід особистості. Вимоги до змісту виховання різноманітні. Вони обумовлені потребами суспільства, держави, виробництва, економіки, і, насамперед, потребами студентів, батьків. Систематизація цих вимог викликала необхідність виділення базового компонента змісту виховання. Таким компонентом є культура особистості як основа для її подальшого розвитку.

У відповідності до базової культури, яку повинен увібрати в себе майбутній педагог у процесі засвоєння цінностей, виділяють такі основні напрями виховання: розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне.

Завдання художньо-естетичного виховання майбутніх педагогів:

- ✓ формування художньо-естетичного відношення до дійсності;
- ✓ формування загальних здібностей;
- ✓ розвиток художньо-естетичного почуття;
- ✓ розвиток художньо-естетичного смаку;
- ✓ формування системи художньо-естетичних поглядів;
- ✓ формування образного мислення.

- ✓ створення системи пошуку, розвитку і підтримки юних талантів і обдарувань для формування творчої та наукової еліти у різних галузях суспільного життя;
- ✓ залучення до особистісно значущих соціокультурних цінностей, потреба у яких не забезпечується системою базової освіти;
- ✓ забезпечення соціально-педагогічного захисту студентів та організація їхнього дозвілля;
- ✓ виховання вольових якостей, формування активної життєвої позиції, здорового способу життя засобами фізичної культури, спорту.

Більш систематизованим є такий варіант завдань: вчити людину відчувати (переживати), розуміти художні цінності і творити за законами краси (Б.Т.Лихачов, М.І.Кияшко, Є.В.Язовицький).

Формування естетичної культури студентів педагогічних вузів повинно відбуватися за таких умов:

- ✓ наявність певного підґрунтя для створення загальнокультурного фундаменту ще зі школи (діти мають знати історію культури свого народу, знати “Біблію” як джерело естетичної і моральної культури);
- ✓ повернення до духовності свого народу: народного календаря, церковного календаря, рідного фольклору, зокрема повернення гуртового співу, звичаїв і традицій нашої країни;
- ✓ орієнтація молоді на високі музичні і художні зразки для того, щоб навчити розумінню класичної музики, різних видів мистецтв;
- ✓ активне залучення учнів до художньо-естетичної діяльності, зокрема, до масового музичного виховання, як це робиться у вальфдорській школі Німеччини;
- ✓ стимулювання творчо обдарованої молоді тощо.;
- ✓ сприяння естетиці побуту, де перебуває студент і т.п.

Слід зазначити, що закономірності виховного процесу діють у гармонійній єдності із законами природи та законами розвитку людства.

Закономірності педагогічного процесу описують внутрішні його суттєві суперечності, зв'язки та взаємозв'язки.

Провідне місце в організації позанавчальної виховної роботи відіграють принципи виховання, які розглядаються в єдності із загальними принципами освіти. Принципи виховання – це вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання й визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики та організації. Вони мають об'єктивний характер.

Сучасна педагогічна наука переглядає традиційні принципи виховання, переосмислює їх під кутом зору сучасних вимог до національного виховання в Україні. При визначенні принципів виховання, їх характеристики вчені намагаються поєднати традиційні досягнення з новими ідеями в теорії виховання.

Так, учені В. Лозова, А. Троцько пропонують як керівництво до дій такі основні принципи виховання:

- ✓ принцип гуманізму виховання;
- ✓ принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів;
- ✓ принцип цілісного підходу до виховання.

Могутнім засобом впливу на розум і почуття людини є мистецтво. Література, спів, музика сприяють розвитку навичок творчого самовияву студентів, здатності до імпровізації, уміння співвідносити власні художні уподобання з жанровими закономірностями, стильовими його ознаками. Тому у вищих навчальних закладах важливо розвивати художню самодіяльність, організовувати походи до музеїв, театрів, кіно, зустрічі з художниками, письменниками, акторами тощо.

Формування справжніх естетико-духовних цінностей студентської молоді неможливе без глибокого усвідомлення ними національних основ культури, зокрема народної пісні, творчості українських композиторів-класиків. Надзвичайно важливим є цілісний підхід до засвоєння ними

національної культури: вивчення історії, оволодіння естетичним багатством мови, увага до краси рідного краю. Одним з найсильніших факторів стихійного естетичного впливу в системі естетичного виховання є природа. Цей вплив посилюється за умови, що він організований і керований педагогом.

Естетичне виховання студентів здійснюється і шляхом міжособистісного впливу між студентами, студентами і викладачами у навчальному процесі і в позанавчальний час. Естетичне спілкування, яке включає елементарні естетичні навички поведінки, естетику взаємовідносин людей у праці, побуті, відпочинку, за умілої організації має потужну виховну силу. Формування естетичних відносин у навчальному закладі відбувається за участі викладачів і кураторів.

Виділимо основні напрями і форми художньо-естетичного виховання майбутніх педагогів у навчальних закладах, до них належать:

1) базовий компонент змісту освіти, що включає виховання й розвиток студентів під час вивчення предметів та курсів художньо-естетичного циклу;

2) додатковий позанавчальний компонент художньо-естетичного виховання майбутніх педагогів, що передбачає:

- ✓ включення у педагогічно-організовану художньо-творчу діяльність у самодіяльних об'єднаннях і колективах;
 - ✓ керівництво груповою та індивідуальною формами роботи у вузівських гуртках, студіях і клубах за інтересами;
 - ✓ організацію масових мистецьких заходів у ВНЗ або на його базі;
- сприяння використанню різноманітних форм дозвілєвої діяльності;

3) додатковий позанавчальний компонент художньо-естетичного виховання, що передбачає колективну та групову роботу із студентами

поза межами навчального закладу, але під керівництвом або за участю викладачів;

4) створення педагогічних умов для художньо-естетичної самоосвіти студентів, індивідуальна робота з ними, стимулювання їх естетичного саморозвитку.

Широкий простір для естетичного виховання, звичайно, дає позанавчальна робота. Варто згадати про різноманітну клубну роботу, гурткову діяльність, театральні постановки.

Позааудиторна робота студентів — це процес, в якому домінує елемент самореалізації. Вона дає можливість студентам гармонізувати внутрішні та зовнішні фактори формування професійної культури, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу, задоволення тих потреб, які в процесі аудиторної роботи не задовольняються. Позааудиторна робота має бути орієнтована на особистість студента.

Зростання ролі позааудиторної та самостійної роботи є однією з провідних ланок перебудови навчання — виховного процесу у вищій школі [58].

Позаурочне естетичне виховання умовно можна поділити на:

- 1) самостійне;
- 2) під наглядом викладачів.

Проте такий поділ не може бути абсолютно «чистим» тому, що в процесі виховання майбутніх педагогів має місце взаємодія багатьох факторів, таких, як самоосвіта, колективна свідомість, вплив середовища на вподобання студента.

Можна виокремити форми позаурочної виховної роботи переважно під наглядом викладачів.

В естетичному вихованні студентів, розвитку їх творчих здібностей, формуванні необхідних майбутньому фахівцеві якостей важлива роль належить спеціально організованій позааудиторній виховній роботі.

Форми її організації у вищому навчальному закладі можуть бути масові, групові та індивідуальні.

Масові форми виховної роботи. Особливістю масових форм виховної роботи є широка участь у ній студентів. До них належать святкування державних та релігійних свят, знаменних подій у житті вищого навчального закладу, проведення читацьких конференцій, зустрічей з видатними людьми, тематичних літературних вечорів, вечорів запитань та відповідей, олімпіад, конкурсів, виставок, фестивалів тощо.

Формуванню патріотичних почуттів, почуттів любові до свого народу та поваги до його історії, співпричетності до важливих подій сприяє, наприклад, участь студентів у відзначенні державних та деяких релігійних свят.

Необхідно, щоб такі заходи проходили в атмосфері особистої участі в обговорюванні проблем мистецтва, щоб студенти були організаторами й учасниками: запрошували гостей, готували виставки, демонстрували фільми.

Ефективною формою виховання майбутніх педагогів є читацькі конференції. Шляхом пропагування художньої літератури студентській молоді прищеплюється інтерес до книги, формуються літературно-естетичні смаки. Такі конференції проводять на основі вивчення творчості одного або кількох авторів, творів, поєднаних однією тематикою, з окремої літературної проблеми.

Літературно-музичні вечори, культпоходи в театр ознайомлюють студентів із різними жанрами цих видів мистецтва, формують естетичні смаки, виховують патріотичні почуття.

Вечори запитань і відповідей закликають до діалогу між фахівцями і студентами. На ці заходи запрошують фахівців із тих сфер художньої діяльності, якими зацікавилися студенти.

Важливе місце у виховній роботі належить безпосереднім контактам студентів з цікавими людьми, що надає виховній роботі емоційного характеру, має істотний вплив на естетичні почуття студентів.

Групові форми виховної роботи. Серед них найпоширеніші «круглі столи», гуртки за інтересами, обговорення радіо- і телепередач, новинок літератури та мистецтва, акції милосердя, екскурсії, походи, пошукова діяльність, заочні подорожі та ін.

«Круглі столи» зазвичай збирають молодих людей, які не обмежуються власною думкою у пошуках прекрасного. Тему визначають заздалегідь. Учасники демонструють свої знання з цієї теми, обговорюють перспективи розвитку та існуючі точки зору з цього приводу. «Круглі столи» сприяють розширенню кругозору, формуванню світогляду, естетичного смаку, загальнолюдських та національних цінностей.

В гуртках за інтересами реалізовується творчий потенціал студентів, основними завданнями таких гуртків є: виховання естетичного у майбутнього педагога; усвідомлення моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм; формування естетичних смаків; створення атмосфери емоційної захищеності, любові; збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоводу, звичаїв, обрядів свого народу і народів, що населяють Україну; вивчення мови й шанування культури, літератури, мистецтва, преси, радіо і телебачення. Популярними у вищих навчальних закладах є гуртки народного і сучасного танцю, фольклорні колективи, студії вокалу та художніх ремесел, спортивні секції, театральні, поетичні клуби, клуби журналістів, фотоклуби та ін.

У виховній роботі ефективним є використання радіо- і телепередач, перегляд художніх фільмів. Наприклад, пізнавальні програми про видатних людей мистецтва, про їх досягнення слугують навчальним матеріалом і заохочують до творчо-пошукової роботи у різних галузях, до удосконалення естетичної культури студентів.

У процесі виховної роботи доцільно практикувати обговорення публікацій з найпопулярніших видань, які приваблюють студентів своїми критичними та інформаційними матеріалами щодо культурної ситуації в Україні та щодо новинок мистецтва.

Формуванню естетичних рис характеру студентської молоді сприяє їх активна участь у створенні університетських художніх галерей та музеїв, призначених для вивчення, збереження та використання студентських доробків.

Досвід переконує, що музеї при вищих навчальних закладах за умови їх правильної організації стимулюють творчу активність студентів. Розмаїття експонатів дає студентам можливість зрозуміти багатство засобів вираження світобачення та урізноманітнити напрями їхньої активної участі у культурно-мистецькому житті ВНЗ.

Ефективними виховними заходами є також історико-етнографічні експедиції з вивчення історії свого міста, села, області, краю та топоніміки цієї місцевості, дослідження історичних пам'яток, збирання предметів старовини, легенд, народних традицій, звичаїв тощо. Результатами такої роботи можуть бути наукові реферати, журнальні і газетні статті, доповіді, виступи на радіо і телебаченні, у дискусійних клубах тощо.

Індивідуальна виховна робота. Вона зумовлена індивідуальними особливостями студентів, через які відбувається будь-який виховний вплив на особистість. Щоб впливати на особистість, необхідно вивчити її індивідуальність. Необхідно встановити довірливі, доброзичливі стосунки між викладачами і студентами. Цьому значною мірою сприяє авторитет викладача, його вміння швидко орієнтуватися в ситуації, передбачати наслідки своїх дій.

Позаурочна виховна робота зі студентами здійснюється у двох напрямках:

- 1) корекція відхилень у свідомості і поведінці окремих студентів шляхом створення спеціальних педагогічних ситуацій, які сприяють усуненню наявних в особистості студента негативних якостей (активізація прихованих почуттів, зміцнення віри у власні сили, паралельна педагогічна дія та ін.);
- 2) спонукання студентів до раціонального використання вільного часу з метою всебічного розвитку своєї особистості, вдосконалення необхідних фахівцю якостей (консультування студентів щодо розумного використання вільного часу на самоосвіту, заняття творчістю тощо).

Збагаченню особистості студента сприяють такі форми самостійної роботи: читання художньої та спеціальної літератури, пошуки необхідної інформації через Internet, перегляд відповідних телепередач і прослуховування радіопередач, написання творів, заняття фотографією і кінорежисурою та ін.

З-поміж усіх названих форм виховання найдоступнішими є групові, оскільки не потребують особливих умов для організації і проведення, а також ефективні за умови кваліфікованого педагогічного керівництва. Основними вимогами до групових заходів є створення колективів, тобто людей, об'єднаних спільною метою (студентські групи, гуртки за інтересами та ін.) і соціально значущою спільною діяльністю (товариства, союзи, об'єднання), що виховує почуття взаєморозуміння, взаємодії, взаємодопомоги, відповідальності.

Самостійна позааудиторна робота — це не лише засіб зростання інтелектуального потенціалу, професійної культури, а й платформа формування відповідальності, оволодіння засобами самоактуалізації, самовиховання, самоосвіти.

Досвід навчально-виховної діяльності вищих навчальних закладів показує, що ефективно вирішувати питання підготовки майбутніх

педагогів можна лише за активної участі у цьому процесі самих студентів, тобто самовдосконалення. Професійне самовдосконалення — свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції і розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності і власної програми розвитку.

Такий процес ґрунтується на психологічному аспекті постійного подолання внутрішніх суперечностей між наявним професійним рівнем («Я — реальне професійне») і уявним його станом («Я — ідеальне професійне»).

Естетичне професійне самовдосконалення майбутнього фахівця відбувається у двох взаємопов'язаних формах — самоосвіта і самовиховання. Основним змістом самоосвіти є вдосконалення наявних у студента знань, умінь і навичок з метою досягнення бажаного рівня професійної компетенції. Самовиховання являє собою активну, цілеспрямовану діяльність студента із систематичного формування і розвитку в собі позитивних якостей та подолання негативних.

Інколи людина самовдосконалюється підсвідомо. Неусвідомлене самовиховання найчастіше має епізодичний характер, здійснюється без чіткого плану і розгорнутої програми, що знижує його результативність.

Значно вищою ефективністю характеризується усвідомлене естетичне самовиховання. Щоб самовиховання стало усвідомленим і професійно спрямованим, майбутній педагог має відчувати, оцінити свою придатність до обраної професії.

Самовиховання є тривалим процесом, який проходить кілька етапів: самопізнання, планування, реалізація плану (програми), контроль і регуляція.

Самопізнання. На цьому етапі студент виявляє свої здібності і можливості, рівень розвитку. Самопізнання здійснюється в таких напрямках:

- ✓ самопізнання рівня компетентності і особистих якостей, яке здійснюється шляхом самоспостереження, самоаналізу вчинків, поведінки, результатів діяльності;
- ✓ критичний аналіз висловлювань на свою адресу, самоперевірка в різних умовах діяльності;
- ✓ самопізнання себе в системі соціально-психологічних стосунків за умов навчальної діяльності і тих вимог, які передбачає ця діяльність;
- ✓ самооцінка, яка виробляється на основі зіставлення наявних знань, умінь, якостей особистості з поставленими вимогами, яка забезпечує критичне ставлення майбутнього фахівця до своїх досягнень і недоліків.

На основі самопізнання і самооцінки формується рішення про необхідність самовиховання, створюється модель майбутньої роботи над собою.

На етапі самопізнання доцільно використовувати самоспостереження, самоаналіз, самооцінку.

Самоспостереження полягає у спостереженні за своїми діями, вчинками, думками, почуттями. Воно є необхідною передумовою контролю особистості за власною поведінкою та діяльністю.

Самоаналіз передбачає роздуми над своєю поведінкою, окремими вчинками. Його використання допомагає розкрити причини успіхів чи невдач, розвиває самосвідомість і сприяє самопізнанню.

Самооцінка є судженням людини про міру наявності у неї певних якостей, властивостей і зіставлення їх з певним еталоном, зразком.

Планування самовиховання. Воно передбачає:

- ✓ визначення мети і основних завдань на перспективу і на певні етапи життя і діяльності студента;
- ✓ розроблення програми (плану) особистого розвитку;

- ✓ визначення умов діяльності із самовиховання (вироблення власних правил поведінки, вибір форм, засобів, методів і прийомів вирішення завдань у роботі над собою).

Ретельно спланована робота над вдосконаленням своєї особистості є запорукою результативності самовиховання. План має бути конкретним за змістом, з чіткою послідовністю виконання завдань.

Сутність діяльності студента на етапі реалізації програми самовиховання полягає в тому, що він контролює роботу над собою, цілком тримає її в полі своєї свідомості (рефлексії) і на цій основі своєчасно виявляє відхилення реалізованої програми від заданої, запобігає їм, вносить відповідні корективи до плану подальшої роботи.

Контроль і регуляція самовиховання. На цьому етапі застосовують прийоми самоконтролю, самозвіту, самооцінки.

Самоконтроль є одним із видів усвідомленої регуляції людиною власної поведінки та діяльності з метою забезпечення відповідності їх результатів поставленим цілям, вимогам, правилам, зразкам.

Ефективність естетичного самовиховання майбутнього фахівця значною мірою залежить від педагогічного керівництва цим процесом (це той взаємозв'язок, про який вже говорилося вище). Під педагогічним керівництвом самовихованням студентів розуміють оптимальну організацію їх життєдіяльності, акцентування їх уваги на питаннях саморозвитку, відповідальності за себе, своє сьогоденне та майбутнє, а також стимулювання самовиховної діяльності під час виховного процесу. Педагогічне керівництво слід здійснювати в таких напрямках:

- ✓ роз'яснення студентам сучасних вимог до особистості фахівця вищої кваліфікації; значення професійного самовдосконалення та визначення конкретних завдань із самоосвіти і самовиховання;
- ✓ контроль і допомога студентам у роботі над самовдосконаленням ;

- ✓ залучення студентів до різноманітних видів діяльності, які сприяють інтенсифікації процесу самовиховання;
- ✓ постійне вивчення індивідуальних особливостей студентів, поширення кращого досвіду їхньої роботи над собою;
- ✓ ознайомлення студентів з ефективними прийомами роботи над собою;
- ✓ формування позитивної громадської думки, стимулювання процесу самовиховання;
- ✓ створення необхідних умов для систематичної цілеспрямованої роботи студентів над собою.

Отже, ефективне позаурочне самовдосконалення майбутніх фахівців можливе лише за тісної співпраці студентів і педагогічного колективу вищого навчального закладу, проїнятої взаємною повагою і вірою в людину.

Виходячи з цього, виникає питання: чи потрібні якісь додаткові засоби контролю за самостійною позааудиторною роботою студентів? Лише частково.

Контроль за самостійною та позааудиторною роботою студентів може бути опосередкованим або органічно вписаним у навчальний процес.

Значною мірою від кураторів та викладачів, взаємодії їх зі студентським активом залежать інтенсивність та якість позааудиторної роботи. Куратором може бути тільки досвідчена людина, яка своїм авторитетом та досвідом може впливати на студентів. Важливий елемент позааудиторної роботи — взаємодія викладачів і студентів щодо вдосконалення навчально-виховного процесу, організації дозвілля, планування наукової роботи. Куратор групи — це головний консультант та вихователь студентів у групі. До функцій куратора належить робота в гуртожитку. Неофіційні умови дають можливість краще вивчити особливості характеру студентів, індивідуалізувати виховну роботу.

Позааудиторна робота студентів молодших курсів має свої особливості. Більшість часу в таких студентів займає проблема пристосування до умов навчання у ВНЗ. З часом організаційні функції куратора зменшуються. Більшість організаційних проблем студентське самоврядування вирішує самостійно.

У сучасній педагогічній літературі майже не узагальнено нові підходи до організації самостійної роботи студентів, різноманітних форм і видів позааудиторної роботи. Без самостійної роботи фахівець сформуватися не може.

Важливо, щоб у ВНЗ на кожній кафедрі функціонували гуртки, проводилися додаткові диспути, семінари, консультації. Добре, коли ці процеси мають стабільний, організований характер, а студентське самоврядування має бажання вирішувати організаційно важливі питання.

До основних форм позааудиторної роботи студентів належать виконання домашніх завдань, науково-дослідна робота, безпосередня участь у конференціях, змаганнях, іграх, педагогічна практика, участь у роботі гуртків, робота в літньому таборі відпочинку дітей, керівництво гуртком або секцією в школі, будинку творчості, організація змагань, диспутів, круглих столів, допомога соціальним службам, страхування в державних закладах тощо.

Ще одним способом виховувати та розвивати естетичну культуру майбутніх педагогів є науково-дослідна робота студентів (НДРС). Науково-дослідна робота студентів вищого навчального закладу є одним із напрямів їх самостійної роботи, важливим чинником підготовки висококваліфікованих спеціалістів, під впливом такої роботи у майбутніх педагогів формуються ціннісні та естетичні риси характеру. У процесі науково-дослідної роботи студент має змогу самостійно або під керівництвом викладача вивчати культуру та мистецтво народів світу,

робити самостійні висновки щодо творчості видатних митців, звітувати про свої дослідження та обговорювати їх на конференціях.

Науково-дослідна робота студентів поза навчальним процесом є одним з найважливіших засобів формування висококваліфікованого спеціаліста. Вона передбачає участь у роботі предметних наукових гуртків; проблемних груп, секцій; участь у виконанні держбюджетних або госпрозрахункових наукових робіт; проведення досліджень у межах творчої співпраці кафедр, факультетів; роботу в студентських культурологічних центрах, перекладацьких бюро; лекторську діяльність; написання статей, тез, доповідей, інших публікацій.

Загальні засади НДРС. Науково-дослідна робота студентів охоплює два взаємозв'язаних аспекти:

а) навчання студентів елементів дослідної діяльності, організації і методики наукової та літературної творчості;

б) наукові дослідження, які здійснюють студенти під керівництвом професорсько-викладацького складу.

Зміст і характер науково-дослідної роботи студентів визначаються:

- ✓ проблематикою науково-дослідної і науково-методичної діяльності кафедр, факультетів, вищого навчального закладу загалом, самим студентом;
- ✓ умовами дослідної роботи студентів, наявністю бази дослідження, можливостей доступу до потрібної наукової інформації, наявністю комп'ютерної техніки, наявністю кваліфікованого наукового керівництва;
- ✓ тематикою досліджень, що здійснюються кафедрами у творчій співпраці із виробництвом.

Науково-дослідна діяльність студентів вищого закладу освіти здійснюється в таких напрямках:

- ✓ позаурочна науково-дослідна робота, що здійснюється поза навчальним

процесом у межах студентського науково-творчого товариства, у наукових гуртках, проблемних групах тощо;

✓ науково-організаційні заходи (конференції, конкурси, олімпіади тощо).

Залучення студентів до науково-дослідної роботи здійснюється через академічну групу. На початку навчального року на стаціонарі, під час настановчої сесії на заочному відділенні, в групах, на курсах і факультетах проводять бесіди, в яких надають докладну інформацію щодо запланованої наукової тематики вищого навчального закладу, факультетів, кафедр.

Студент, який займається науковою роботою, відповідає лише за себе: тільки від нього самого залежить вибір теми досліджень і терміни виконання роботи. Затрачаючи особистий час, студент розвиває такі важливі для майбутнього дослідника якості, як творче мислення, відповідальність і вміння відстоювати власний погляд.

Виконана в комплексі науково-дослідна діяльність студентів забезпечує вирішення таких завдань: формування наукового світогляду студентів, оволодіння методологією і методами наукового дослідження; надання допомоги їм у прискореному оволодінні спеціальністю; розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей у розв'язанні практичних завдань; прищеплення навичок самостійної науково-дослідної діяльності; розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі; залучення найздібніших студентів до розв'язання проблем, що мають суттєве значення для науки і мистецтва; постійне оновлення і вдосконалення своїх знань; розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця, безперервне вдосконалення естетичного смаку тощо.

Позаурочну науково-дослідну роботу студентів слід спрямовувати на розвиток системи інтелектуальних творчих якостей особистості: інтуїції (пряме бачення суті речей без обґрунтування); креативності (творче)

мислення (здатність продукувати нові ідеї, гіпотези, способи розв'язання проблемних задач); творчої уяви (самостійне створення нових образів, які реалізуються в оригінальних результатах діяльності); дивергентності мислення (здатність запропонувати декілька підходів до розв'язання задачі та міняти їх, бачити проблеми, об'єкти в різних ракурсах); оригінальності мислення (своєрідність якостей розуму, способу розумової діяльності); асоціативності мислення (здатність використовувати асоціації, зокрема аналогії).

Для науково-дослідної роботи студентів характерною є єдність цілей і напрямів навчальної, наукової і виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм і методів роботи, що реалізується в навчальному процесі і в позанавчальний час. Це забезпечує безперервну їх участь у науковій діяльності протягом періоду навчання.

Інноваційною технологією навчання є впровадження в навчальний процес індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ). Це вид позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального чи навчально-дослідного характеру, яке виконується в процесі вивчення програмного матеріалу навчального курсу і завершується складанням підсумкового іспиту чи заліку. ІНДЗ спрямовані на самостійне вивчення частини програмного матеріалу (наприклад, з культурології, чи філософії культури), систематизацію, поглиблення, узагальнення, закріплення, практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної роботи.

Серед ІНДЗ найпоширенішими є: конспект із теми (модуля) за заданим планом або планом, який студент розробив самостійно; реферат з теми (модуля) або вузької проблематики; анотація прочитаної додаткової літератури з курсу, бібліографічний опис, історичні розвідки тощо.

ІНДЗ оцінює викладач, який читає лекційний курс з дисципліни і приймає іспит чи залік. Оцінка за ІНДЗ виставляється на завершальному

занятті (практичному, семінарському, колоквіумі) з курсу на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом ІНДЗ. Можливий захист завдання у формі усного звіту студента про виконану роботу. Оцінка за ІНДЗ є обов'язковим компонентом іспитової оцінки (диференційованого заліку, заліку) і враховується при виведенні підсумкової оцінки з навчального курсу. Питома вага ІНДЗ у загальній оцінці з дисципліни, залежно від складності та змісту завдання, може становити від 30% до 50%.

Предметний науковий, чи мистецький гурток як форма НДРС найчастіше застосовується в роботі зі студентами молодших курсів. Члени наукового гуртка готують доповіді і реферати. Згодом їх заслуховують на засіданнях гуртка чи науковій конференції. Членами гуртка можуть бути студенти групи, курсу, факультету, всього навчального закладу.

Для успішного функціонування і результативної діяльності наукових студентських гуртків необхідне дотримання таких основних організаційних принципів: доцільність, добровільність, плановість, реальність тематики, різноманітність методів роботи, стабільність складу, врахування інтересів і можливостей студентів, висока наукова кваліфікація і зацікавленість викладача, спадкоємність і формування традицій в роботі, стимулювання, високий ідейно-теоретичний та художній рівень.

Діяльність студентських наукових гуртків сприяє оволодінню спеціальністю, розширенню теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутніх спеціалістів, ознайомленню студентів зі станом розроблення наукових проблем у різних тих галузях науки, які вивчають мистецтво, формуванню здібностей застосовувати теоретичні знання в практичній діяльності, прищепленню студентам навичок ведення наукових дискусій тощо.

На організаційних зборах за вибором студентів розподіляють теми доповідей і рефератів, ознайомлюють їх зі списком основної і додаткової літератури і пропонують обміркувати план роботи. Керівник наукового гуртка повинен спостерігати за усіма студентами, допомогати їм у розробленні обраних тем. Доцільно прочитати студентам дві-три лекції про методи і способи наукового дослідження, збирання матеріалу, роботу над літературою, про користування науковим апаратом тощо.

Заслуховування доповідей здійснюється за заздалегідь складеним графіком. Як правило, на одному засіданні гуртка заслуховують не більше двох виступів, щоб мати змогу детально обговорити їх, поставити запитання і отримати розгорнуті відповіді. Більша кількість доповідей важко сприймається, що спричиняє зниження активності і зацікавленості членів гуртка. Формами підведення підсумків роботи гуртка можуть бути конкурс доповідей, участь у конференціях, виставках, конкурсах, оглядах, круглі столи, зустрічі з митцями, а також публікації тез кращих робіт у збірниках вищого навчального закладу.

Діяльність студентів у проблемних групах має багато спільного із роботою в наукових гуртках. Вона може об'єднувати студентів різних курсів і факультетів вищого навчального закладу. Об'єктом наукового дослідження може бути проблема, якою займається науковий керівник цієї групи. Перевагою такої форми НДРС є можливість дослідження обраної теми значно глибше і різнобічніше. Проблемні групи організують зустрічі з людьми, що мають відношення до даної проблеми, до обговорюваного мистецького напрямку, обраними групою для наукових пошуків.

На наукових конференціях молоді дослідники виступають з результатами своєї наукової роботи. Це змушує їх ретельно готувати виступ, формує ораторські здібності. Кожний студент має змогу порівняти свою роботу з іншими і зробити відповідні висновки. Оскільки на конфе-

ренціях, як правило, відбувається творче обговорення доповідей, то кожен доповідач може поділитися власними, а також запозичити оригінальні думки, ідеї інших учасників.

Художньо-творча діяльність студентів здійснюється практично в усіх вищих навчальних закладах, особливо в музичних, театральних, на творчих факультетах інститутів культури, в таких формах: робота у творчих секціях і студіях (літературній, композиції, режисури, скульптури та ін.); участь у концертах, конкурсах, виставках на рівні ВНЗ, регіональному, всеукраїнському та міжнародному рівнях; виступи на радіо, телебаченні, в пресі; розроблення сценаріїв, підготовка і показ спектаклів, шоу-програм, тематичних вечорів тощо.

Цей напрям НДРС забезпечує тісний зв'язок з творчими організаціями, самодіяльними колективами, закладами дозвілля, сприяє постійному вдосконаленню художньої майстерності і ефективному використанню творчого потенціалу студентської молоді.

Методи контролю й аналізу ефективності виховання. Завдання їх полягає у з'ясуванні результативності конкретних виховних заходів, виховної роботи в колективі загалом. До них відносять педагогічне спостереження, опитування (анкетне, усне), аналіз результатів діяльності студентів, бесіда тощо. Який би метод педагог не використовував, він повинен бути елементом конкретної програми вивчення особистості чи колективу. Естетична особистість формується і виявляє свої риси в різних видах художньої діяльності. Чим свідомішою, активнішою і цілеспрямованішою буде її діяльність, тим повніше і достовірніше виявлятимуться її якості.

Поведінка людини залежить не тільки від її особистісних якостей, а й від характеру стосунків із колективом, особливостей життя колективу. Тому педагог має знати специфіку його впливу на особистість студента та його можливі реакції на цей вплив.

Особистість студента і колектив постійно розвиваються. Дослідження змін має практичне значення для подальшої виховної роботи, зокрема для правильного прогнозування її змісту і добору методів, форм виховного впливу. Відомості про студента та колектив, отримані за допомогою одного методу, для достовірності і об'єктивності потребують перевірки іншими методами. Усім учасникам виховного процесу слід обмінюватися даними.

Вивчення поведінки студентів і виховання здійснюються одночасно. Прийом чи метод вивчення особистості може бути водночас прийомом чи методом естетичного виховання (бесіда, доручення). Аналіз реагування особистості (колективу) на певний виховний вплив допомагає підібрати адекватні його способи.

Усі форми естетичного виховання взаємопов'язані та взаємозумовлені. Жодна з них не є універсальним засобом виховного впливу на особистість, формування її якостей, якою б досконалою не була. Тому педагог повинен володіти технологією їх використання і вміло поєднувати їх, враховуючи особливості кожного вихованця чи колективу загалом.

Ще однією сферою, а також засобом естетичного виховання є праця, оскільки докорінні основи виробничої діяльності та праця в цілому спрямовані на виявлення та розвиток творчо-естетичних задатків особистості, нерозривно пов'язані з первинними трудовими навичками, інакше кажучи, з творчим потенціалом особистості. Доцільно відокремити декілька аспектів вивчення даної проблеми: ставлення до процесу праці, до результатів праці, відношення до засобів трудової діяльності. Згадані проблеми призначено вирішити естетиці виробництва та естетиці праці. Суттєвим засобом естетичного виховання є природа, бо саме через неї людина пізнає закони краси. Ще у розумінні стародавніх греків космос був протиставлений хаосу та первинно вказував на упорядкованість світу. Краса фізичної природи, маючи свої особливості, незрівнянно простіша,

ніж краса життя, де вона переходить у свою нову якість та виявляється як самоорганізація, де організованість протиставлена дезорганізованості, конструктивність — безструктурності. Самоорганізованість є умовою вияву прекрасних форм, серед яких зовнішній гармонійний вигляд живого — лише прояв системи взаємопов'язаних рівнів організації (від найтонших клітинних структур до біосфери в цілому), де на кожному рівні можна відокремити свої естетичні закономірності.

Засобами естетичного виховання майбутніх педагогів також є поведінка та побут людини. Естетика поведінки виявляється у людських відносинах (виробничих, побутових, особистих, суспільних) і закріплюється у вчинках та діях людей.

Естетика поведінки має історичний аспект, тобто ті норми, які сприймалися як невідмінний атрибут естетичної поведінки у минулому, можуть не сприйматися такими у наш час і у нашому суспільстві. Наприклад, у «Правилах гарного тону», що були видані на початку ХХ століття, естетичною нормою поведінки, ознакою гарного тону вважалося, що «молодим паннам етикет заперечує брати участь у розважальних позаміських прогулянках, але вони можуть бути присутніми на них не інакше, як у супроводі матері або літньої пані, яка займає деяке становище у суспільстві». Роль жінки у суспільстві змінилася, змінилися й норми поведінки, які регулюють якість її спілкування зі своїми однолітками. Варто сказати про те, що естетичне виховання саме у згаданій сфері (поведінці та побуті) тісно зв'язане з особливостями національної культури, національних традицій. Так, у минулому столітті в російському суспільстві було прийнято, щоб кавалер, який бажає йти з панею під руку, запропонував їй праву руку. У Франції в той самий час було звичайним у аналогічній ситуації пропонувати ліву руку. (Естетика поведінки, на відміну від етики поведінки, стосується насамперед ритуального боку людської поведінки, форми, в яку облачають той чи інший вчинок).

Тому естетика побуту обумовлює правильну організацію предметного середовища, яка співвідносна з уявленнями особистості про прекрасне, гармонійне, вона виявляється в оформленні житла, в одязі, у зовнішньому вигляді в цілому тощо.

Дійсно невичерпні багатства естетичного розвитку мають мистецтво і художня та естетична творчість, до яких більшість людей, що професійно не займаються художньою діяльністю, залучаються саме у вільний час. Щодо засобів естетичного виховання, необхідно назвати також естетичну освіту, естетичне і художнє навчання. У результаті комплексного, вмілого втілення усіх засобів та методів естетичного виховання підвищується естетична культура особистості [34, с.182].

Естетичний розвиток особистості, високий рівень її естетичної культури формує її здатність мислити не за однією чи декількома обмеженими мірками, а за міркою будь-якого виду, здатність розмовляти мовою предмета допомагає знайти співвідношення способу перетворення предмета з її власною мірою.

Естетична культура сприяє розвитку в особистості образного мислення, цілісності сприйняття конкретних образів, розвитку фантазії, здорового уявлення, інтуїції.

Естетичне виховання в сукупності своїх методів, форм, засобів триває протягом усього життя людини, усуваючи суперечності у неспіввідносності рівня естетичної культури людства та володіння естетичним досвідом (на рівні культури) окремої особистості у кожний конкретний період її життєдіяльності.

Форми естетичного виховання мінливі, вони вперше застосовуються у ранньому дитинстві, укладаються залежно від розвитку насамперед структури знань та суспільних відносин, але ефективні лише тоді, коли не перериваються ні в особистому, ні в суспільному житті, тобто процес естетичного виховання та самовиховання повинен тривати постійно.

Праця — одна із сфер, а також засіб естетичного виховання, оскільки основи виробничої діяльності та праці в цілому спрямовані на виявлення та розвиток творчо-естетичних задатків особистості.

Вагомим засобом естетичного виховання є природа, бо саме через неї людина пізнає закони краси.

Засобами естетичного виховання є поведінка та побут людини. Естетика поведінки виявляється у людських відносинах (виробничих, побутових, особистих, суспільних) і закріплюється у вчинках та діях людей.

Ефективність естетичного виховання студентів значною мірою залежить від вмілого використання педагогами різноманітних способів і засобів: створення естетичних ситуацій, які передбачають оцінювання (ознайомлення з творами мистецтва та їх обговорення); використання естетичного потенціалу усіх навчальних дисциплін; впровадження естетичних елементів у структуру знань та ін.

Формування естетичної культури майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах залежить від багатьох факторів. Серед них технократизм (надання переваги технічним дисциплінам), який протиставляє матеріальну культуру духовній. Це призводить до викривлення самої духовної культури, виникнення її неповноцінних форм. Тому в тих навчальних закладах, де спостерігається це явище, необхідно вносити у навчально-виховний процес гуманістичний смисл, гуманітаризувати свідомість студентів.

Небезпечним чинником є обмежений погляд на людину. Під час визначення цілей і завдань підготовки майбутнього педагога у вищому навчальному закладі слід брати до уваги не лише професіоналізм (знання, вміння і навички в галузі майбутньої спеціальності), а й здатність майбутнього спеціаліста до духовного розвитку, духовної культури. Есте-

тичне виховання має забезпечити погляд на людину як на цілісну, духовно багату істоту.

Також варто відзначити важливу роль інформаційних технологій у сучасному світі. Значні розбіжності в розумінні ролі й місця сучасних інформаційних технологій навчання у студентів і вчителів переконливо свідчать про необхідність системної, цілеспрямованої роботи з педагогами-практиками щодо оволодіння комп'ютером, умінням використовувати сучасні інформаційні технології у практичній діяльності [49, с.48-51].

Безперечний вплив на студентів справляє духовна атмосфера, морально-психологічний клімат у навчальних закладах. Естетичне виховання повинно починатися з духовності, що має пронизувати всю систему міжособистісних стосунків у вищому навчальному закладі. Якщо ж у середовищі викладачів і адміністрації панують байдужість, формалізм, то жодні методи чи форми естетичного виховання не спрацюватимуть.

Рівень культури кожного студента значною мірою залежить від виховання у сім'ї. Дуже часто молоді люди не лише не отримують у сім'ї стимулів власного культурного розвитку, а й набувають досвіду протидії різним впливам культури. Тому завданням вищих навчальних закладів є посилення уваги до сім'ї, охоплення її системою естетичного виховання, що дає змогу стабілізувати педагогічний вплив на студентів, розширити базу виховної роботи, підвищити її ефективність.

Готуючи студентів як майбутню інтелігенцію до її культурно-виховної функції в суспільстві, слід створити сприятливі умови формування їх високої культури. У навчальному закладі повинні працювати спеціальні кабінети, лабораторії естетичного виховання, діяльність яких спрямована на поглиблення знань студентів у сфері естетики, мистецтва, культури, на формування навичок естетичної діяльності, на методичне та наукове забезпечення навчально-виховного процесу, а також на дослідження рівня естетичної культури студентів. Доцільно розвивати такі форми творчості,

які б об'єднували викладачів та студентів і позитивно впливали б на культурний рівень їх взаємин та ефективність навчання, а також налагодити контакти із спеціалістами-дизайнерами, архітекторами, які б допомагали оформляти приміщення, гуртожитки. Важливу роль в естетичному вихованні відіграє зміцнення зв'язків вищих навчальних закладів з культурною громадськістю, залучення її до участі в житті студентства.

Отже, для високої ефективності естетичного виховання студентів необхідно створити у вищому навчальному закладі естетично привабливу обстановку, використовувати у виховній роботі зі студентами потенційні можливості народних традицій та обрядів, забезпечувати високу естетичну культуру викладачів і студентів, а також виховних заходів, залучаючи до їх підготовки і проведення якомога більше студентів і відомих людей зі сфери культури.

Кінцевим результатом мистецько-культурологічної освіти та художньо-естетичного виховання майбутніх педагогів має стати система особистісних художньо-естетичних цінностей та компетенцій як важливий компонент загальної життєвої педагогічної компетентності, що полягає в здатності керуватися набутими художніми знаннями і вміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній та практичній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та гуманістичними світоглядними позиціями.

Проблематичними сьогодні є питання, пов'язані з розробкою науково обґрунтованої стратегії гуманізації освіти в цілому на рубежі ХХ - ХХІ ст. Обговоренню цього комплексу проблем був присвячений Перший міжнародний конгрес з проблем гуманізації освіти який відбувся в 1995 р. на Алтаї в Бійську. На конгресі завершилося формування Міжнародної академії гуманізації освіти. Серед обраних академіків відомі психологи - Г.О.Балл (Україна), І.В.Дубровіна, В.Г.Леонт'єв, І.М.Семенова (Росія),

члени-кореспонденти - С.В.Дмитрієв (Росія) і П.Х.Тюрін (Латвія) [85, с.135-141].

Основним принципом, що має визначити напрям естетичного виховання майбутніх педагогів в умовах незалежної України, повинно стати врахування кращого культурно-мистецького досвіду минулого, його коректне використання в умовах сучасної всесвітньої глобалізації та інформатизації. Відчуття належності до культури великої країни, яка є центром Європи – це найпродуктивніший захід естетичного виховання інтелектуального потенціалу незалежної України. Саме цей підхід сприятиме формуванню всебічно розвиненої особистості, яка має жити, працювати та навчати наступні покоління в умовах третього тисячоліття.

ВИСНОВКИ

У „Висновках” узагальнюються результати дослідження, які мають науково-теоретичне і практичне значення.

Аналіз наукової літератури та практичного досвіду з проблем естетичної освіти молоді та студентів засвідчив, що естетичне виховання є не тільки одним з головних, але й незамінних складників підготовки майбутніх педагогів. Роль і значення цього складника обумовлені природою й сутністю людини, однією з найбільш суттєвих відмінностей якої від тваринного світу є здатність творення за законами краси. Виховання такої людини має здійснюватись особистостями, здатними ввести її у світ прекрасного, пояснити його найтаємничіші відтінки, переконати в дієвості як на рівні суспільного, так і на рівні індивідуального буття людини. Зрозуміло, цю благородну функцію може виконати тільки учитель. Саме тому формування естетичного компонента в структурі духовного світу вчителя є завданням, поза яким про Учителя з великої літери не може бути й мови.

Як відомо, до освоєння естетичного людина може наблизитись самостійно, шляхом і в результаті самостійного споглядання, переживання й оволодіння творами культури і мистецтва, включенням у процес художньої творчості. Однак цей процес здебільшого носить спонтанний характер. Учитель же надає йому цілеспрямованості, упорядкованості, системності, поступово привідкриваючи утаємничені картини прекрасного й тим самим забезпечуючи його цілісне переживання, бачення та сприйняття.

У дисертації поглиблено й значною мірою розширено предметне поле й теоретико-методологічну основу дослідження, більш рельєфно (стосовно нинішніх умов соціокультурного поступу) обґрунтована роль естетичного навчання і виховання у підготовці майбутнього педагога через

аналіз проблем та суперечностей, обумовлених осмисленням значення та сили впливу внутрішніх і зовнішніх викликів сучасного світу, пошуком відповіді на них з боку теорії та практики естетичного виховання сучасної молоді та студентів.

Серед зовнішніх чинників, що обумовлюють зміну ролі естетичного в житті суспільства і людини, насамперед, виокремлюються такі чинники, як глобалізація та інформаційна революція, міграційні процеси й розширення міжнародних контактів народів і культур, зростання авторитету ідей демократії і свободи й одночасно розширення сфери розповсюдження так званих сумнівних або ж відвертих антицінностей – прагматизму, сексуальної розбещеності, злочинності, розбою, алкоголізму, національного шовінізму, тероризму тощо. Людство немов би впало в своєрідний ціннісний колапс, вплив якого на естетичне має вкрай негативний характер. Естетичне має перебороти суспільні негативи й, підтримавши позитивні тенденції суспільного розвитку, відкрити їх естетичну привабливість, красу продуктивної дії, радість творчості.

Зміна ролі естетичного в житті людини і суспільства обумовлена також внутрішніми чинниками суспільного розвитку. На першому місці серед них стоїть розпад СРСР, соціалістичної системи й утворення на їх основі низки самостійних держав, які несуть з собою систему нових цінностей і пріоритетів, в тому числі й естетичних. На перший план виходять національні традиції естетичного. І це закономірно. Важливо лише не скотитись до їх крайнього сприйняття і бачення – націоналістичного чи шовіністичного, розпізнати дійсну єдність із загальнолюдськими початками й зрозуміти конструктивізм у сучасному людино-, культуро-, і державотворенні.

Враховуючи, що всі ці зміни найбільш обширно й глибоко торкаються молоді, навряд чи можна переоцінити роль естетичного початка в підготовці вчителя, педагога в широкому розумінні, який донесе означені

цінності до учня і студента. У дисертації визначено, що потреба в естетичній освіті майбутніх педагогів не тільки не зменшується, але й актуалізується, особливо в контексті пошуку відповідей на руйнаційні впливи з боку внутрішніх кризових процесів (трансформація цінностей) та зовнішніх фундаментальних впливів (глобалізація та інформаційна революція).

В основі відповідей сучасної освіти і культури на виклики суперечливих чи негативних чинників суспільного поступу лежить обґрунтована (на основі узагальнення наукових досліджень останніх років) модель актуалізації естетичного навчання та виховання майбутніх педагогів, де опорними блоками є: 1) залучення майбутніх педагогів до високого мистецтва; 2) естетизація довкілля; 3) формування естетичної потреби, вмінь та навичок практичної художньо-естетичної діяльності; 4) уроки краси для педагога; 5) координація естетичного навчання та виховання із загальними завданнями освітньої політики, теорії та практики освіти й виховання.

У змісті естетичного навчання та виховання мають домінувати такі напрями, як формування уявлень про сутність, види та жанри мистецтва, специфіку художньо-образної мови різних видів мистецтва; оволодіння художньо-естетичними поняттями й категоріями; засвоєння системи естетичних знань; збагачення художньо-естетичного досвіду; формування естетичних умінь і навичок практичної художньо-естетичної діяльності, готовність використовувати естетичні знання та вміння, отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями; розвиток загальних і естетичних здібностей, художньо-образного мислення; виховання в учнів естетичних інтересів, потреб, смаків, морально-естетичних ідеалів, світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій, естетичного сприйняття людини та світу; виховання творчої особистості.

У дисертації виявлені основні чинники підвищення ефективності естетичного навчання та виховання як в навчальному процесі, так і в позанавчальний час; доведено, що найвища дієвість естетичного навчання та виховання досягається засобами навчального процесу, зокрема, завдяки читанню таких лекційних курсів, як культурологія, філософія культури, естетика тощо. Разом з тим, у становленні естетичного світу майбутнього педагога значну роль відіграють позанавчальні (позаурочні) засоби впливу, зокрема, організація мистецьких лекторіїв, круглих столів, зустрічей з митцями, екскурсій, виставок, конкурсів, оглядів; організація роботи мистецьких гуртків, шкіл мистецтв, дискусійних клубів, вивчення естетичних інтересів, потреб, рівня сформованості естетичних цінностей тощо.

Серед різноманіття форм естетичної освіти найбільш поширеними є: гуртки художньої самодіяльності; культпоходи у театри, кіно, на виставки, в музеї; народні університети культури; факультети громадських професій; факультети естетичних знань; клуби любителів мистецтва; кіностудії; студентські театри естрадних мініатюр (СТЕМ); художні студії; студентські клуби тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми естетичної освіти майбутніх педагогів. Подальшого вивчення потребують питання, пов'язані з удосконаленням системи естетичної освіти у вищій школі, вивчення можливостей використання інноваційних технологій естетичного виховання у новітніх інформаційних мережах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абібуллаєва Г.С. Деякі аспекти полікультурної освіти / Абібуллаєва Г.С. // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 1 (50). – С. 75–84.
2. Авер'янова Н. Національне виховання в контексті глобалізації / Авер'янова Н. // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – Вип. 11. – К., 2007. – С. 53–56.
3. Андрущенко В. Формування особистості вчителя в сучасних умовах / Андрущенко В., І. Табачек / Політичний менеджмент – 2005. – № 1 (10). – С. 58–69.
4. Андрущенко В. Ціннісний дискурс в освіті / Андрущенко В. // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 5–8.
5. Бабічев О.І. Мистецтво та становлення особистості студента (естетичний аспект): методичний посібник / Бабічев О.І., Швирко В.М. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 124 с.
6. Бані-Ісса Халдун Мохамед Джабер. Естетичне виховання у вищих навчальних закладах України у сучасний період: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія» / Бані-Ісса Халдун Мохамед Джабер – Луганськ, 2002. – 20 с.
7. Безгодова Н.С. Виховання естетичної культури майбутніх учителів природничого профілю засобами мови / Н.С. Безгодова. / Соціально-гуманітарні аспекти педагогіки вищої школи: міжнародна наукова конференція, 17–18 квітня 2008 р.: збірник матеріалів. – Харків: ХДАДМ, 2008. – С. 168–170.
8. Бердяев Н.А. Самопознание. Опыт философской автобиографии / Бердяев Н.А. – М.: Наука, 1990. – 265 с.
9. Бермус А.Г. Современная научно-педагогическая культура / Бермус А.Г. // Педагогика. – 2007. – № 4. – С. 21–28.

10. Бех І.І. Естетика духовності В.О. Сухомлинського / Бех І.І. // Рідна школа. – 2008. – № 9(946). – С. 3–4.
11. Бондар В. Управління формування професійної компетентності вчителя / Бондар В., Шапошникова І. // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 2. – С. 20–27.
12. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Бондаревская Е.В. – Ростов н/Д.: Изд-во Рост. пед. ун-та, 2000. – 352 с.
13. Бордовская Н.В. Педагогика: Учеб. для вузов / Бордовская Н.В., Реан А.А. – СПб: Питер, 2000. – 304 с.
14. Борев Ю.Б. Эстетика / Борев Ю.Б. – [3-е изд]. – М.: Политиздат, 1981. – 399 с.
15. Борев Ю.Б. Эстетика / Борев Ю.Б. – М.: Высшая школа, 1988. – 495 с.
16. Бузгалин А.В. «Постиндустриальное общество» – тупиковая ветвь социального развития? (критика практики тотальной гегемонии капитала и теорий постиндустриализма) / Бузгалин А.В. // Вопросы философии. – 2002. – №5. – С. 26–43.
17. Буров А.И. Некоторые теоретические вопросы эстетического развития школьников / Буров А.И. // Современные подходы к теории эстетического воспитания. – М.: ИХО РАО, 1999. – С. 200–205.
18. Бычков В.В. Эстетика / Бычков В.В. – М.: Гардарики, 2008. – 572 с.
19. Ващенко Г. Виховний ідеал / Ващенко Г. – Полтава, 1994. – 187 с.
20. Воронович Б.А. Философский анализ структуры практики / Воронович Б.А. – М.: Мысль, 1972. – 279 с.
21. Выготский Л.С. Психология искусства / Выготский Л.С. – М.: Искусство, 1987. – 344 с.
22. Гальчинський А. Трансринкові трансформації / Гальчинський А. // Економічна теорія. – 2007. – № 1. – С. 3–13.

23. Гершунский Б.С. Концепция самореализации личности в системе обоснования ценностей и целей образования / Гершунский Б.С. // Педагогика. – 2000. – № 10. – С. 3–7.
24. Гончаренко М.В. Проблемы эстетического воспитания. / Гончаренко М.В. – К.: Мистецтво, 1976. – 224 с.
25. Грабовський С. На що сподіватися нашої культурі / Грабовський С. // Українська культура. – 2004. – № 8. – С. 3.
26. Григорьева Т.П. Философия красоты / Григорьева Т.П. // Вопросы философии. – 2007. – № 1. – С. 61–74.
27. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз / Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. – К.: Знання України, 2005. – 580 с.
28. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли / Гумилев Л.Н. – М.: Рольф, 2002. – 560 с.
29. Давыдова Г.А. Творцы и функционеры / Давыдова Г.А. // Вестник высшей школы. – 1989. – № 10. – С. 33–40.
30. Дем'янчук О. Глобалізація вищої освіти: огляд сучасних світових проблем / Дем'янчук О. // Людина і політика. – 2002. – № 1. – С. 74–82.
31. Деминская Л.А. Система образования и духовный кризис молодежи / Деминская Л.А. // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2004. – № 18. – С. 254–259.
32. Дорога А.Є. З досвіду естетичного виховання східних слов'ян у давнину / Дорога А.Є. // Вісник НПУ ім. М.П. Драгоманова, сер. Педагогіка. – 2001. – № 5. – С. 25–32.
33. Драченко В.В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків на творах світової художньої культури / Драченко В.В. // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 2 (55). – С. 89–97.
34. Эстетика. Навчальний посібник; за ред. Лозового В.О. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 204 с.

35. Естетика: навч. посіб. / [М.П. Колесніков, О.В. Колеснікова, В.О. Лозовой та ін.]; за ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.
36. Євтушевський В. Становлення і розвиток інновацій у вищій школі / Євтушевський В., Шаповалова Л. // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 62–66.
37. Залуцький О. Гуманістичні засади в сучасному освітньо-виховному процесі / О. Залуцький // Рідна школа. – 2008. – № 1–2 (937–938). – С. 69–71.
38. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / Здравомыслов А.Г. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.
39. Зязюн І.А. Культурологічні аспекти педагогічної творчості / Зязюн І.А. // Культура і освіта: проблеми, пошуки, творчі знахідки. – Вінниця, 1995. – С. 6–7.
40. Имянитов Н.С. Объективные смыслы жизни и существования Имянитов Н.С. // Вопросы философии. – 2006. – № 7. – С. 84–94.
41. Історія світової культури; за ред. Левчук Л.Т. – К.: Либідь, 1997. – 432 с.
42. Калашник Н.Г. Історико-педагогічна генеза формування естетичних смаків учнівської молоді у процесі навчально-виховної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.01. / Калашник Н.Г. – К.: 2004. – 36 с.
43. Калініна Л. Проблема формування естетичних смаків особистості у сучасних педагогічних дослідженнях / Калініна Л. // Рідна школа. – 2008. – № 5 (941) – С. 23–25.
44. Калініченко Н. Естетична творчість як джерело предметно-перетворювального ставлення особистості до навколишньої дійсності / Калініченко Н. // Рідна школа. – 2008. – № 1–2 (937–938). – С. 69–71.

45. Карп'юк Л. Цінності педагогічної спільноти – важливий чинник реформування освіти / Карп'юк Л., Зрайко Р. // Соціальна психологія. – 2005. – № 5 (13). – С. 114–123.
46. Киященко Н.И. На пути к новой парадигме эстетического воспитания / Киященко Н.И. // Современные подходы к теории эстетического воспитания. – М.: ИХО РАО, 1999. – С. 46–48.
47. Киященко Н.И. Эстетика. Общий курс: план-программа и методические материалы / Киященко Н.И. – М., 2002. – 127 с.
48. Клепиков В.И. Этическая культура школьников в контексте триады «Истина – Добро – Красота» / Клепиков В.И. // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 29–36.
49. Клокар Н. Управління системою післядипломної педагогічної освіти в регіоні як наукова проблема / Клокар Н. // Післядипломна освіта в Україні. – № 1, – 2004. – С. 48–51.
50. Комарова А.И. Эстетическое воспитание студентов / Комарова А.И. – Львов: «Вища школа», 1984. – 159 с.
51. Корженко В.В. Філософські рефлексії виховання: парадигмальні зміни у контексті соціальних практик: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 09.00.03/ Корженко В.В. – К: Інститут філософії НАН України, 2001. – 24 с.
52. Котляр В.П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей / Котляр В.П. – К.: Кондор, 2006. – 200 с.
53. Кравченко Н.И. Политические и другие социальные ценности / Кравченко Н.И. // Вопросы философии. – 2005. – № 2. – С. 3–16.
54. Кремень В. Час вимагає учителя з новими якостями / Кремень В. // Освіта. – 2006. – 16–23 серп.
55. Кудишина А.А. Гуманизм и антигуманизм в современной культуре / Кудишина А.А. // Философия и общество. – 2007. – № 1 (45). – С. 132–144.

56. Кудрявцева С.П. Пути и методы эстетического воспитания / Кудрявцева С.П. // Современные проблемы теории эстетического воспитания и критика буржуазных концепций. – М., 1973. – С. 23.
57. Кудрявцева С.П. Эстетическое воспитание и педагогический процесс / Кудрявцева С.П., Левашова Т.Н.. // Эстетическая культура советского человека. – Л., 1976.
58. Кузмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / Кузмінський А.І. – К.: Знання, 2007. – 384 с.
59. Курило В.С. Украинское студенчество в контексте социализационных процессов III тысячелетия / Курило В.С., Савченко С.В. // Сборник научных трудов международного семинара «Динамизм социальных процессов в постсоветском обществе». – Вып. 2., Часть 2. – Луганск – Цюрих – Женева, 2001. – С. 43–55.
60. Левчук Л.Т. Основы эстетики / Левчук Л.Т., Оніщенко О.І. – К.: Вища школа, 2000. – 268 с.
61. Левчук Л.Т. Основы эстетики: Навч. посібник / Левчук Л.Т. – К.: Вища шк., 2000. – 271 с.
62. Лекторский В.А. Вера и знание в современной культуре / Лекторский В.А. // Вопросы философии. – 2007. – № 2. – С. 14–19.
63. Леонтьев А.Н. Эмоции и чувства / Леонтьев А.Н. – М., 1965. – 336 с.
64. Лещенко М.П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання / Лещенко М.П. – [2-е вид., доп.]. – К., 1996. – 292 с.
65. Лещенко М.П. Сучасні зарубіжні концепції естетичного виховання / Лещенко М.П. // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 2. – С. 171–173.
66. Лихачева В.С. К вопросу об эстетическом образовании будущих учителей в процессе анализа лирических произведений / Лихачева В.С. // Начальная школа. – 1995, – № 5. – С. 92–94.

67. Літопис руський; пер. з давньорус. Л.Є. Махновця. – К.: Просвіта, 1989. – 258 с.
68. Малицька О.В. Естетичне виховання майбутніх учителів у особистісно орієнтованому освітньому процесі / Малицька О.В. // Педагогіка: зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту (Педагогічні науки). – № 4. – Бердянськ: БДПУ, 2005. – 220 с.
69. Мануйлов Є.М. Естетична культура у вищих юридичних навчальних закладах / Мануйлов Є.М. // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія. Психологія. – Харків: ХУПС. – 2008. – № 2 (31). – С. 39–45.
70. Мартишина Н.В. Ценностный компонент творческого потенциала личности педагога / Мартишина Н.В. // Педагогика. – 2006. – № 3. – С. 48–57.
71. Маслов С.И. Дидактические основания духовно-нравственного воспитания / Маслов С.И. // Педагогика. – 2008. – № 9. – С. 46–51.
72. Маслова Т.А. Эмоционально-ценностный компонент подготовки будущих педагогов / Маслова Т.А. // Педагогика. – 2008. – № 8. – С. 50–57.
73. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України / Масол Л. // Шкільний світ. – 2002. – № 9. – С. 1–16.
74. Мельниченко А.А. Спроба філософської рефлексії проблеми виховання крізь призму методології перетворених форм / Мельниченко А.А. // Вісник Націон. авіаційного ун-ту: Філософія. Культурологія. – 2006. – № 1 (3). – С. 80–85.
75. Михайлова Л.М. Виховання естетичної культури старшокласників (на матеріалі творів світового мистецтва): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07. / Михайлова Л.М.; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2001. – 20 с.

76. Мірошніченко В.І. Підготовка вчителів до естетичного виховання школярів у сучасному інформаційному просторі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. / Мірошніченко В.І. – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2001. – 21 с.
77. Ничкало Н.Г. Методологічні проблеми досліджень у галузі професійної освіти молоді / Ничкало Н.Г. // Вивчення молоді на сучасному етапі. Питання методології і методики: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 11–13 жовтня 1995 р. – К., 1996. – С. 44–45.
78. Новейший философский словарь. – 2-е изд. – Минск: Книжный дом, 2001. – 1280 с.
79. Образование, общество, культура: монография / [под общ. ред. В.Ф. Сухиной]. – Х.: Изд-во «НУА», 2006. – 252 с.
80. Овсянников М. Что изучает этика / Овсянников М. – М., 1997. – С. 21.
81. Овсянников М.Ф. История эстетической мысли / Овсянников М.Ф. – М., Высшая школа, 1978. – 352 с.
82. Основы эстетического воспитания: Пособие для учителей / Под ред. Н.А. Куцаева. – М.: Просвещение, 1986. – 240 с.
83. Петрова Г.А. Педагогические основы эстетической подготовки учителя в высших учебных заведениях: дис. доктора пед. наук: 13.00.01 / Петрова Г.А. – Казань, 1987. – 410 с.
84. Печко Л.П. К современной теории эстетического воспитания / Печко Л.П. // Современные подходы к теории, эстетического воспитания. – М.: ИХО РАО, 1999. – 194 с.
85. Плаксий Л.В. Сучасні теорії післядипломного навчання / Плаксий Л.В. // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – № 2. – 1998. – С. 135–141.
86. Полетаева Н.Н. Постигать красоту / Полетаева Н.Н. – Алма-Ата:

Мектеп, 1985. – 80 с.

87. Предборська І.М. Методологічні засади історії педагогіки /Предборська І.М. // Історія педагогіки в структурі професійної підготовки вчителя: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського держ. пед. університету. Вип. 3. Т. 2. – Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2002. – С. 5–12.

88. Проблемы личности в различных образовательных моделях / [Богданов И.В., Лазарев С.В., Ануфриенко С.С. и др.] // Психология и педагогика: [учеб. курс] / Федеральный фонд учеб. курсов. – М., 2000–2001. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ido.edu.ru/ffec/psych-index.html>>.

89. Проблемы этики и эстетики. [Под ред. проф. А.Н. Илиади]. – Вып. 2-й. – Л., 1975, стр. 20.

90. Радкіна В.Ф. Інтегративний підхід як принцип організації професійної підготовки майбутніх учителів / Радкіна В.Ф. // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 21. – С. 61–64.

91. Радкіна В.Ф. Формування художньо-естетичного смаку як професійної якості майбутнього вчителя: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Радкіна В.Ф. Ізмаїльський держ. гуманітарний ун-т. – Ізмаїл, 2004. – 196 с.

92. Репринцев А.В. Эстетическое отношение личности к действительности: сущность, структура, формирование / Репринцев А.В. – Курск: Изд-во Курск. гос. пед. ун-та, 2000. – 182 с.

93. Романенко М.І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу: монографія / Романенко М.І. – Дніпропетровськ: Видавництво «Промінь», 1998. – 131 с.

94. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / Рубинштейн С.Л. – М.: Педагогика, 1976. – 365 с.

95. Савчин В.Р. Конспект лекцій з естетики / Савчин В.Р. – Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2003. – 356 с.
96. Самохвалова В.И. Творчество и энергия самоутверждения / Самохвалова В.И. // Вопросы философии. – 2006. – № 5. – С. 34–46.
97. Семашко Л.Н. Развитие эстетической культуры молодежи / Семашко Л.Н., Супа У.Ф. – М.; Знание, 1980. – № 6. – С. 23.
98. Сисоєва С.О. Проблеми сучасної освіти в контексті суспільних трансформацій / Сисоєва С.О. // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр.; за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. – Х., 2004. – Вип. 5. – С. 42–47.
99. Сисоєва С.О. Сучасні аспекти професійної підготовки вчителя / Сисоєва С.О. // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4 (49). – С. 60–66.
100. Сокол С.М. Трансформація українського суспільства в контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03. / Сокол С.М.; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2004. – 22 с.
101. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка / Стельмахович М.Г. – К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.
102. Степіко М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / Степіко М.Т. – К.: Товариство «Знання», 1998. – 251 с.
103. Столович Л.Н. Жизнь – творчество – человек: Функции художественной деятельности / Столович Л.Н. – М.: Политиздат, 1985. – 342 с.
104. Ткач Р.В. Розвиток естетичних якостей учнів на основі національно-культурних традицій / Ткач Р.В., Ткач В.В. // Педагогіка: зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту (Педагогічні науки). – № 1. – Бердянськ: БДПУ, 2005. – 220 с.
105. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки

/ Узнадзе Д.Н. – Тбилиси, Мицниереба, – 1961. – 87 с.

106. Філософський словник / [За ред. Шинкарука В.І.]. – К.: Голов. ред УРЕ, 1986. – 800 с.

107. Художня самодіяльна творчість студентів як засіб естетичного виховання майбутніх спеціалістів: метод. посібник. – Львів: Каменяр, 1998. – 144 с.

108. Человек в мире художественной культуры: Приобщение к искусству: процесс и управление. – М.: Наука, 1982. – 336 с.

109. Шацкая В.Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества / Шацкая В.Н. – М.: Педагогика, 1975. – 395 с.

110. Шwirka В.М. Естетичне виховання майбутнього вчителя-філолога засобами мистецтва: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. / Шwirka В.М. – Луганськ: Луганський держ. пед. ун-т, 2003. – 19 с.

111. Шейко В. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): У 2 т. / Шейко В. – Х., 2001. – Т. 2. – 400 с.

112. Шестаков В.П. История эстетических учений / Шестаков В.П. – М., 2008. – 408 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://urss.ru/cgi-bin/db.pl?lang=ru&blang=ru&page=Book&id=60596&list=23>

113. Шморгун А.А. Этнонациональное измерение глобальных цивилизационных тенденций нового и новейшего времени / Шморгун А.А. // Цивилизационные модели современности и их исторические корни; под ред. Ю.Н. Пахомова. – К.: Наук. думка, 2002. – С. 258–323.

114. Эстетика: Словарь [Под общ. ред. А.А. Беляева и др.] – М.: Политиздат, 1989. – С. 244–245.

115. Эстетическое сознание и процесс его формирования. – М.: Искусство, 1981. – 255 с.

116. Якушева С.Д. Эстетическое воспитание в вузе / Якушева С.Д. // Управление качеством высшего образования: теория, методология,

организация, практика (Коллективная науч. моногр.); под ред. А.И. Субетто. – В 3-х т]. – Т. 1. – СПб.: Смольный институт РАО; Кострома: КГУ, 2005. – С. 352–370.

117. Ярошенко А.О. Формування духовних цінностей в сучасній вищій школі засобами гуманітарних наук (соціально-філософський аспект): Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 / Ярошенко А.О. – Акад. пед. наук Укр. Ін-т вищ. освіт. – К., 2003. – 21 с. – укр.